

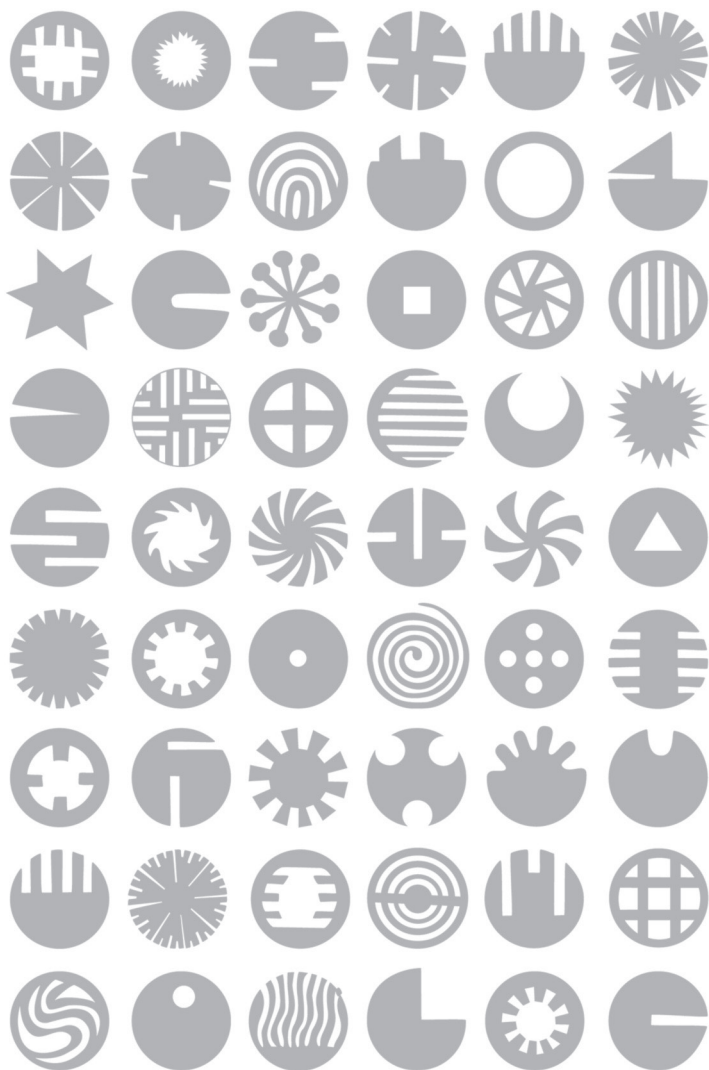

VEDA,
vydavateľstvo
Slovenskej akadémie vied

Recenzenti

prof. PhDr. Jana SVOBODOVÁ, CSc.

prof. Mgr. Martin OLOŠTIAK, PhD.

ALEXANDRA JAROŠOVÁ

POUŽÍVATELIA JAZYKA, JAZYKOVEDCI A KODIFIKÁCIA

VEDA, vydavateľstvo SAV
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Bratislava 2022

Prípravu monografie čiastočne financovala Vedecká grantová agentúra Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied [grant VEGA č. 2/0016/21 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 7. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*].

© Alexandra Jarošová, 2022

Grafický motív na obálke © Táňa Nálepková

Návrh obálky a vstupných strán
Eva Kovačevičová-Fudala

Príprava tlačových podkladov
Vladimír Radik

Jazyková korektúra
Iveta Vančová

Zodpovedný redaktor
Pavol Kršák

ISBN 978-80-224-1985-7

Obsah

Úvod. Kodifikácia v súvislostiach	7
1. Pramene spisovnej normy a kritériá spisovnosti z pohľadu jazykovedcov	12
1.1. Kto je normotvorca?.....	12
1.1.1. Jazyková norma: čo používame – ako často – kde	16
1.2. Ako uchopiť spisovnosť?.....	18
1.2.1. Váženie kritérií spisovnosti.....	25
2. Spisovnosť a sociálne diferencovanie používateľa	29
2.1. Vzorový používateľ jazyka.....	31
2.2. Normové authority v oblasti kodifikovanej spisovnosti	35
2.3. Kodifikačné authority – „jazykové kódexy“	38
2.3.1. Slovenské kodifikačné príručky	40
2.4. Vedecká kritika kodifikačných slovníkov ako vnútorná jazyková expertíza	42
2.5. Jazykové poradenstvo ako jazyková expertíza pre používateľa	43
2.5.1. Kodifikačné a normatívne slovníky v kontexte jazykového poradenstva.....	44
2.5.2. Jazykové poradne a efekt kodifikačného kaleidoskopu	46
2.5.3. Modernejšie jazykové poradenstvo.....	51
2.6. Slovníky v kontexte nových technológií – e-lexikografia	56
3. Slovník súčasného slovenského jazyka a kodifikácia	59
3.1. Frekvenčné hľadisko („štatistika“)	59
3.2. Zreteľ na komunikačnú situáciu.....	62
3.3. Nespisovnosť a jej kategórie	65
3.4. Kodifikácia a typy spisovnosti	70
3.5. Variantnosť – problémy a riešenia	71
3.5.1. Morfológická variantnosť: hľadanie tvaru medzi úzom, normou a potenciou	75
3.5.2. Ortografická variantnosť anglicizmov súvislostiach	78
3.5.2.1. Ktoré anglicizmy <i>Slovník súčasného slovenského jazyka</i> spravidla nezachytáva	80
3.5.2.2. Ktoré anglicizmy <i>Slovník súčasného slovenského jazyka</i> zachytáva.....	86
3.5.2.2.1. Ortograficky adaptované anglicizmy.....	87

3.5.2.2.2. Ortograficky neadaptované anglicizmy	88
3.5.2.2.3. Variantné anglicizmy	89
3.5.2.2.4. Viacnásobne variantné anglicizmy	92
3.5.2.3. Úvaha o (ne)zdomácnovaní anglicizmov na záver.....	97
4. Súhrn, závery a výhľady	100
4.1. Vzťah jazykovedcov a používateľov jazyka	100
4.2. Problém hľadania spisovnej normy	100
4.3. Sociokultúrna stratifikácii hráčov v silovom poli spisovného jazyka..	102
4.4. Zásady spracovania jazykového materiálu v <i>Slovníku súčasného slovenského jazyka</i>	103
4.5. Niekoľko poznámok o výhľadoch	105

Úvod. Kodifikácia v súvislostiach

Hlavným zámerom tejto práce je ukázať *Slovník súčasného slovenského jazyka* z pohľadu kodifikácie. Upriamujeme pozornosť na fakt, že slovník vzniká v istom kontinuálnom spisovnojazykovom prostredí charakterizovanom striedavým uplatňovaním protichodných kodifikačných postojov. Chceme na jednej strane priblížiť teoretickú bázu, z ktorej vychádzame pri chápaní konceptov norma a spisovnosť, a na druhej strane ukázať, ako sa tieto východiská premietajú do lexikografickej praxe *Slovníka súčasného slovenského jazyka*, napr. pri určovaní príslušnosti slov k jednotlivým kategóriám nespisovnej lexiky alebo pri spracúvaní anglicizmov. V istom zmysle pokračujeme v úvahách o (lexikálnej) norme, ktoré sme predostreli v práci *Slovo a slovník z pohľadu času a normy*. Teraz normu ukazujeme ako jeden z kontextov **kodifikácie**. Obsahom tohto úvodu je naznačenie ďalších súvislostí kodifikačnej témy rozpracúvaných v predloženom texte. Robíme to aj „Obsah“ na stránce 7“1.1. Kto je normotvorca?“ na stránce 7“1.1.1. Jazyková norma: čo používame – ako často – kde“ na stránce 7“3.5.2.1. Ktoré anglicizmy *Slovník súčasného slovenského jazyka* spravídla nezachytáva“ na stránce 7s ohľadom na nedávno vydané vedecké tituly, a preto poukazujeme na to, čo v texte neriešime, o čo sa opierame a čo riešime vzhľadom na už spracované témy komplementárne. Napokon naznačujeme, čo je hodno ďalšieho riešenia, pretože to v súčasnej turbulentnej dobe, vykazujúcej príznaky krízy, dozrelo.

Kodifikácia a komunikácia. Dôležité slovo *komunikácia* sa v názve tejto práce nenachádza, hoci k pojmom *používatelia jazyka* a *kodifikácia* obsahovo inklinuje. Jeho absencia by mohla naznačovať, že sa touto témou zaoberať nebudeme. Nie je to tak. Produkty komunikácie sú predpokladom vedeckých opisov jazyka. Vráťane tých, ktoré sú zamýšľané alebo vnímané ako kodifikačné. Objektom opisov sú jazykové prostriedky, ktoré sa konvencionalizovali, štandardizovali a sú rešpektované práve vďaka svojmu fungovaniu v komunikácii. Hovoríme o reálnej norme, z ktorej by mali vychádzať kodifikačné rozhodnutia.

Za členením jazykových prostriedkov na spisovné a nespisovné stojí okrem iného existencia výrazne diferencovaných komunikačných sfér alebo situácií. Časť prostriedkov vnímajú používatelia jazyka – aj vďaka sociálnej praxi – ako také, ktoré nie je primerané používať v komunikácii s vyšším spoločenským statusom. Ako vidno, komunikáciu už z povahy veci nie je možné obísť, lebo – parafrázujúc Horeckého – ona je základom všetkých činností človeka definovaného ako *homo loquens zoon dialogikon*, alebo – povedané dolníkovsky – ak chceme prežiť ako druh, musíme komunikovať.

Juraj Dolník sa komunikácii ako predmetu výskumu brilantne zmocnil okrem iného v trojici nedávno vydaných monografických textov: *Jazyk v sociálnej kultúre* (2017), *Jazyk v pragmatike* (2018) a *Jazyk v sociálnej praxi* (2021). Pri jed-

notlivých problémových okruhoch našej témy, napr. pri norme, povahe spisovného jazyka, dynamizujúcich jazykových javoch, využívame explanačný potenciál pragmatickolingvistickej koncepcie jazyka, ktorú Juraj Dolník v svojich prácach viac ako dve desaťročia rozvíja.

Kodifikácia a teória spisovného jazyka. V prvej časti práce „modelujeme“ pohľad jazykovedcov na predmet ich záujmu – spisovný jazyk. Vychádzame z toho, že kodifikácia je zachytenie vedecky spoznanej normy spisovného jazyka v jazykových príručkách a tie sú postavené na istých teoretických základoch. Teória alebo koncepcia spisovného jazyka by mala poskytovať aj odpovede na otázky, čo je spisovná norma, kto je normotvorca. Od toho závisia spôsoby a metódy jej zisťovania.

Už v antike pri otázke, čo patrí/nepatrí do jazyka verejných prejavov, literárneho umenia a úradných listín, sa používali dve kritériá: *úzus* a *dohoda vzdelancov*. Tieto kritériá v príslušných dobových obmenách žijú v jazykovednom diskurze doteraz. Stačí, ak na miesto *úzus* dosadíme „vžitosť posudzovaných jazykových prostriedkov“, „jazyk bežných používateľov“, „štatisticky zistiteľná reálna norma“ a na miesto *dohoda vzdelancov* dosadíme „jazyk dobrých spisovateľov (odobrených jazykovedcami)“, „jazykový systém (model jazyka vytvorený jazykovedcami v podobe súhrnu zákonitostí)“. V závislosti od historicko-sociálneho kontextu môžeme pozorovať pohyb medzi autoritou úzu a autoritou jazykovedcov.

Teória/koncepcia spisovného jazyka mohla mať vo fáze konštituovania daného jazyka alebo v obdobiach vzrastajúceho pocitu jeho ohrozenia aj podobu delimitačného purizmu (toto pomenovanie používame bez negatívnej konotácie). Anton Bernolák používal v slovníku delimitačné značky oddeľujúce spisovné slová od výrazov ľudových, českých a ďalších inojazyčných, Juraj Palkovič tiež (hoci v opačnom smere: vymedzoval sa voči slovenčine), u Ľudovíta Štúra sa to manifestovalo výberom toho „najčistejšieho a najvernejšie zadržaného nárečia“ a Henrich Bartek tak reagoval na unifikačné politické tlaky a bohemizačné tendencie prvých *Pravidiel slovenského pravopisu* (1931).

Funkčno-systémová lingvistika uplatňovaná aj na Slovensku predstavuje extrakomunikačný prístup k jazyku. Ide o postup viazaný na pozorovateľa, ktorý sleduje objekty, napr. komunikáty, nachádza v nich pravidelnosti, kognitívne ich pretvára na zákonitosti a na ich základe buduje systémové opisy. Vychádza sa z toho, že úzus sám nevytvára normu spisovného jazyka. Je potrebné robiť kvalifikovanú selekciu a hlavným kritériom je systémovosť posudzovaného jazykového prostriedku. V tomto teoretickom rámci sa zdôrazňuje úloha jazykovedca ako normotvorcu a potreba prenosu tejto normy do jazykovej praxe. Kultivovanie jazykovej praxe sa vyznačuje autoritatívnosťou, preskriptívnosťou (nie odporúčacím modusom) a striktnou záväznosťou (v príslušnej právnej norme sa kodifikácia stala súčasťou jazykovej politiky).

Po zmene orientácie v podobe komunikačno-pragmatického obratu bádatelia obohatili systémový rámec o komunikačný a sociálny rozmer. Normu ako kľúčový koncept spisovno-jazykovej teórie neposudzovali len podľa jej vzťahu ku kodifikácii, ale verifikovali ju cez komunikačné situácie. Kritériom spisovnosti jazykového prostriedku bola primeranosť jeho použitia v „spisovných situáciách“. V komunikačnej, resp. sociolingvistickej platforme systémovej lingvistiky sa na určité komunikačné sféry nepozerala len ako na spoločenské situácie, v ktorých sa záväzne používa spisovný jazyk, ale v prvom rade ako na prostredie, kde sa takáto forma vytvára a kryštalizuje. Korene tejto zásadnej myšlienky siahajú k Jánovi Horeckému.

Pragmatickolingvistický prístup ako interpretáciu jazykového správania a aktivít používateľov počas komunikácie reprezentuje v slovenskej lingvistike Juraj Dolník a jeho škola. V tomto rámci opis normy nepredstavuje úsilie o zachytenie podstaty jazyka v zmysle ideálneho systémového nástroja. Sama komunikácia je nástrojom – interpretáciou sveta v službách orientácie človeka vo svete. Veľká rozmanitosť a miera neurčitosti jazykových prostriedkov a súčasne veľká diferencovanosť členov jazykovej komunity je prirodzený stav komunikačného diania.

Cieľom druhej časti je predstaviť **kodifikačný diskurz z pozície sociálne diferencovaných aktérov**. Ako motto by tu obstála myšlienka: „Kodifikácia je predovšetkým postojový jav a v kontexte sociálnej komunikácie nemôže byť jednostranne orientovaná len na apriórny ideál jazykového systému, pretože jej pragmatické zretele musia zabezpečiť prijatie kodifikácie v praxi – používatelia jazyka sa s ňou musia identifikovať“ (Bosák, 1995a, s. 32). Pri analýze sa opierame o model sociálneho silového poľa spisovnosti predložený nemeckým sociolingvistom Ulrichom Ammonom.

Používanie jazyka je neoddeliteľné od jeho prežívania, ako na to upozornil pred 70 rokmi Bohumil Trnka (1948, s. 79). Túto pozoruhodnú myšlienku prevzal a kultivoval František Daneš. Svedčí o tom okrem iného aj toto nabádanie: „jakékoliv činnosti lingvistů v oblasti péče o kulturu jazyka a dorozumívání měli by brát vážně a důsledně v úvahu všechny hodnoty, které dané společenství ve svém jazyce spatřuje, a všechny postoje, které nositelé jazyka k němu zaujímají“ (Daneš, 1995/2009, s. 65). V tejto časti si preto všímame a komentujeme niektoré zverejnené postoje, ktoré sú výsledkom reflexívneho metajazykového uvažovania hovoriacich. Hlbší vhľad do problematiky jazykových postojov poskytuje nedávno vydaná práca Jaroslavy Rusinkovej (2020) *Spisovná slovenčina ako prirodzený jazyk (Na pozadí jazykových postojov)*.

Subjektmi kodifikačného diskurzu sú aj kodifikátori ako autori jazykových kódexov a autori vedeckých kritik týchto kodifikačných diel. Preto nás v druhej časti zaujíma aj to, **ako žije kodifikácia v príručkách**. Hodnotnú, do hĺbky idúcu analýzu obsahu všetkých vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu* – základnej

jazykovej príručky na Slovensku – nám poskytuje monografia Martiny Kopeckej *Kodifikačné tendencie v Pravidlách slovenského pravopisu z rokov 1931 – 2013*, ktorá vyšla v roku 2019. V našej práci sa preto môžeme sústrediť viacej na *kodifikačné aspekty výkladových slovníkov* a na *publikačné výstupy jazykového poradenstva*. Slovenské akademické slovníky zachytávajúce (aj) spisovnú normu nemajú s ohľadom na fungovanie zákona o štátnom jazyku rovnaký status. Je preto užitočné rozlišovať *kodifikačné slovníky*¹ – na Slovensku ide o *Krátky slovník slovenského jazyka* – a *normatívne slovníky*, napr. vznikajúci *Slovník súčasného slovenského jazyka*.

Tento slovník sme v tretej časti podrobili analýze z hľadiska identifikácie *kodifikačných problémov* a prijatých riešení. O problémoch sa dozvedáme aj vďaka postojom našich používateľov. Je preto potrebné vysvetliť, akú úlohu pri našom zisťovaní normy hrá tzv. „štatistika“ a akú ohľad na fungovanie jazykových prostriedkov v diferencovaných komunikačných prostrediach.

Výsostne kodifikačnou témou je *variantnosť slov* so zreteľom na spôsoby jej zisťovania, dôvody jej akceptovania a prezentácie v slovníku. Zaujali nás niektoré markantné javy morfolologickej (deklinačnej aj konjugáčnej) variantnosti. Pristupujeme k nim ako k výsledkom spolupôsobenia protirečivého súboru faktorov z oblasti stavby, vývinu a najmä používania skúmaných slov, pri ktorom pôsobí aj mechanizmus intuitívnej analógie.

„Horúcu“ problematiku *anglicizmov* v slovenčine je možné vnímať a spracúvať cez mieru uspokojovania vyjadrovacích a sebaaprezenačných potrieb používateľov, ale všeobecnú pozornosť púta aj vysoká úroveň variantnosti ich písomných podôb.

Kodifikácia a jazyková kultúra. Jazykovú kultúru sa v tomto texte neusilujeme uchopiť teoreticky. Tematizujeme ju len v súvislosti s hľadaním kritérií spisovnosti. Istých praktických aspektov jazykovej kultúry sa dotýkame v časti o jazykovom poradenstve.

V striktno funkčno-systémovom rámci sa norma stotožňovala s kodifikáciou. Kodifikácia teda slúžila ako kritérium správnosti. Kritériá spisovnosti ako systémovosť, ustálenosť a funkčnosť sa chápali ako objektívne stanovené vlastnosti jazykových prostriedkov. Regulačná činnosť v mene jazykovej kultúry sa sústredila na „posilňovanie systémovosti a stability spisovného jazyka“ poukazovaním na odchýlky úzu od kodifikovanej normy. Zásahy sa robili aj v prospech funkčnosti istého jazykového prostriedku. Jeho funkčné spektrum určovali jazykovedci.

V pragmatickolingvistickom rámci sa jazykovej kultúre venuje Juraj Dolník v spomínanej „komunikačnej trilógii“. Jazyková kultúra sa z perspektívy jej racionality chápe ako optimálna súhra všetkých zložiek jazykovej kompetencie používateľa, jeho vyvinutý jazykový zmysel pre ducha jazyka. Kultivovanie spi-

¹ Prívlastok *kodifikačný* oficiálne priznal slovníku príslušný štátny orgán.

sovného jazyka vychádza z jeho povahy a ráta s konceptmi ako prirodzenosť a normalita.

Autor poukázal na paradox, že hoci sa slovenská lingvistika čoraz viac upriamuje na skúmanie aspektov komunikácie, tak sa v nej doteraz nenavodil diskurz o komunikačnej kultúre. Okrem toho, že si taký vývoj žiada dynamika témy jazykovej kultúry, tak si intenzívnu rozpravu o kultúre jazykovej komunikácie vyžadujú aj zmeny, ktoré v komunikácii nastali. V tejto súvislosti upozorňujeme na známy fakt, že súčasťou obchodného modelu sociálnych sietí – najväčšieho súčasného distribútora informácií – sú algoritmy podnecujúce používanie jazyka nabitého emóciami, predovšetkým negatívnymi.² Pretože výsledkom pôsobenia tohto modelu je skupinová fragmentácia spoločnosti a v zásadných otázkach aj jej polarizácia, tak tento typ manipulačného narábania s jazykom možno charakterizovať ako **polarizačnú inštrumentalizáciu jazyka**. Preto súhlasíme s Jurajom Dolníkom, že treba navodiť komunikačnokultúrny diskurz, rozprávať sa o zmene komunikačného zaobchádzania s jazykom.

---

² Bližšie v časti 3.2. *Zreteľ na komunikačné situácie* a v práci A. Jarošovej, v tlači.

1. Pramene spisovnej normy a kritériá spisovnosti z pohľadu jazykovedcov

1.1. Kto je normotvorca?

Jeden z postojov/konceptov príznačných pre obdobie pred tzv. pragmaticko-komunikačným obratom v slovenskej jazykovede možno sformulovať ako *zavádzanie jazykovej normy do praxe*. Tak sa volal jeden z tematických oddielov konferencie o jazykovej norme (Bratislava 1955). Išlo o postoj väčšiny jazykovedcov, ale vcelku aj väčšiny ostatných používateľov jazyka. Inak povedané, my jazykovedci sme vytvorili normu (z jazykovej praxe sme vybrali to, čo pokladáme za normu) a uvádzame ju do života.

Iný postoj v tom čase zastával **Eugen Pauliny**: „[N]ormu neutvárajú jazykovedci, ale norma žije u svojich používateľov. Jazykovedci normu len zisťujú.“ Pretože používatelia spisovného jazyka sú v jednotlivých prípadoch na rozpakoch, čo pokladať za súčasť normy, musia pri utváraní normy „spolupôsobiť jazykovedci“ (Pauliny, 1952/2000, s. 11, 30; ide o prácu napísanú s najväčšou pravdepodobnosťou v roku 1952 a editorsky pripravenú a publikovanú Slavomírom Ondrejovičom v roku 2000).

Nie náhodou stál Eugen Pauliny na čele prvého sociolingvistického projektu v slovenskej lingvistike zorganizovaného začiatkom 60. rokov 20. storočia a zameraného na *výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny* (výstižnú charakteristiku priebehu a aj metodologicko-postojového pozadia výskumu podal v úvode k novému vydaniu materiálov Slavomír Ondrejovič, 2007, s. 9 – 17). Eugen Pauliny (2007, s. 19) jasne vymedzil cieľ tohto používateľsky orientovaného projektu ako skúmanie hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v rozličných vrstvách slovenskej spoločnosti a v prostredí, v ktorom sa spisovná slovenčina používa bežne (v tom čase to bolo len v mestách) „ako normálna forma spoločenského styku“. Eugen Pauliny naznačil možnosť skúmať aj funkčné využívanie spisovného jazyka v rámci hovoreného jazyka ako celku: „Je otázka, kedy ten istý objekt používa vo svojom prejave viacej nespisovných prvkov mestskej reči a menej spisovného jazyka a kedy je to naopak“ (op. cit., s. 21).

Črtá sa tu sociolingvistický výskumný program, na ktorý po 30-ročnej ruptúre spolu s ďalšími podobne orientovanými lingvistami komplexne a inovačne nadviazal Ján Bosák, teda program zameraný okrem iného na zisťovanie fungovania jazykových prostriedkov v závislosti od komunikačnej sféry, chápanej ako typ komunikácie s istým sociálnym statusom, napr. celospoločenská (oficiálna, polo-oficiálna, neformálna) a pod. (Bosák, 1990, 1993, 1995a, 1995b).

Medzitým vyšiel pod redakčným vedením **Štefana Peciara** *Slovník slovenského jazyka* (Peciar, ed., 1959 – 1968; ďalej SSJ), ktorý sa stal impulzom na ďal-

šie názorové čírenie v problémovom okruhu spisovnej normy. Spisovná norma sa vnímala pod vplyvom pražského štruktúrneho funkcionalizmu najmä ako útvar, teda súbor prostriedkov, ktoré majú určité vlastnosti. Tento útvar možno spoznať prostredníctvom explicitných produktov jazykovej praxe, textov a prehovorov ako prameňov normy. V prameňoch normy sa však jedným dychom spomínalo aj jazykové povedomie používateľov, čo je do istej miery problematické, pretože ide o metodologicky nerozlíšené miešanie explicitnej a implicitnej (kognitívnej) roviny normy (Nebeská, 2017). Hlavný redaktor SSJ od začiatku pristupoval k práci na slovníku s presvedčením, že normu neslobodno stotožňovať s obsahom kodifikačnej príručky (Peciar, 1950, s. 268). Zo slovenských jazykovedcov mal práve on najbližšie k pražskej teórii spisovného jazyka a uplatňoval pri tvorbe slovníka pohľad na normu ako na priemernú písomnú a ústnu prax a jazykové povedomie používateľov spisovného jazyka (Peciar, 1955, 241 – 242); porov. vymedzenie prameňov normy u protagonistov pražskej školy: priemerná jazyková prax obsiahnutá v literárnych dielach za posledných 50 rokov, ústna prax intelektuálnych vrstiev a ich jazykové povedomie (Havránek – Weingart, eds., 1932, s. 246); prípadne „jazyková praxe dobrých českých autorů, jak se jeví v průměru české literatury za poslední půlstoletí, a to literatury v nejširším slova smyslu, krásné i naukové“ (Mathesius, 1932, s. 23). Táto (v danom čase a v danom jazyku) vcelku nosná platforma však v slovenských podmienkach priniesla niektoré problematické výsledky. Ambíciou slovníka bolo pokryť obdobie až 100 rokov, čo podľa Jána Horeckého treba v prípade takého mladého spisovného jazyka vnímať jednoznačne ako ahistorický prístup (Horálek – Horecký, 1974). Úlohy, ktoré mal slovník plniť – informatívno-historickú a normatívnu –, nielenže neboli komplementárne, ale, naopak, išli proti sebe. Kritické hlasy poukazovali na nedostatočné plnenie normatívneho zreteľa v tom zmysle, že SSJ ako kodifikačná príručka nemal byť registráciou úzu v dielach slovenských spisovateľov za obdobie 100 rokov, ale mal mať normotvorný charakter. Išlo o to, že dobový literárny úzus obsahoval veľa bohemizmov, ktoré v slovníku boli v duchu koncepcie jeho hlavného redaktora označené ako slová knižné, zriedkavé, zastarané, prípadne pomocou kombinácií týchto troch kvalifikátorov. Eugen Pauliny konštatoval, že takto označené bohemizmy vypadli zo slovnej zásoby nie preto, že zastarali, ale preto, že sa vďaka predchádzajúcej kodifikačnej činnosti „začali pociťovať ako chybné“ (Pauliny, 1966, s. 8). Tu treba povedať, že v čase tvorby slovníka (ale aj neskôr) bola jazykoveda pod politickým tlakom ideologického vedenia strany v podobe démonizovania purizmu spolu s necitlivým forsírovaním zbližovania češtiny a slovenčiny (de facto približovania slovenčiny k češtine) a v podobe personálnych čistiek.

Gejza Horák v mene kolektívu oddelenia gramatiky a štylistiky Ústavu slovenského jazyka SAV vo svojej kritike slovníka pojem normy síce nevymedzil,

ale z kontextu možno usúdiť, že ide o súbor ustálených a kodifikovaných jazykových prostriedkov všetkých rovin. Norma sa zisťuje u „dobrého autora“ a robí to „jazykovedec s jemne kultivovaným a odborne upevneným jazykovým povedomím“, pomocou ktorého dokáže hodnotiť prostriedky použité „dobrým autorom“ (Horák, 1966, s. 17). V tomto ponímaní je normotvorcom, resp. konečným arbitrom normy jazykovedec.

V následne vypracovanej teórii spisovnej slovenčiny, ktorú predstavovali *Tézy o slovenčine Jozefa Ružičku* (1967a, s. 132), sa rátať s tromi prameňmi poznávania: vybranou, vedome spisovnou jazykovou praxou, s dobrým, vycibreným jazykovým povedomím a doterajšími vedeckými opismi a kodifikáciami. Spisovný jazyk je tu akýsi ideálny model a jazyk, ktorý funguje v bežných dorozumievacích podmienkach, predstavuje iba „nedokonalú realizáciu jazykovej normy“ (Ružička, 1967b, s. 17). Tento jazyk nebol vo výskumnom zábere lingvistov, čo vychádzalo z dichotomickej koncepcie založenej na protiklade spisovných a nespisovných jazykových prostriedkov. Aj tu treba poznamenať, že zmienky o svojbýtosti slovenčiny, ktoré *Tézy* obsahovali, prijala normalizačná politická garnitúra s nevôľou a dala to autorovi textu pocítiť.

Spomínaný rozstup medzi podobou bežne hovoreného jazyka a kodifikovanou normou sa pokúsil reflektovať v *stratifikačnom modeli národného jazyka Ján Horecký* (1979; 1982). Ide o výsledok sociolingvistickej a komunikačne orientovaného prístupu, pokus o opis vzájomných, komunikačne realizovaných vzťahov medzi varietami jazyka – spisovnou, štandardnou, subštandardnou a nárečovou formou – ako komponentmi celkovej jazykovej situácie na Slovensku. Vo vtedajšej jazykovokultúrnej praxi sa tento model neaplikoval³, ale predstavitelia nastupujúcej sociolingvistiky ho od polovice 80. rokov zaradovali do svojho metodologického inštrumentária⁴. Z komunikačného hľadiska, z ktorého autor vychádzal, má štandard centrálnu postavenie, pretože „ide o základnú podobu národného jazyka pri dorozumívaní“ (Horecký, 1979, s. 17). O norme, ktorú autor chápal ako súbor predpisov určujúcich, čo sa pokladá alebo nepokladá v danej spoločnosti za správne, sa dá podľa autora hovoriť len v prípade spisovného jazyka. Ostatné útvary jazyka možno charakterizovať len väčším alebo menším stupňom normovanosti vo vzťahu k spisovnému etalónu. Ján Horecký spojil stratifikáciu slovenčiny s takou diferenciáciou, „v ktorej sa kryštalizujú isté ustálené spôsoby vyjadrovania podľa typických spoločenských situácií“ (Horecký, 1982, s. 61). František Daneš považoval Horeckého štýlovú diferenciáciu za výstižnú a sám navrhol „vycházet spíše z pojmu ,typy spisovných komunikačních situací‘ ... než z pojmu ,spisovný

³ Túto teóriu od začiatku kritizoval František Kočíš (1986), ktorému prekážal najmä fakt, že Ján Horecký vymedzuje tri jazykové útvary na základe stavu v jazykovom úze a registrované jazykové prostriedky nehodnotí pomocou opozície nespisovné – spisovné.

⁴ Pozri napr. Bosák, 1984; Bosák, 1995a; Buzássyová, 1989; Buzássyová, 1995; Slančová – Sokolová, 1994; Slančová – Sokolová, 1995.

jazyk' v úzce jazykově materiálovém (,útvarovém') smyslu" (Daneš, 1988, s. 27). Vývoj spisovnojazykovej teórie jednoznačne potvrdil nosnosť tejto myšlienky, na čo poukázala Jana Svobodová (2014).

Metodologický rámec sociolingvistického výskumu **Ján Bosák** načrtol takto: „Pred ideálnym kódom a ideálnym nositeľom jazyka sociolingvistika dáva prednosť skúmaniu rečového procesu podmieneného sociálnou povahou, namiesto homogénnych, uzavretých štruktúr je predmetom jej opisu sociálne a funkčne podmienená variantnosť a varírovanie jazykových prostriedkov. Kým opisná lingvistika interpretuje zmeny v jazyku ako výsledok prestavby v rámci jazykového systému, sociolingvistika rovnocenne uvažuje aj s mimojazykovými podmienkami, neuspokojuje sa s opisom iba na úrovni jazykových prostriedkov, ale berie do úvahy jazykové variety a ich vzťahy komplexne, nezaujíma ju len ,dobrý autor', ale každý používateľ jazyka" (Bosák, 1995a, s. 38 – 39; porov. aj Ondrejovič, 1997, s. 56). Sociolingvistický prístup zisťuje spisovnú normu v široko chápanom spisovnom úze „ako jedinú bezprostrednú empirickú danosť" a „jednota, záväznosť a pružná stabilita normy sa má posudzovať v závislosti od komunikačných situácií" (Bosák, 1995a, s. 32; Bosák, 1995b, s. 24; porov. aj Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 9 – 10).

V neskorších článkoch sa Ján Bosák zamýšľal nad problémami výstavby novej teórie spisovnej slovenčiny. Konštatoval, že kým sa norma stotožňovala s kodifikáciou, teda so záväzným predpisom, ktorý bol kritériom správnosti, tak namiesto budovania teórie spisovného jazyka „sa kládol dôraz na riešenie aktuálnych problémov jazykovej kultúry a jazykovej praxe", pričom pozornosť sa sústreďovala na hodnotenie jazykových prejavov z hľadiska kodifikácie a na následnú regulačnú činnosť (Bosák, 1995b, s. 27). Bol presvedčený, že „[v] súčasnom období by bolo metodologicky efektívnejšie ,nepripájať' teóriu spisovnej slovenčiny k ,praktickej' jazykovej kultúre, pretože predmetom teórie spisovnej slovenčiny je skúmanie vzťahu normy a kodifikácie, jej podstatu tvorí poznávací aspekt. Štúdium jazykových javov môže byť úplné len vtedy, ak sa tieto javy analyzujú aj podľa svojich komunikačných funkcií" a do teórie spisovného jazyka vstúpi „ako rozhodujúci činiteľ používateľ (nositeľ) jazyka" (op. cit., s. 28 – 29; Bosák, 1995a, s. 32).

Tu treba pripomenúť, že dôležitosť postojovej, hodnotovej a emocionálnej zložky v jazyku prízvukoval už Jozef Ružička (1973, s. 304) a takisto Eugen Paulíny (1979, s. 298), pretože nevnímali jazyk čisto utilitaristicky a inštrumentálne na rozdiel od zakladateľských osobností pražského štrukturalizmu. Menovaní dvaja lingvisti sa však rozchádzali v názore na to, kto je hlavným aktérom normotvorného procesu.

Otázkou hodnotiacich kategórií vedomia sa zaoberal aj **Ján Horecký** (2001, s. 14 – 17). Za dôležitú hodnotiacu kategóriu spontánneho jazykového vedo-

mia pokladal *kategóriu funkčnosti* obsahujúcu kritérium úspešnosti komunikácie a vedomie adekvátnosti jazykových prostriedkov k situácii a okoliu. Kategória *správne – nesprávne* je hodnotovou zložkou edukovaného jazykového vedomia.

Teóriu spisovného jazyka rozšírenú o sociálny a komunikačný rozmer charakterizuje Ján Bosák prívlastkom „revitalizovaná“, pretože sa budovala na klasických východiskách Pražského lingvistického krúžku a postupne sa k nej pridávali komponenty nového pojmového inštrumentária, napr. jazyková situácia, komunikačná situácia, komunikačná norma, konkurencia jazykových variet, konkurencia variantných prostriedkov, postoje nositeľov jazyka a iné (Bosák, 1995b, s. 24).

Novú teóriu spisovného jazyka napokon predložil **Juraj Dolník** (2010), ktorý vyšiel za rámec vyvodzovania jazykového systému z reči a sústredil sa na jazyk ako prirodzený jav spojený s podstatou človeka ako biologickej, sociálnej a kultúrnej bytosti. V rámci svojej pragmaticky orientovanej koncepcie predkladá zvnútornené (interiorizované) chápanie normy ako špeciálneho prípadu sociálnej normy – hodnotiacej interpretácie sveta. V prípade jazyka ide o schopnosť hodnotiaceho vnímania jazykových prostriedkov („metajazyková axiologická kompetencia“, op. cit., s. 100 – 101). Normu v jej vnímateľnej (exteriorizovanej) podobe tvorí súhrn štandardizácií. Štandardizácie vznikajú konvencionalizáciou opakovane sa vyskytujúcich jazykových štruktúr. „Prirodzená slovenčina je späť s reálnou normou, ktorú si vypestovalo diferencované jazykové spoločenstvo“. „Ideálna norma“ ako protiklad reálnej normy je spojená „s prestížnymi používateľmi, ktorí sú netolerantní k alternatívam mimo tejto normy“ a je založená „na tendencii k striktnologickému vnímaniu jazykového systému“ (op. cit., s. 105, 106). Ideálna norma v podstate akceptuje len to, čo je s takto chápaným systémom kompatibilné, kým „reálna norma zodpovedá tomu, čo sa dá štatisticky zistiť“ (op. cit., s. 101). Metajazyková axiologická kompetencia môže byť intuitívna aj reflexívna. Intuitívna axiologická kompetencia vytvára používateľskú normu, teda úzus. Reflexívna axiologická kompetencia sa prejavuje vtedy, keď sa používateľ zamýšľa napríklad nad výberom z dvoch variantných tvarov (z *bazéna* alebo z *bazénu*?), reflexívna a súčasne teoretická axiologická kompetencia sa uplatňuje pri kodifikácii (op. cit., s. 178 – 180).

1.1.1. Jazyková norma: čo používame – ako často – kde

Vidíme, že už pri určovaní prameňov normy sa začína od úzu – súboru jazykových prostriedkov používaných danou jazykovou komunitou – s úmyslom urobiť jeho redukciu na základe nejakých kritérií. Protikladom úzu sú neuzuálne, raritné jazykové prostriedky, napr. náhodné realizácie systémového potenciálu jazyka, ktoré sa nelexikalizovali a ostali na úrovni ojedinelých jednotiek textu (príslovka *pohybove* v porovnaní s frekventovanou podobou *pohybovo*), slová utvorené

zámerne proti „pravidlám“ ako kreatívne použitia jazykových komponentov na ozvláštnenie obsahu výpovede (okazionalizmy), neakceptované pomenovania (slová, slovné spojenia) vytvorené zámerne a podľa pravidiel a zamýšľané ako ponuka slovenského ekvivalentu za cudzojazyčné pomenovanie (*pretekovisko* za bohemizmus *závodisko*; variant *dupáčky* popri bohemizme *dupačky*), odborné anglicizmy na úrovni ojedinelých použití (*work-life balance*). Tieto neužiadne jednotky z povahy veci nemôžu byť súčasťou normy.

Pri práci s užitočnými jednotkami sa hľadá kritérium na výber tej skupiny používateľov, ktorej prejavy budú považované za spisovné a môžu sa stať prameňom spisovnej normy (už tu vidíme, že vyčleňovanie spisovnej normy sa točí akoby v kruhu: prameňom spisovnej normy sú spisovné prejavy). Kritériá sa od seba značne odlišovali šírkou záberu. Funkčný štrukturalizmus, ako vidíme, sa sústredil na to, **KTO** je prameňom normy:

- a) všetky vrstvy aktívnych používateľov spisovného jazyka (Š. Peciar, E. Pauliny);
- b) vzdelaná vrstva používateľov jazyka (predstavitelia pražskej školy);
- c) jazykovedcami vybraní spisovatelia a samotní jazykovedci (G. Horák, J. Ružička).

Norma ako hodnotovo vnímaný súbor jazykových prostriedkov, ktorý podľa chápania typu a) vzniká v samotnom jazyku, sa už v chápaní typu c) mení na ideálny útvar, výsledok zákonitostí modelového systému⁵, autoritatívne regulovaný jazykovedcami bez ohľadu na väčšinový úzus. Tento ideálny hodnotiaci štandard – **ideálna norma** – sa hyperbolizuje do podoby **pravidla** určujúceho správnosť/nesprávnosť prostriedkov.

Komunikačný prístup (J. Horecký, F. Daneš, J. Bosák, K. Buzássyová a iní), v rámci ktorého bol v hre „každý používateľ“, upriamil pozornosť na to, **KDE** sa jazykové/komunikačné normy utvárajú. Tematizoval sa fakt, že ide o konvencionalizáciu jazykových prostriedkov v istých komunikačných situáciách, resp. komunikačných podmienkach, napr. v sfére verejnej správy, ktorá má celospoločenský dosah a oficiálny charakter, treba rátať so spisovnou normou.

Pragmaticko-komunikačný prístup (J. Dolník) vidí v **reálnej spisovnej norme** sústavu štandardizácií, ktoré sú výsledkom hodnotiaceho vnímania jazykových prostriedkov. Signifikantná časť⁶ používateľov ich vníma ako záväzné

⁵ Kontúry takto chápanej normy presvitajú aj v definícii uvedenej v *Encyklopédii jazykovedy* (1993, s. 204): „zákonitosti vlastné spisovnému jazyku (alebo aj nárečiu) a prijímané v určitom období daným jazykovým spoločenstvom ako záväzné.“ Porov. aj Považaj, 1997, s. 129.

⁶ Charakteristika pomocou adjektíva *signifikantný* sa vyznačuje vágnosťou, ktorú sme sa pokúsili prekonať v rámci konkrétnej lexikografickej práce stanovením frekvenčných limitov, na základe ktorých sa slovo, fráza alebo menšinový variant slova stáva súčasťou heslára. Viac v časti 3.4. *Kodifikácia a typy spisovnosti* a v časti 3.5.1. *Morfologická variantnosť: hľadanie tvaru medzi úzom, normou a potenciou*.

a v tomto zmysle sa reálna spisovná norma neodlišuje od **spisovného úzu**. Reálna norma na rozdiel od ideálnej má štatistický charakter.

Chápanie normy v podstate osciluje medzi a) **útvárom** vyhovujúcim istej kladne vnímanej/hodnotenej charakteristike a b) **vzorom**, ktorý hovoriaci prirodzene pociťuje ako záväzný. Súbor jazykových prostriedkov, ktoré sa konvencionalizovali na základe pravidelného používania, tvorí normu ako útvar. Pravidelné používanie slúži ako intuitívne **hodnotiace** kritérium. Vďaka reflexii nadobúda norma (útvar) status **hodnotového** štandardu. Táto oscilácia vystihuje skutočnú ambivalentnú povahu normy, ktorú Juraj Dolník (2010, s. 101) výstižne nazýva „hodnotiace a hodnotové vnímanie jazyka“.

Východiskom našej lexikografickej práce je **reálna jazyková norma**, ktorú chápeme **ako súbor jazykových prostriedkov, ktoré sa nezanedbateľne často (čo je merateľné a štatisticky zhodnotiteľné⁷) používajú v určitých komunikačných situáciách**.

1.2. Ako uchopiť spisovnosť?

Pri určovaní prameňov spisovnej normy sme videli, že vymedzenie samej normy sa často pohybuje v kruhu: spisovnú normu treba hľadať u ľudí, ktorí hovoria (predovšetkým v istých situáciách) spisovne. Ján Bosák v článku s príznačným podtitulom „hľadanie hraníc spisovnosti“ konštatoval, že „v Pražskom lingvistickom krúžku, v ktorom sa položili základy teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry, sa definovali základné pojmy *norma – úzus – kodifikácia* a vzťah medzi nimi, ale nie sama spisovnosť“ (Bosák, 1997, s. 48). Podobne hodnotí situáciu Iva Nebeská (2017): „Kritéria spisovnosti nebyla v klasické teorii spisovného jazyka ani později zřetelně vymezena; tento nedostatek dlouhodobě působí teoretické (a někdy i uživatelské) problémy.“

Dovolíme si uviesť príklady aj zo vzdialenejšej minulosti, aby sme naznačili konceptuálnu kontinuitu dávnych aj novších úsilí o vymedzenie ťažko uchopiteľnej spisovnosti. Keď **Juraj Palkovič** (1820, s. VIII) v predslove k svojmu

⁷ Je to pomerne spoľahlivo zistiteľné vďaka korpusom, rozsiahlym textovým databázam. Miroslav Zmrík (2020, s. 16) sa zamýšľa nad zvládateľnosťou komplexnosti jazyka pomocou kognície a jej možností. Porovnávajúc introspekciu a korpus konštatuje toto: „korpus ako obrazne hmatateľné ‚telo‘ poskytuje skúmajúcemu subjektu výskumný objekt, intersubjektívne platný orientačný bod, a v tomto zmysle mu umožňuje takpovediac neblúdiť, na rozdiel od introspekcie, ktorá je limitovaná kapacitou a mechanizmami individuálnej pamäte.“ Môžeme ešte porovnať (na prvý pohľad) funkčne podobné artefakty – lístkovú kartotéku a korpus. V momente, keď máme k dispozícii korpus obsahujúci päť miliárd textových slov a kartotéku s piatimi miliónmi lístkov, už ide o neporovnateľné veci. „Elektronické zdroje predstavujú artefakt, ktorý možno skúmať prostredníctvom funkcií zabudovaných v tomto artefakte: prostredníctvom možností korpusového vyhľadávania, matematického modelovania tohto vyhľadávania a prostredníctvom interpretácie takéhoto vyhľadávania“ (op. cit., s. 13).

česko-nemecko-latinskému slovníku zdôvodňuje, prečo by sa niektoré užitočné slovenské slová mohli prevziať aj do spisovnej češtiny (chápanej autorom ako vyššia, písomná forma slovenčiny), uvádza kritérium známe už z antiky: *si volet usus*, teda *ak si to bude želať úzus*⁸. K tomuto kritériu pridáva ešte Kvintiliánovu podmienku *consensus eruditorum*, teda *dohodu vzdelancov*. V svojom slovníku sa musel autor vyrovnáť aj s opozíciou *domáce – cudzie*. Dôvodom na uvádzanie zdomácnených latinských a nemeckých výpožičiek je preňho fakt, že ich používajú „dobrí (osvedčení) autori“ (op. cit., s. IX). Juraj Palkovič predstavoval prototyp strážcu čistoty spisovného jazyka a všetky z jeho pohľadu pochybné a podozrivé slová (najmä „novotvary“), ktoré v slovníku zachytil, označoval krížikmi (počet krížikov signalizoval stupeň nepriateľnosti). Delimitácii podliehali aj frekventované slovakizmy a moravizmy, ktoré vybavil príslušnými skratkami pôvodu. Napriek tomu Juraj Palkovič rátať aj so silou úzu, nad ktorým však stála – ako konečný arbiter – dohoda vzdelancov určujúca spisovnosť. Aj keď v ďalších obdobiach problematika spisovnosti vŕhávala do svojho okruhu aj iné teoretické konštrukty, treba povedať, že koncepty *úzus*, *dobrá autor*, *dohoda vzdelancov* a opozícia *domáce – cudzie* sa vždy v takej alebo onakej podobe recyklovali.

Na začiatku 19. storočia mali konfesijné rozdelení Slováci dva kodifikované spisovné jazyky – bernolákovčinu a češtinu, pričom obidva vykazovali znaky straty funkčnej perspektívy. Stredoslovenský základ nového spisovného jazyka, ktorý **Ľudovít Štúr** kodifikoval, predstavoval v tomto zmysle vhodnú jazykovú matériu: bol zrozumiteľný na východe aj na západe Slovenska a mal expandujúcu nadnárečovú varietu používanú v ľudovej aj umelej (niekedy ponáškovej) slovesnej tvorbe. *Nárečja slovenskuo* (1846), svojho druhu „dôvodová správa“ kodifikácie a jej stredoslovenského východiska, je z väčšej čiastky postavená na *delimitácii češtiny a slovenčiny*, či už v zmysle formy (hláskoslovnia a tvaroslovnia), alebo matérie (slovníka). Pravda, vzdelanecký slovník vrátane derivátov od „nestredoslovenských“ (teda českých, prípadne západoslovenských) základov – *umenie*, *vzdelaný*, *bezpečný*, *otázka* a i. – Štúr a štúrovci ponechávajú v slovenčine, čím „zaistili kontinuitu našej kultúry“ (Ďurovič, 2000, s. 116). Po štúrovskej slovenčine nasleduje krátky spätný pohyb predstavujúci hodžovsko-hattalovskú reformovanú slovenčinu, ktorá brala ohľad na češtinu a iné slovan-ské jazyky. Jedine vďaka tomuto kompromisu sa dokázala slovenská inteligencia „spisovnojazykovo“ zjednotiť. Išlo o odchýlenie od krajnej polohy, ktorou je štúrovská kodifikácia.

⁸ Toto slovné spojenie predstavuje fragment z Horáciovho citátu „*Multa renascentur quae jam cecidere, cadentque quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus, quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi*“ (Mnoho už nepoužívaných slov ožije a iné, dnes móдне, upadnú do zabudnutia, ak si to bude želať úzus, v ktorého moci je určovať zákony a normy reči. Preklad A. J.)

Po rokoch spisovnojazykového chaosu (1852 – 1875) nasledovalo postupné ustaľovanie a budovanie martinského úzu. **Samuelovi Czamblovi** (1890; 1902) pripadlo podľa Jána Bosáka realizovať delimitačnú funkciu v dvoch smeroch. V rámci protikladu *domáce – cudzie* „dosiahol jednotu spisovnej slovenčiny na základe oddelenia (separácie, delimitácie) od češtiny a ruštiny“. Z domáceho jazyka chcel kodifikovať len to, čo sa používalo v živej reči, na ktorú dával osobitný dôraz (Bosák, 1995a, s. 34 – 35; Jarošová, 2015, s. 23). Takže pri rozhodovaní, čo vybrať z jazykovej praxe, dal prednosť živému úzu pred úzom spisovateľov.

Henrich Bartek rátať pri vymedzovaní správnosti/spisovnosti s *jazykovým citom* ako s hlavným kritériom (Bartek, 1933, s. 6). Nazdával sa však, že tento cit u časti inteligencie „narušili chaotické pomery poprevratové“, a preto „nemôže nám byť nateraz jedinou oporou“. Preto pridal ku kritériám koncept *dobrého autora* (abstrakciu z úzu uznávaných spisovateľov) aj koncept *ľudovej reči*, „ktorá dáva spisovnému jazyku základné tendencie (op. cit., s. 7)“. Henrich Bartek pôsobil v čase, keď opozícia *domáce – cudzie* predstavovala citlivé a vyostrené politikum a on sám považoval za nevyhnutné nekompromisne reagovať na bohemizačné tendencie prvých *Pravidiel slovenského pravopisu* (Vážný, ed., 1931). A hoci teoreticky sa Henrich Bartek hlásil v oblasti jazykovej kultúry k pražským štrukturalistom, neprekvapuje nás ani fakt, že v svojej praktickej jazykovoporaďenskej činnosti kládol dôraz na potrebu „včas upozorňovať na umelé a zbytočné cudzoty.“ Jeho platformu možno nazvať **delimitačným purizmom** v zmysle jednej z možných teórií a praxí v oblasti jazykovej kultúry (porov. vyvážené hodnotenie purizmu v práci Pauliny, 1947, s. 2).

Pražský funkčný štrukturalizmus vyčlenil z úzu to, čo bolo v jazykovej komunite pravidelne používané, ustálené (stabilizované), teda normu. Tú má tak spisovný jazyk, ako aj ostatné útvary národného jazyka. Spisovný jazyk a nespisovné útvary (obecná čeština, nárečia, slangy) možno navzájom odčleniť na základe prihliadania na funkcie, ktoré tieto existenčné formy jazyka plnia. Protagonisti pražskej školy nevyčleňovali kritériá spisovnosti explicitne, ale hovorili o vlastnostiach spisovnej normy. Podľa **Bohuslava Havráňka** (1932, s. 35 – 41) sa táto norma vyznačuje tým, že má v porovnaní s inými útvarmi najväčší rozsah, je všeobecne *zrozumiteľná* a *stabilná*. **Vilém Mathesius** (1932, s. 14, 17) vychádzal z toho, že v každej kultúre, teda aj v jazyku vládne princíp poriadku. Preto jazyk predstavuje celok organizovaný do systému, na ktorý sa kladie nielen požiadavka stability, ale aj primeranej pružnosti. *Pružnú stabilitu* autor spojil s požiadavkou účelnosti jazyka ako nástroja, ktorý nezlyháva pri plnení svojej úlohy. Spisovný jazyk musí byť dostatočne vycibrený, musí mať k dispozícii jemne diferencované prostriedky. Hodnotu týchto prostriedkov je možné merať len tým, ako vyhovujú svojmu účelu. „Se stanoviska funkčního nemůže být příměs cizích prvků v dnešní spisovné češtině důvodem pro to, aby jisté výrazy byly ze spisov-

né češtiny vymycovány“ (op. cit., s. 25). Je zaujímavé, že pri určovaní toho, čo je alebo nie je v češtine funkčné, sa odvolal na *jazykový cit*, na základe ktorého môžu tí, ktorí ho majú vypestovaný, bezpečne tieto dve kategórie rozlíšiť (op. cit., s. 28). Na druhej strane by stabilizácia jazyka (napr. pri kodifikácii) nemala pôsobiť proti národnej osobitosti jazyka, pokiaľ si to nevyžadujú naliehavé potreby (op. cit., s. 27). Na záver zopakoval zásadu, že pri rozhodovaní o tom, čo je norma, platia „praktické zretele funkční, větší vžitost nebo výraznost jazykového prostředku, o který jde“ (op. cit., s. 31).

Aj v **slovenskom štrukturalizme** boli pokusy vymedziť popri prameňoch spisovnej normy aj jej kritériá. Tieto kritériá boli predstavené ako *objektívne stanovené vlastnosti* jazykových prostriedkov. Najbližšie k zásadám pražského funkcionalizmu stál, ako sme spomenuli, **Štefan Peciar**: „Proti puristickej požiadavke ‚národnej čistoty‘ jazyka treba postaviť ako kritérium jazykovej správnosti časté používanie daného výrazu v praxi, jeho všeobecnú zrozumiteľnosť, jeho účelnosť a vhodnosť v danej funkcii“ (Peciar, 1951, s. 4). Kritérium funkčnosti autor explicitne nadradžoval kritériu systémovosti (Peciar, 1954, s. 11 – 12).

Eugen Pauliny hovoril, že dobrá norma má byť ustálená, pružná, úplná, systémová a všeobecne známa (Pauliny, 1952/2000, s. 11). Vidíme, že viaceré charakteristiky normy sa prekrývajú s tými, ktoré stanovil Bohumil Havránek. Nóvm je „úplnosť“ a „systémovosť“. Za najdôležitejšiu vlastnosť pri spisovnej norme pokladal Eugen Pauliny systémovosť, ktorú chápal ako vlastnosť „ucelenej jednoty“, v ktorej si jednotlivé zložky nesmú navzájom odporovať, ale majú sa opierať jedna o druhú, jeden jav musí byť odôvodniteľný druhým javom (op. cit, s. 14). V súhlase s V. Mathesiom (1932, s. 20) však upozorňoval, že nie je možné žiadať od normy priamočiaru pravidelnosť (op. cit., s. 15, 18). Keď autor od vlastností spisovnej normy prichádza ku kritériám rozhodovania o tom, ktoré prostriedky treba pri kodifikácii slovenčiny pokladať za spisovné, vytyčuje dve kritériá: 1. *Ohľad na stredoslovenský nárečový základ* spisovného jazyka za predpokladu, „že spôsobí, že norma spisovného jazyka bude ustálená, pružná, úplná, systémová a všeobecne známa, vtedy je ohľad na stredoslovenské nárečia správny. Inak nie je správny. V tejto súvislosti by sa vari najväčší dôraz mal položiť na systémovosť normy. [...] Ide tu najmä o systém hláskoslovný a tvaroslovný.“ 2. *Ohľad na používateľov*. Teda ohľad na to, či je určitý prostriedok „živý“, a to nielen „u majstrov slova“, ale „v celom rozsahu používania jazyka“ (op. cit., s. 32 – 33).

Jozef Ružička (1967a, s. 15) vrátil do hry opozíciu *domáce a cudzie*, nie však v explicitne purifikačnej podobe, ale v podobe kritéria *reprezentatívnosti*: domáce jazykové prostriedky treba uprednostniť pred cudzími. Na druhé miesto sa podľa autora dostalo kritérium *ústrojnosti (systémovosti)*. V *Tézach o slovenčine* (1967b) Jozef Ružička zobral *reprezentatívnosti* status kritéria a udelil jej status

funkcie. *Systémovosť* (utvorenosť v súlade so zákonitosťami stavby jazyka) sa tak ocitla na prvom mieste medzi kritériami. Jednotky zodpovedajúce zákonitostiam stavby spisovného jazyka sa v danom jazyku „oprávnené pokladajú za vlastné“. Nasleduje kritérium *ustálenosti*, ktoré autor sformuloval ako vlastnosť vyplývajúcu „z kodifikovanosti jazyka, z dôraznej tendencie ostať rovnakým“ (op. cit., s. 131). Posledné kritérium, kritérium *funkčnosti*, je prihliadanie na úlohy, ktoré jazyková jednotka plní pri dorozumievaní, ako vyhovuje napr. potrebám presného vyjadrovania. V sporných prípadoch sa dáva prednosť kritériu ústrojnosti/systémovosti.

Ján Bosák (1997) **zo sociolingvistickej pozície** vidí, že kritériá spisovnosti vymedzené predstaviteľmi slovenskej štruktúrnej lingvistiky nefungujú v prípade bežne hovorenej formy spisovného jazyka (štandardu). Poukazoval na priestupnosť, priechodnosť, neostrosť hraníc medzi jednotlivými útvarmi. Kritériá, ktoré majú slúžiť ako filter na to, čo prijať alebo neprijať do spisovného jazyka, bude čoraz ťažšie uplatňovať pre ich „subjektívno-individuálnu“ povahu (dobrý autor, vycibrené jazykové vedomie jazykovedca, stav v nárečiach). Pretože dichotomický model s ostrou deliacou čiarou medzi spisovnými a nespisovnými prostriedkami nie je udržateľný, tak treba pracovať so stratifikačným modelom (porov. Horecký, 1979), ktorý najlepšie zachytáva „variantnosť aj na úrovni komunikačných útvarov, nielen na úrovni konkrétnych jazykových prostriedkov“ (Bosák, 1997, s. 51). O konkrétnych alternatívnych kritériách autor nehovorí, ale poukazuje na to, že norma reflektuje spoločné skúsenosti používateľov jazyka, a preto je dôležité prihliadať na *úzus*.

Ján Horecký (2001) bol presvedčený, že kritériá hodnotenia jazyka vrátane jazyka spisovného treba zastrešiť teoretickým konceptom, ktorý bude slúžiť pri ich vytýčení ako explanačný základ. Autor postuluje tri princípy jazyka (v prvej aproximácii chápaného vo všeobecnosti, teda bez ohľadu na spisovnosť): princíp *fungovania*, princíp *stavby* a princíp *vývinu*. Princíp *fungovania* (fungovanie jazykových prostriedkov v komunikácii so zreteľom na používateľa) je základný a z neho vyplývajú kritériá. **Základným kritériom pri posudzovaní komunikačného správania je kritérium komunikačnej adekvátnosti, primeranosti, vhodnosti použitých prostriedkov. Úlohou tejto adekvátnosti je prispieť k efektívnosti jazykovej komunikácie.** Tu je prítomná hodnotiaca zložka jazykového vedomia. V kritériu *adekvátnosti* rezonuje podľa autora staršie kritérium *ustálenosti*.

Na kritérium komunikačnej adekvátnosti nadväzuje kritérium etnosignifikatívnej adekvátnosti, ktoré berie ohľad na opozíciu domácnosť – cudzosť jazykového prostriedku. Ján Horecký *etnosignifikatívnu adekvátnosť* (termín pripisuje Dolníkovi) vníma ako súbor troch adekvátností: *etnokultúrna adekvátnosť* (uplatňovanie vlastných pomenovaní pri ponukách prichádzajúcich z cudzieho

jazyka), *etnoštruktúrna adekvátnosť* (vnímanie štruktúrovanosti jazykového prostriedku ako typickej pre preberajúci jazyk na rozdiel od štruktúrovanosti prostriedku odovzdávajúceho, cudzieho jazyka), *etnosystémová adekvátnosť* (vzťah slova k domácim čiastkovým systémom, podsystémom a mikrosystémom). Tieto kritériá usúvzťažňuje aj so starším termínom *národnoreprezentatívna funkcia* jazyka. Za najdôležitejšiu z etnSIGNIFIKATÍVNYCH adekvátností pokladá *etnoštruktúrnosť*.

Takže pri posudzovaní kvality jazykového prostriedku vo všeobecnosti je dôležitá jeho *komunikačná adekvátnosť* zabezpečujúca efektívnosť komunikácie. Táto adekvátnosť je predpokladom ustáľovania jazykových prostriedkov. Pri posudzovaní spisovnosti prechádzajú prostriedky, ktoré sa v jazyku tvoria alebo sa doň preberajú, filtrom komplexnej *etnSIGNIFIKATÍVNEJ adekvátnosti*.

Juraj Dolník (2010) nazerá na problém kritérií spisovnej normy z **pozície lingvistickej pragmatiky**, teda z používateľského hľadiska. Používateľa vníma v dvoch situáciách. V prvom prípade ide o kritériá, ktoré intuitívne uplatňuje používateľ v **spontánných komunikačných aktoch**, v ktorých sa očakáva používanie spisovnej slovenčiny. V druhom prípade autora zaujíma, či sa určitá kodifikovaná norma javí ako normálna z **pohľadu metajazykového uvažovania** „normálneho používateľa“ a aj jazykovedca orientujúceho sa na „normálnu sociolingvistickú situáciu“.

Pozrime sa na prvú situáciu. V princípe ide o situáciu spontánneho jazykového správania. V základe jazykového správania je *jazykový cit* (v práci Dolník, 2018, s. 176 – 180, sa objavuje aj synonymické pomenovanie *behaviorálna jazyková kompetencia*). Formuje sa pri prirodzenom osvojovaní si jazyka v komunikácii s istým zámerom. Ide o spontánne nadobudnuté jazykové návyky, ďalej o spontánne usudzovanie pomocou analógie a o zmysel pre lokálne zovšeobecňovanie v komunikácii. Za jazykovými návykmi stojí aj intuitívna hodnotiacia zložka vedomia (*axiologická kompetencia*), pretože návyky a konvencie sa vytvárajú opakovaním jazykových štruktúr, ktoré hovoriaci považujú za osvedčené a dobré. Existencia „kolektívneho jazykového citu“ vedie k vzniku „používateľskej normy“, teda k úzu (Dolník, 2010, s. 286). Samotná používateľská norma slúži ako hodnotový štandard, vzor. Používateľ v situácii prirodzenej jazykovej aktivity sa teda riadi jazykovým citom, ktorý je intuitívnym kritériom spisovnosti (určuje prijateľnosť alebo neprijateľnosť nejakého tvaru). Podobným implicitným kritériom je napr. aj *zámer hovoriaceho hovoriť spisovne* (prejavujúci sa napr. potláčaním nárečovej príznakovosti) v situáciách, kde sa spisovný jazyk konvenčne predpokladá, čo podľa Jana Chloupeka svedčí o jeho vysokej prestíži (Chloupek, 1986, s. 23).

Druhú situáciu rieši autor v rámci reflexívneho metajazykového uvažovania smerujúceho k teoreticky zdôvodneným kritériám spisovnosti. Vychádza zo zá-

sadnej štúdie Františka Daneša (1979) *Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci* (porov. aj Daneš, 1977), ktorý v nej predstavil svoj dôsledne premyslený model kodifikačných postupov jazykovedy. Kodifikačný proces má podľa neho niekoľko etáp: 1. dôkladné poznanie a opis spisovnej normy (z hľadiska systému, dynamiky aj postojov a presvedčení používateľov zisťovaných sociolingvistickými metódami); 2. hodnotenie jazykových prostriedkov a spôsobov ich používania na základe objektívnych kritérií, hodnotenie zistených postojov, vypracovanie vývinovej perspektívy noriem; 3. vlastná kodifikácia zistených noriem so zreteľom na jednoduchú orientáciu vo formulovaných pravidlách; 4. využívanie rôznych postupov a prostriedkov na uvádzanie kodifikácie do praxe. 1. *normovosť* (čes. *noremnost*) je vlastnosť jazykového prostriedku, ktorý je konvencionalizovaný, teda jazykové spoločenstvo ho prijalo; synonymom *normovosti* je *vžitost'*; 2. *funkčná adekvátnosť* je miera schopnosti jazykového prostriedku plniť funkčné potreby jazykového spoločenstva; synonymom je *vhodnost'*, *primeranosť* a s ňou spojená efektívnosť a ekonomickosť; 3. *systémovosť* je súlad jazykového prostriedku s existujúcimi štruktúrnymi vzťahmi (pravidlami) jazykového systému, napr. či, resp. ako jazykový prostriedok prispieva k pravidelnosti a súdržnosti istého systému. František Daneš konštatuje, že sociolingvistická analýza kritérií ukazuje, že ich hierarchia zodpovedá poradiu, v akom boli posudzované, teda: 1. *normovosť*, 2. *adekvátnosť*, 3. *systémovosť*.⁹ Juraj Dolník sa s touto hierarchiou stotožňuje a odvolávajúc sa na Danešov koncept *normálnej sociolingvistickej situácie* konštatuje, že „v normálnej sociolingvistickej situácii norma spisovného jazyka je v normálnom stave vtedy, keď jej regulácia korešponduje s touto hierarchiou“ (Dolník, 2018, s. 229). Problém ešte nevžitých jazykových alebo hovorových prvkov tlačiacich sa do spisovnej normy treba podľa autora presunúť na normálneho používateľa jazyka, pretože normálnosť regulácie normy je určovaná práve z jeho perspektívy.

Juraj Dolník sa tu vlastne dotýka problému prostriedkov nekodifikovaných, ale normových. Teda faktu, že kodifikácia nepokrýva všetky prvky, „které se většinou prosazují v úzu a přestávají nést příznak nežádoucí aktualizace“ (J. Svobodová a kol., 2011, s. 11). Juraj Dolník, ako vidíme, necháva rozhodnutie o spisovnosti prostriedkov, ktoré ostali za hranicou kodifikácie, na „normálneho používateľa jazyka“, teda na úzus v komunikačne relevantných situáciách.

⁹ Václav Cvrček (2006a) hodnotí koncepcie, ktorých prototypickým predstaviteľom je Danešov model, prívlastkom *realistické*. Tieto koncepcie považujú spisovnosť za objektívny fakt, za vlastnosť prvkov, ktorá sa dá zistiť z úzu na základe zadefinovania tzv. spisovných situácií. Protikladom realistických koncepcií sú *nominalistické* koncepcie, podľa ktorých je spisovnosť v podstate iným pomenovaním pre kodifikovanosť. Autor krátko charakterizuje tento protiklad aj tak, že pri realistickom prístupe je spisovný jazyk predmetom kodifikácie a pri nominalistickom prístupe je jeho produktom (op. cit., s. 48). V svojej práci autor dokazuje, že v rámci českej sociolingvistickej situácie aj realistické kritériá zlyhávajú, pretože prostriedky obecnej češtiny, oficiálne považovanej za nespisovnú varietu, sa bežne vyskytujú aj v zadefinovaných spisovných situáciách. Ďalší problém podľa neho spočíva v tom, že v lingvistickej obci nejestvuje konsenzus vo vzťahu k takto vytýčeným kritériám.

Jana Svobodová konceptualizuje dva protikladné prístupy generujúce dva typy spisovnosti tak, že prvý rámec nazýva „úzkým prizmatom platné kodifikácie“ a druhý „širším a modernjším prizmatom spisovné/standardní (neutrálnej) normy“, do ktorej patria aj „nosné odchylky od platnej kodifikácie“ (op. cit., s. 11)¹⁰. Podľa autorky je každý z týchto rámcov svojím spôsobom problematický. Prvý preto, lebo z povahy veci nezodpovedá realite, a druhý preto, lebo je príliš voľný, aby dokázal niečo ohraničiť. So zreteľom na dané súvislosti vidí autorka zmysel modernizovanej kodifikácie v tom, že „napomáha progresívnemu posuvaniu hraníc medzi kodifikáciou a noremnosťou s narúšaním pásma noremného“ (op. cit., s. 13).

1.2.1. Váženie kritérií spisovnosti

V situácii spontánneho jazykového správania funguje **intuitívna hodnotiac-a zložka vedomia, jazykový cit**, ktorý je zvnútorneným intuitívnym kritériom spisovnosti a určuje prijateľnosť alebo neprijateľnosť jazykového prostriedku (Dolník, 2010).

V rámci reflexívneho teoretického uvažovania o spisovnosti sa hľadajú **kritériá spisovnosti** v zmysle vlastností, ktoré možno pripísať jazykovému prostriedku. Pokúsme sa nájsť medzi týmito kritériami styčné body a usporiadať ich do určitých okruhov. *Úplnosť* sa môže týkať len normy ako celku, nie jednotlivých jazykových prostriedkov. *Všeobecná zrozumiteľnosť* a *všeobecná známosť* jazykového prostriedku je vlastnosť, ktorá je odstupňovaná. Môžeme na ňu prihliadať, ale nemôžeme ju vyžadovať pri postupne sa vžívajúcich a potrebných neologizmoch, úzko odborných slovách, knižných slovách a inak príznakových pomenovaniach. Príznakové slová tvoria perifériu okolo spisovného jadra, ale patria medzi prostriedky používané vo verejnom komunikačnom priestore, hoci sú určené predovšetkým istej časti národnej jazykovej komunity (napr. odborníkom). Vo svojej komunikačnej sfére sú dané prostriedky vžité alebo sa rýchlo vžívajú a nemôžeme ich odsúvať za hranicu spisovnosti. *Celonárodná platnosť* sa využíva najmä pri posudzovaní kodifikovanej spisovnej normy, teda úradne uznanej spisovnej variety národného jazyka slúžiacej ako celonárodný komunikačný prostriedok s národnoreprezentatívnou funkciou (Ružička, 1967b, s. 130).

Zvyšné kritériá by sme usporiadali do týchto okruhov:

Prvý okruh súvisí s pravidelným používaním, teda s frekvenciou posudzovaných jazykových prostriedkov v jazykovej praxi: *ustálenosť*, *vžitosť*, *zaužívanosť*, *živosť*, *normovosť*¹¹. Do tejto skupiny patrí aj implicitné kritérium *kolek-*

¹⁰ Istú paralelu týchto protikladných rámcov nachádzame vo vymedzení opozície „kodifikovaná/platná spisovnosť“ a „užitočná spisovnosť“ (Jarošová, 2015, s. 119). Bližšie v kapitole 3.4. *Kodifikácia a typy spisovnosti*.

¹¹ Jana Svobodová v súvislosti s posudzovaním termínu *štandardný jazyk* vymedzuje *normovosť* („noremnosť“) ako vlastnosť „obecne uznávané a prijímané normy jazyka, tedy jako soubor jazyko-

tívny jazykový cit, pretože jeho explicitné prejavy, teda tvorba konvencionalizovaných súborov prostriedkov, tvorba používateľskej normy (úzu) v tzv. spisovných situáciách, súvisia so vžitosťou (normovosťou). Zexplicitňovaním *zámeru používateľa hovoriť spisovne* je samotný fakt používania spisovnej variety vo formálnejších situáciách.

Druhý okruh predstavujú kritériá odrážajúce komunikačnú efektívnosť jazykového prostriedku: *funkčnosť, funkčná adekvátnosť, primeranosť danej funkcie, komunikačná adekvátnosť, spoločenská funkčná potrebnosť, vhodnosť*.

Tretí okruh súvisí s národnými špecifikami jazykových štruktúr daného jazyka: *etnSIGNIFIKATÍVNA adekvátnosť, reprezentatívnosť* (v pôvodnom Ružičkovom chápaní), „*domácnosť*“ (na rozdiel od *cudzosti*), *národná osobitosť, svojbytnosť, konformnosť s nárečovým základom*. Pretože táto vlastnosť je vizualizovaná v štruktúrnych prvkoch usporiadaných do typov, resp. čiastkových systémov, tak je spätá s vlastnosťou, ktorá sa v relevantných prácach vytyčuje pod názvom *systémovosť*.

Touto analýzou širšej palety kritérií sa oblúkom dostávame opäť k trom Danešovým kritériám spisovnosti v normálnej sociolingvistickej situácii: *normovosť, (funkčná) adekvátnosť*¹², *systémovosť*. Svedčí to o primeranosti Danešovho modelu.

Spisovnosť jazykového prostriedku je jeho **a) používanosť (vžitosť), b) adekvátnosť použitia** popri sfére bežného dorozumievania **aj v sfére verejnej komunikácie**, a spravidla **aj c) systémovosť**, teda jeho včlenenosť do hláskoslovnej, tvaroslovnej a derivačnej sústavy daného jazyka.

Vžitosť (normovosť) ako hlavné kritérium určovania príslušnosti prostriedku k norme súvisí s pravidelným používaním jazykových prostriedkov v jazykovej praxi. Frekventovanosť jazykového prostriedku je dôkazom jeho akceptácie na základe kladného vnímania (ide o komponent generovaný intuitívnou hodnotiacou kompetenciou). Frekventovanosť je v textových korpusoch merateľná, ale štatistika vžitých prostriedkov sama osebe ešte netvorí normu. Norma má zmysel len

vých prostriedkov považovaných za náležité v tých komunikačných situáciách, jimž prináleží aspekty typu kultivovanosti a neodchyľovania sa od správnosti“ (Svobodová a kol., 2011, s. 13). V neskoršej práci tento pojem ešte tesnejšie viaže na črtu „náležitosti“ a „adekvátnosti“: „noremni jsou ty prostředky, které považují mluvčí jazyka v adekvátních (napr. v prestižních) komunikačních situacích za náležité“ (Svobodová, 2014, s. 175).

¹² Adekvátnosť jazykového prostriedku (schopnosť plniť funkčné potreby daného spoločenstva; Daneš, 1977), je možné konkretizovať v niekoľkých zmysloch. Môže ísť o „výrazovú adekvátnosť, jednoznačnosť, jasnosť, presnosť“, teda o „aspekty rázu stylistického“ (Daneš, 1988, s. 27), resp. o vhodnosť použitého prostriedku, teda o „mieru, v akej umožňuje správne pochopenie diskurzu“ (Horecký, 2001, s. 29). Nám však predovšetkým ide o komunikačnosituáciu adekvátnosť (Daneš, 1988, s. 26 – 27; Bosák, 1995b, s. 24; Svobodová, 2014, s. 175; Jarošová, 2015, s. 115), teda o adekvátnosť, primeranosť použitých jazykových prostriedkov komunikačnej sfére a sociálnej role. Úsilie hovoriacich vyhovieť takejto adekvátnosti spôsobuje zmenu registra (napr. prepnutie sa na spisovnú variety; o registroch podrobnejšie v práci Slančová – Zajacová, 2007; o zaujímavých komunikačných súvislostiach prepinania sa na nárečovú variety v práci Múcsková, 2014a).

vtedy, pokiaľ sa na niečo vzťahuje, napr. na určitú komunikačnú situáciu, resp. funkciu (Cvrček, 2006b). Takže kritérium *adekvátnosť* je so *vžitostou* (*normovosťou*) nerozlučne späté, pretože jestvuje len norma niekde a v nejakom období, teda „tam a vtedy/tu a teraz“. Sú však situácie, keď jazykový prostriedok nie je dostatočne uzualizovaný, je pomerne zriedkavý z povahy svojho významu, ale napriek tomu disponuje funkčnou adekvátnosťou, pretože zaplňa miesto v pomenovacom priestore (lexikálnosémantickom poli) odrážajúcim poznanie/interpretáciu istého výseku reality: *blokádnik*, *lahostajník*, *hanopisec*, *literátstvo*, *čpavosť*, *javiskovosť*, *nadprávny*, *nabalíčkovat'* a iné (porov. aj Jarošová, 2010, s. 185).

Pretože prvé dve kritériá sú vzájomne späté, tak *systémovosť* možno považovať za silno preferovanú, ale nie nevyhnutnú vlastnosť. Napr. existencia cudzích koreňových alebo derivačných morfémy v slovách by ťažko mohla byť kritériom nespisovnosti, porov. vžitá a kodifikáciou akceptované bohemizmy *vzdelanie*, *umenie*, *nález*, *otázka*, *poznatok*, *prozreteľnosť*, *ospravedlniť*, *zbytočný*, *predošlý*, *okamžitý*, *samozrejme* a iné¹³ alebo anglicizmy ako *dabing*, *lízing*. Na druhej strane jestvuje rad vžitých bohemizmov, ktoré súčasná kodifikácia odmieta: *botník*, *lizatko*, *strúhatko*, *odozva*, *dopad*, *vada*, *prádlo*, *kľud*, *zahájiť*, *prejednať*, *záľudný*, *ješitný* a iné. Okrem toho čiastkové systémy slovenských substantív a adjektív, ktorých prototypom sú nesporne deklinálie, rátať aj s indeklináciami ako *klišé*, *dražé*, *tabu*, *interview*, *kivi*, *suši*, *marabu*, *neglizé*, *Nikol/Nicol*, *Peru*, *Rimini*; *blond*, *disko*, *bianko*, *fér*, *fit*, *gala*, *kaki*, *kóšer*, *lamé*, *mini*, *molet*, *plisé* a pod. (porov. Sokolová, 2007, s. 35 – 36). Slová ako *suši* nie sú prototypické, ale bolo by azda sporné nazývať ich nesystémovými. Nesklonnosť je vyvolaná formou slova neumožňujúcou skloňovanie. Z tohto uhla pohľadu sa jav nesklonnosti môže javiť ako systémový. V podstate riešime situácie, v ktorých sa prejavuje opozícia *domáce* – *cudzie*. S týmito situáciami je používateľ konfrontovaný neustále, a preto sú prirodzené pre jazyk existenčne nevyhnutné. Tu je výhodné pracovať so spomínaným kritériom *etnosignifikatívnej adekvátnosti*, ktoré je nadradené systémovosti (Horecký, 2001, s. 31). Na základe tejto adekvátnosti sa preferuje domáci, teda nepríznakový jazykový prostriedok pred cudzím, teda príznakovým, resp. zdomácneným cudzojazyčným prostriedkom pred neadaptovaným. Zlučiteľnosť prevzatého slova s ortografickou a morfológickou sústavou preberajúceho jazyka sa líši z prípadu na prípad a adaptácia jednotlivých prevzatí v konečnom dôsledku závisí od špecifik komunikačnej sféry (bližšie v kapitole 4.4.). Napokon „udržiavanie stavu spisovného jazyka v zmysle jeho prirodzenej historickej kontinuity... pripúšťa zodpovedajúcu toleranciu k cudzím prvkom“ (Dolník, 2000, s. 169).

¹³ Za spisovný sa dokonca pokladá výraz *podľubie* (pozri KSSJ), teda poslovenčené české pomenovanie *podloubí*, hoci relevantné stredoslovenské mestá majú na svojich renesančných námestiach *laubne* (toto pomenovanie, žiaľ, SSSJ v heslári druhého zväzku neuvádza).

Vráťme sa k miere výskytu ako základu *vžitosti/normovosti*. Určitá frekvencia je len základom pre hypotézu, že niečo je súčasťou normy. Ďalej, ako sme povedali, sa skúmajú typy komunikačných situácií, resp. žánrov hovoreného a písaného jazyka, v ktorých skúmaný prostriedok vystupuje. Napr. sloveso *odsledovať*, ktoré bolo po prvý raz lexikograficky spracované vo štvrtom zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (Jarošová, ed., 2021; ďalej aj SSSJ), má v korpuse *Omnia Slovaca IV* 7 538 výskytov. Toto slovo používajú hovoriaci vo význame „postupným sledovaním javu alebo objektu zistiť o ňom potrebné údaje“. Ide o používateľov jazyka pohybujúcich sa v sférach činností, v ktorých je situácia takéhoto zisťovania, registrovania údajov bežná. Situačný kontext slovesa je neoficiálna pracovná komunikácia alebo mediálny komunikát informujúci o tejto činnosti. Verbálny kontext slovesa je so zreteľom na typy sledovaných objektov pomerne pestrý: *odsledovať teplotu/kvalitu/priebeh/spotrebu/vývoj/výskyt niečoho; odsledovať si účinok produktu na organizmus, termíny prijímacích skúšok* atď. Slovo je teda frekventované v širokom okruhu pracovných aj iných prostredí a v publicistike. Niektoré spojenia s týmto slovom sa vyznačujú istým stupňom odbornosti. Na druhej strane časť kontextov súvisí len s pozeraním (bez zámeru zistiť niečo) a realizuje sa v nich význam „stráviť čas sledovaním niečoho do konca“, napr. *odsledovať zápas, odsledovať všetky epizódy seriálu*. Vidíme, že prvý význam vykazuje isté nevýrazné príznaky profesionalizmu („hovorového termínu“), ale nevyhranenosť a neurčitosť prostredí, v ktorých sa slovo používa, nedáva možnosť chápať ho ako profesionálny výraz. Takéto označenie predpokladá zreteľnú súvislosť výrazu s konkrétnou profesiou alebo odborom. Nespochybniteľný je však príznak hovorovosti, ktorý obidva spomínané významy slovesa *odsledovať* vykazujú a ktorý sa zohľadnil v podobe kvalifikátora *hovor:* uvedeného v príslušnej údajovej zóne heslového slova. Príznak hovorovosti tvorí prekážku pre vnímanie slovesa *odsledovať* ako dokonavého náprotivku funkčne neutrálneho slovesa *sledovať*.

V prípade spisovnej normy sa treba opierať o typológiu tzv. spisovných situácií, ku ktorej sa ešte vrátíme v časti 3.2. Zatiaľ môžeme povedať, že merať možno nielen výskyt jazykových prostriedkov, teda merať nielen ČO, ale kvantifikovateľný je aj faktor KDE (situácie, žánre). Po tejto kvantitatívnej fáze nastupuje fáza kvalitatívna.

Čo to znamená? Nevyhnutným dodatkom uplatňovania troch menovaných kritérií musí byť ohľad na celú škálu postojov, ktorú k spisovnému jazyku prechovávajú členovia jazykového spoločenstva. Pri zisťovaní týchto postojov si musíme byť stále vedomí, že **jazyková komunita nie je jednoliata, ale je výrazne sociokultúrne diferencovaná a vplyv jednotlivých skupín na utváranie spisovnej normy sa odlišuje**.¹⁴

¹⁴ Spôsoby zisťovania týchto postojov, ich metodologická adekvátnosť a reprezentatívnosť tvoria samostatnú výskumnú oblasť. Jaroslava Rusinková (2020) načrtla v svojej práci vývin teore-

2. Spisovnosť a sociálne diferencovanie používateľa

Doteraz sme pri hľadaní spisovnosti pozerali na používateľov ako na tvorcov komunikačnej normy uplatniteľnej v spisovných situáciách (samozrejme, za prispenia vplyvu jestvujúcej kodifikácie na tento proces). Jazykovedci normu skúmajú, hodnotia a zachytávajú v jazykovedných dielach. Každé zachytenie má podobu určitej redukcie úzu, takže regulácia je nevyhnutnou súčasťou tejto práce. Obraz toho, komu sú určené jazykové príručky, je zatiaľ pomerne vágny a má črty akéhosi „väčšinového“, lingvisticky neškoleného používateľa ovládajúceho spisovnú slovenčinu, ktorú si osvojil v prirodzených podmienkach.

V pragmatickolingvistickom rámci (Dolník, 2010, 2017, 2018), ktorý má používateľa takpovediac „vo svojej náplni práce“, sa ráta, že tento spriemerovaný používateľ sa riadi predovšetkým intuitívnou metajazykovou kompetenciou a len príležitostne používa reflexívnu (úvahovú, vedomú) metajazykovú kompetenciu. Reflexívnu metajazykovú kompetenciu používa najmä jazykovedec, ktorý sa v závislosti od typu svojho nastavenia na šírenie jazykovednej osvetu usiluje odovzdať výsledky svojho metajazykového uvažovania používateľovi. Takže sa vytvorila opozícia abstraktný používateľ ako biologicko-sociálna bytosť : abstraktný jazykovedec viac-menej nastavený na kultivačné zasahovanie do jazyka. Vzťah týchto aktérov k jazyku bol zasadený do „antropologického rámca“ (Dolník, 2018, s. 173), ktorý vysvetlil niektoré pozoruhodné biologicko-sociokultúrne aspekty spisovnojazykovej problematiky.

V neskoršej práci J. Dolník podal diferencovanejší obraz členov jazykového spoločenstva založený na odstupňovanej racionalite a kompetencii späté s prirodzeným jazykom. Pri náčrte spisovnojazykového života pomocou hierarchizácie jeho aktérov vychádza autor z konceptu *odborník*. Tento koncept pokrýva všetkých účastníkov jazykovej komunity, teda aj tzv. bežných používateľov jazyka. Oni predstavujú „praktických odborníkov“, ktorí „praktickou činnosťou nadobudli to, čo potrebujú na dosiahnutie cieľa“. Pri uplatnení vertikálneho členenia sa dostávame k tejto postupnosti: praktický odborník, školený odborník, teoretický jazykový odborník a metateoretický jazykový odborník (Dolník, 2019).

Aj my teraz obrátíme pozornosť na spisovnú normu predovšetkým ako na sociálnu kategóriu **so zreteľom na sociálnu diferenciáciu používateľov a odbornú diferenciáciu jazykovedcov**.

---

tického myslenia o jazykových postojoch v zahraničí aj na Slovensku. Zamerala sa na skúmanie *implicitných postojov* účastníkov rozhovorov na stránke skupiny Jazyková poradňa ASAP, kde sa spoločne riešia jazykové neistoty vynárajúce sa v procese prekladu.

V našej práci netvorí skúmanie jazykových postojov hlavný predmet záujmu. Postupne uvádzané *explicitné postoje* – výroky, ktoré sú výsledkom reflexívnej metajazykovej kompetencie používateľov – slúžia skôr ako „živé vstupy“ do čiastkových tém, ktorým sa v jednotlivých (pod)kapitolách venujeme.

Vieme, že isté členenie používateľov ako prameňov normy sa v začiatkoch konštituovania teórie spisovného jazyka urobilo na osi *dobry autor : bežný, priemerný používateľ*. Koncept *dobrého autora* bol už dávnejšie odmietnutý s poukazom na to, že rôznorodý jazyk umeleckej literatúry nevytvára modely vyjadrovania a prestáva plniť úlohu arbitra v otázkach spisovnej normy (Chloupek, 1986, s. 30). Túto úlohu postupne prebrala publicistika, ktorá má „najintenzívnejší vplyv na vyjadrovanie“ (op. cit., s. 32). Takže pramene normy sa zmenili, ale dnes už nie je možné robiť prosté dichotomické členenie používateľov jazyka napr. na publicistov a tých ostatných. Navyše, používateľmi jazyka sú mnohí lingvisticky vzdelaní ľudia, ktorí plnia v spoločnosti rôzne úlohy. Stupeň teoretickosti ich metajazykovej kompetencie je rozdielny podľa povahy ich aktivít. A napokon všetci, ktorí tvoria alebo interpretujú texty určené verejnosti (nielen publicisti), majú na zreteli aj spisovnosť produktu, a preto ich jazyková produkcia je výsledkom nie epizodického, ale pomerne sústavného reflexívneho metajazykového uvažovania.

Tzv. spisovné situácie predstavujú verejný priestor, a preto konanie a správanie ľudí vo verejnom priestore nemôže nebyť predmetom hodnotenia, či už kritického, alebo schvaľujúceho. Tí, ktorí texty vytvárajú, sú si toho vedomí. Vzniká pomerne komplexná sociolingvistická situácia.

Pri analýze tejto situácie sa oprieme o model nemeckého sociolingvistu Ulricha Ammona, na ktorého práce upozornil českú lingvistickú verejnosť Vít Dovalil (2006). Model sa nazýva *sociálne silové pole spisovnej variety* a autor ho rozpracúva od 80. rokov minulého storočia až doteraz (napr. aj v štúdií Ammon, 2015, z ktorej vychádzame).

Autor vníma sociálnu podmienenosť spisovného jazyka ako konkrétne vzťahy medzi konkrétnymi činiteľmi zúčastnenými na hodnotení spisovnosti a na rozhodovaní o nej. Ammonov model rozlišuje štyri inštancie, ktoré sú chápané ako „sociálne sily“, a na pozadí sú adresáti, ktorým sú predstavy silových činiteľov určené. Ide o tieto inštancie:

1. **Modeloví (vzoroví) hovoriaci a autori textov** predovšetkým v masovokomunikačných médiách, teda profesionálni používatelia jazyka: hlásatelia, moderátori, žurnalisti (tvoria texty pre verejnoprávne/súkromné rozhlasové a televízne stanice, píše do denníkov a časopisov).

2. **Normové authority** (jazykové authority v oblasti spisovnej normy): učitelia, vydavateľskí redaktori a korektori, jazykoví editori v masmédiách (hodnotia, opravujú aj sankcionujú).

3. **Kodifikátori jazyka**: jazykovedci, ktorí tvoria „jazykové kódexy“ (publikované výsledky kodifikácie) fungujúce ako smernice na správne používanie jazyka alebo slúžiace ako podklad na opravovanie.

Pod kodifikáciou vo všeobecnejšom zmysle môžeme rozumieť systematizovaný opis jestvujúcich noriem. V danom prípade noriem spisovných. Ak je tento

opis určený verejnosti, tak skoro vždy plní preskriptívnu funkciu bez ohľadu na zámer tvorcov, ktorí napr. môžu deklarovať, že chcú svojim opisom plniť len deskriptívnu funkciu. Zámer nie je relevantný. Relevanciu nemá ani ďalšia skutočnosť. Skúsenosti z mnohých krajín ukazujú, že v princípe nie je rozhodujúce, či autoritatívny jazykový kódex vytvorili pracovníci štátnej inštitúcie alebo je dielom súkromných osôb (slovník z vydavateľstva *Duden* a slovník vydaný Francúzskou akadémiou sú ekvivalentmi so zreteľom na silu ich preskriptívnej authority).

4. Jazykí experti so zreteľom na kodifikáciu: skupina jazykovedcov, ktorí sa venujú kritike alebo recenzovaniu kodifikačných príručiek (nie je vylúčené, že sami sú autormi iných príručiek). Kritickou analýzou a hodnotením kodifikačných príručiek ovplyvňujú podobu ich nasledujúcich opravených vydaní.

Väčšina obyvateľstva nepredstavuje jazykovú autoritu ani v jednej z uvedených kategórií. Ako väčšia skupina môže mať dosah na to, čo sa stáva uznanou normou, ale deje sa to nepriamo, prostredníctvom iných sociálnych síl. Predstavitelia väčšinového nositeľa jazyka môžu byť objektom anketovania pri zisťovaní preferencií napr. morfológických alebo výslovnostných variantov. Výsledky týchto prieskumov sa môžu premietnuť do obsahu kodifikačnej príručky. Spomedzi väčšinových používateľov jazyka sa vydeľujú aktívnejšie osoby, ktoré sa v úlohe amatérskych lingvistov a jazykových poradcov vyjadrujú k jazykovej praxi ostatných členov jazykovej komunity a spravidla „bránia úpadku jazykovej kultúry, prenikaniu cudzích slov do jazyka“ a podobným veciam (Ammon, 2015, s. 65).

Nie je ťažké zistiť, že načrtnuté „silové pole spisovnosti“ sa podobá tomu slovenskému. Sú skupiny „prestížnych“ používateľov, ktorých mediálne šírené prejavy spontánne pôsobia na vyjadrovanie ostatných ľudí, existujú individuálne authority v oblasti spisovného jazyka poverené vďaka pracovnému zaradeniu určitou právomocou opravovať prejavy druhých ľudí, existujú inštitucionálne authority v oblasti spisovného jazyka, napr. štátny orgán poverený právomocou vyhlasovať platnú kodifikáciu, je tu skupina jazykovedcov, ktorí skúmajú a opisujú jazykové normy v podobe akademických alebo používateľských príručiek (vnímaných verejnosťou preskriptívne), a skupina jazykovedcov, ktorí sa o tieto príručky opierajú, prípadne niektoré ich riešenia kritizujú alebo ich dopĺňajú o nové informácie. Niektoré aspekty modelu sa pokúsime konkretizovať s ohľadom na podobu, akú majú v slovenskej jazykovej realite.

2.1. Vzoroví používatelia jazyka

V skupine modelových hovoriacich a autorov textov sa môže vytvárať hovorená spisovná varieta, ktorá nie je vo všetkom totožná s platnou kodifikáciou.

Platí konštatovanie, že „hlavnými dynamizujúcimi faktormi súčasného rozvoja slovenčiny sú jazykové prostriedky používané predovšetkým v profesijnej a záujmovej oblasti“ (Bosák, 1995b; porov. aj zborníky *Hovorená podoba jazyka v médiách* /Kralčák, ed., 2008/; *Registre jazyka a jazykovedy* /Kesselová – Imrichová – Ološtiak, eds., 2014/). Hovoríme teda o profesionálnych používateľoch jazyka – hlásateľoch, moderátoroch, publicistoch tvoriacich texty pre tlačené a elektronické masmédiá. Niektoré prostriedky pravidelne používané v médiách tvoria tzv. návratné chyby (*dopad, jednací, venčiť, kojenecký* a iné), pri ktorých sa vynára otázka, „prečo sa pár desiatok českých slov tak pevne drží v používaní, keď na ich neporovnateľne väčší počet, s ktorými vybojovali boj puristi v 30. rokoch, si súčasný používateľ ani nespomenie“ (Bosák, 1995a, s. 28).

Nápadnou skupinou pomenovaní sú, pochopiteľne, hojne používané anglicizmy, za ktorými v texte/prehovore nasleduje alebo aj nenasleduje slovenský ekvivalent, prípadne výklad: *pri detoxe sú rizikové aj kyslé freshe a smoothies*; učia deti o ekologických *stickers* – digitálnych nálepkách s emotikonmi; už aj návštevníci festivalu Pohoda mali k dispozícii *chatbota*, chatovacieho robota; zamestnanci v *open space priestoroch* mali možnosť *stáť*; priestor v Starej tržnici na *co-working*; výstavné *smart cities* sú mestá, kde je umiestnených veľa technológií; prívrženec *alt-right*, alternatívnej pravice; je dôležité *nájsť chvíľu*, kedy *pointu naservirovať*, *nájsť správny timing*; neviem, či je všetko z hľadiska *plár* v poriadku; úrad na ochranu *whistleblowerov* – oznamovateľov protispoločenskej činnosti; *boxset* svojich najlepších skladieb vybrala ako sprievod k baletnému predstaveniu; ilustrácie spravené *oldschoolovejšou* grafickou technikou; *dôležitosť* osoby sa meria počtom *fanišikov* alebo *followerov*; povieme si, čo sú to *fake news*.

Vidíme, že viacerí modeloví hovoriaci neprejavujú snahu ponúkať poslucháčovi/čitateľovi primeraný slovenský ekvivalent, ale vytvára sa tu **mediálna jazyková subvarieta** počítajúca so „svojím recipientom“, ktorému netreba vysvetľovať význam pomenovaní nových objektov a javov, takže možno používať anglicizmy pre objekty, na ktoré jestvuje aj zaužívané slovenské pomenovanie (*headline* – titulok, *biznis plán* – podnikateľský plán, *unfair správanie* – neférové správanie, *feedback* – spätná väzba, *timing* – načasovanie, *fashion show* – módna prehliadka, *home office* – práca z domu), a, napokon, pridávať anglicizmus k už použitému slovenskému pomenovaniu, napr.: *vyčíslia referenčné ukazovatele* (resp. *benchmarks*) zodpovedajúce štandardnému správaniu v rámci analyzovaného okruhu jednotiek; *vynávači severskej chôdze*, *nordic walkingu*; *vyrastá tam obrovský rekreačný komplex*, *rezort* pre náročnejšiu klientelu; *prekvapivé výsledky avizuje povolebný prieskum*, *exit poll*. V niektorých prípadoch má anglicizmus signalizovať odbornosť, ide teda o „vyššiu“ prezentáciu témy, v iných prípadoch ide o seba prezentáciu hovoriaceho, ktorý naznačuje, že je príslušníkom istej sociálno-kultúrnej vrstvy. Toto všetko je jazyku ako takému vlastné a v tej či inej podobe je to v komuni-

kácii vždy prítomné. Na „vyššiu“ prezentáciu témy aj seba prezentáciu sa používajú prostriedky, ktoré hovoriaci pokladá za prestížnejšie a je presvedčený, že takto to vníma a prežíva aj poslucháč. V danom období sú to podľa získaných údajov anglicizmy (pozri zborník *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti* /Bosák, ed., 1999/; Böhmerová, 2007; Jesenská, 2007; Buzássyová, 2010). Pre mnohých, ktorí súčasný jazyk reflektujú odborne (z lingvistického hľadiska) alebo vďaka svojej profesii, to začína byť problém miery. Napokon netreba zabúdať na fakt, že anglicizmy v mnohých prípadoch dobre plnia početné vyjadrovacie potreby nositeľov jazyka, podobne ako ich v istých obdobiach plnili a stále plnia latinizmy: *mobil, smartfón, notebook, know-how, líder, outsider, bestseller, lifting, internetbanking, lobing, dabling, interview, imidž, airbag, online/onlajnový, dizajnový* a iné.

Osobnosti z oblasti verejného života (**herci, moderátori, hlásatelia, politici, komentátori, autori mienkotvorných textov**), ktorí často vystupujú a publikujú v sledovaných masmédiách, dokážu svojimi názormi a postojmi vplývať na iných ľudí, predstavujú pre nich určitú autoritu. Preto sa na označenie tohto ich sociálneho statusu začal používať anglický termín *influencer* (ovplyvňovateľ verejnej mienky, mienkotvorca). V kontexte našej problematiky možno predpokladať, že priaznivci a fanúšikovia influencersa sledujú a vnímajú aj jeho vystupovanie a jazykové správanie.¹⁵ Z iného uhla pohľadu možno povedať, že si robia názor na človeka aj cez jeho jazykové prejavy. Tieto osobnosti môžu mať a očividne aj majú vplyv na to, ako súčasnú dynamiku jazyka prežíva bežný konzument mediálnej produkcie. Bolo by dobre, keby si uvedomovali svoj vplyv a najmä svoju zodpovednosť voči verejnosti. Tým, že predstavujú často informačný transfer medzi inojazyčným zdrojom informácie a prijímateľom informácie (slovenským čitateľom/poslucháčom/divákom), predstavujú aj jazykový transfer. Mnohé anglické výrazy svojím významom odrážajú javy a objekty, na ktoré slovenčina nemá pomenovanie. Nemožno však byť nastavený iba na jedinú stratégiu jazykového uchopenia týchto nových javov v slovenčine. Súčasný úzus pomáha budovať presvedčenie, že jediný primeraný spôsob transferu anglického pomenovania do slovenčiny je jeho priame, neadaptované prevzatie. Nie je to tak. Napr. terminológia je oblasť, v ktorej sa predpokladá určitá regulácia a medzinárodná (najmä pojmová) harmonizácia. Slovenské alebo poslovenčené ekvivalenty navrhujú na základe úzu alebo aktuálnych potrieb prekladu sami odborníci z danej oblasti. Manažovanie prúdu termínov prichádzajúcich vďaka prekladom úniijného práva do slovenskej časti medziinštitucionálnej viacjazyčnej terminologickej databázy Európskej únie *Inter-Active Terminology for Europe – IATE* (<http://iate.europa.eu>)

¹⁵ Názory českej verejnosti na jazyk moderátorov a hlásateľov relácie *Rádiožurnál* nám predstavili Jana Svobodová a Pavlína Kuldanová (2008), ktoré analyzovali komentárovú časť protestnej petície poslucháčov.

preferuje slovenské ekvivalenty anglických termínov, ale ráta aj s kalkovaním a preberaním morfológicky adaptovaných (zaradených do flektívnej paradigmy) anglických slov do slovenskej slovnej zásoby. V menej regulovaných alebo neregulovaných oblastiach komunikácie je používanie anglicizmov výsledkom súhry situačných faktorov, ide o prežívanie adekvátnosti/neadekvátnosti týchto prvkov v danej komunikačnej situácii vrátane pocitu miery.

Anglicizmy nie sú len súčasťou mediálneho sociolektu (Škvareninová, 2015), ale aj záujmového slangu, najmä mládežníckeho (Orgoňová – Sedláčková, 2010; Vagasová, 2014); porov. napr. fragmenty textov z neformálnej internetovej komunikácie odrážajúcej v písanej podobe hovorenú podobu dialógov: *ja som redy; čekni tú vzdialenosť nocheinmal; prečo je s tebou všetko také „ízy“, ale zároveň zložitě?; nazval by som to easy ľudovou veselicoú; boli to úplne shitne ceny; len škoda, že vtedy asi máme inú ekšn; ledva sa do béemvé zmestiaci kúlerský manžel*. Pozoruhodný je ten fakt, že niektoré anglicizmy používané v oficiálnej komunikácii sa hŕževnato bránia adaptácii (často pre štruktúrne príčiny, niekedy pre pocit hrozby znižovania odbornej váhy a prestížnosti slova, niekedy pre kontinuálnu tradíciu neadaptovania v istej oblasti, napr. v hudbe), ale anglicizmy používané ako súčasť mládežníckeho slangu sa skoro bezvýnimčne adaptujú tak, že písaná podoba sa utvára na základe pôvodnej výslovnosti upravenej v súlade s fonematickou sústavou preberajúceho jazyka (D. Svobodová, 2009, s. 44, 60; o existencii opačnej tendencie pri niektorých typoch slov pozri Sedláčková, 2012, s. 25). Teda prirodzená neregulovaná komunikácia s adaptáciou nemá problém, pretože jazykový cit a zmysel pre komunikačnú adekvátnosť používateľovi hovorí, že takto je to v poriadku.

V neoficiálnom a neformálnom komunikačnom priestore sú istými vzorovými hovoriacimi aj tzv. **nezávislí influenceri (blogeri, vlogeri a youtuberi)**, teda ľudia, ktorých pozná široká internetová komunita vďaka webovým stránkam (blogom) ponúkajúcim neformálne texty denníkového alebo komentárového typu, ďalej ich pozná vďaka videám (videoblogom/vlogom) na platforme *YouTube*, prípadne vďaka ich prezentácii na sociálnych sieťach (*Facebooku, Twitteri, Instagrame, TikToku* a iných). Ich prejav je postavený na báze hovorenej štandardnej variety, ale často je poprestýkaný anglicizmami, ktoré v tomto komunikačnom prostredí nadobúdajú status slangizmov. V desaťminútovom vlogu, opisujúcom niekoľko hodín strávených v západoeurópskom meste, influencer použil výrazy ako *šérovať* (o viacerých osobách – striedavo používať tú istú vec), *najkúlovejší* (najlepší), *ofis* (kancelária), *čilovanie* (relaxovanie), *bajkovanie* (biciklovanie), *gaming merch* (herný tovar), *poš reštaurácia* (drahá a atraktívne vyzerajúca reštaurácia), *top spot* (najlepšia lokalita), *test flight* (skúšobný let), *comics store* (obchod s komiksami). Vidíme, že dané denotáty sa dajú (a influencer by to vedel) vyjadriť aj pomocou slovenských slov. Niet však pochyb, že presne

v takomto zmiešanom jazykovom kóde to influencer chcel svojim fanúšikom (followerom) odkomunikovať.

Anglicizmy a vôbec angličtina ako univerzálna (teda nielen vzdelanecká) lingua franca globalizovaného sveta očividne nie je len problémom vyjadrovacích potrieb v súčasnej komunikácii, ale aj vecou postojov (Kořenský, 2003; D. Svobodová, 2009; D. Svobodová – Baňko, 2016; Jarošová, 2011b; Jesenská, 2014).

Priblížme si stanovisko jedného z modelových autorov textov, konkrétne spisovateľa Petra Pišťanka, ktorý v denníku *Sme* reagoval na otázku Mariana Jaslovského (2008), či „slovenčina má so slangom problém“: „Slang nepoužívam. Snažím sa vychádzať z reality, v ktorej sa nachádzam. Ja som spisovnú slovenčinu nevymyslel, nie som za ňu zodpovedný, ale keďže je to jazyk, ktorým vládnam najlepšie zo všetkých, tak ním píšem. [...] Češtinu mám veľmi rád, ale považujem ju za cudzí jazyk. Ako si nepomáham slovami z angličtiny a nemčiny, tak si nepomáham ani češtinou.“ Pretože ide o vec postoja, tak musíme pripustiť, že tento vzdelaný a múdry beletrista mal právo necítiť zodpovednosť za slovenčinu. Na druhej strane jestvujú názory, ktoré hovoria, že za slovenčinu sme spoluzodpovední my všetci, ktorí ju používame. Juraj Dolník (2000, s. 171) upozorňuje pri tomto postoji na nebezpečenstvo deklarativnosti. Máme na výber.

V metadiskurze (hovorenie o hovorení) sa jazyková problematika často spája s morálkou. Dôkazom je aj fakt, že sme upriamili pozornosť na výraz „(ne)byť za niečo zodpovedný“ a pridali sme aj súvisiaci pojem „spoluzodpovednosť“. Pokiaľ je prežívanie súčasť intuitívneho metajazykového hodnotenia prejavujúceho sa v spontánnom jazykovom správaní, potom je hodnotenie aj súčasť metajazykového uvažovania. Zmeny v jazyku sú často konceptualizované a tematizované ako hrozba, ktorú treba odvracať. Či už je to prostredníctvom delimitačného purizmu, odvolávania sa na jazykový cit starých materií alebo poukazovania na zdanlivú nepotrebnosť a redundantnosť nových (prevzatých) pomenovaní. Na druhej strane je tu úzus (stelesnenie realizovaných komunikačných potrieb používateľov), ktorý napokon rozhoduje o osude jednotlivých jazykových prostriedkov. Má moc robiť ich prirodzenými a akceptovateľnými, ale aj vytlačiť ich z jazyka. Model sociálnych činiteľov v silovom poli spisovnosti nám pripomína, že úzus má svojich spoluhráčov. Dostávame sa teda oblúkom k dvom základným navzájom sa vyvažujúcim silám jazykového vývoja, o ktorých hovoril pred dvesto rokmi Juraj Palkovič, ale prišli už z antiky: úzus a dohoda vzdelancov.

2.2. Normové autority v oblasti kodifikovanej spisovnosti

V tomto bode sa posúvame ku skupine vzdelaných nositeľov jazyka, ktorí pracujú s kodifikačnými príručkami a inými jazykovednými zdrojmi a používajú ich na korigovanie ústnych aj písomných prejavov iných ľudí. A samozrejme sú

aj súčasťou prvej skupiny, teda aj oni sú vzorovými používateľmi jazyka. V Dolníkovéj (2019) hierarchii ide o školených odborníkov.

Pôsobenie normových (spisovno-jazykových) autorít vo verejnom priestore je téma na obsiahlu prácu, vyžadujúcu si bohaté skúsenosti z redakčnej, korektorskej alebo/a pedagogickej praxe, z ktorých ani jednu nevykonávala pisateľka tohto textu dostatočne dlho na to, aby mohla urobiť komplexnejšiu analýzu. Môžeme v tejto chvíli odkázať na Piatu správu Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry o aktuálnom stave používania štátneho jazyka na Slovensku, ktorá je poučným a informačne nasýteným čítaním o niektorých aspektoch práce slovenských učiteľov a redaktorov a možnostiach zvyšovania ich profesijnej kvalifikácie (<http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/dokumenty-352.html>). Na rozdiel od štyroch predchádzajúcich správ, ktoré sotva môžu byť zdrojom poučenia, je spomínaný text napísaný vecne a kvalifikovane.

V tejto súvislosti možno spomenúť aj existenciu tzv. redakčných alebo redaktorských úzov, cez ktorých sito prechádzajú všetky texty posudzované/publikované v tlačенých alebo elektronických médiách a knižných vydavateľstvách. Na jednej strane nesporne môžu zvýšiť úroveň kultivovanosti prejavu, ale „značný počet redaktorských zásahov vedie k ochudobňovaniu a nivelizovaniu jazyka“ (Buzássyová, 1986, s. 180).

S jednou osobnou korektorskou skúsenosťou, ktorú sme nadobudli pri redigovaní *Slovníka súčasného slovenského jazyka*, sa môžeme podeliť. V poslednej fáze tvorby prvého zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (Buzássyová – Jarošová, eds., 2006) spolupracovali s autormi a vedeckými redaktormi tri externé redaktorky, z ktorých dve sa väčšinu svojho profesijného života venovali výučbe slovenčiny. Pri redigovaní sa nezamerali na celkovú informáciu predstavenú v slovníku (výber heslára, stavba hesla, výklad, gramatický aparát), ale venovali sa normatívnej stránke slovníka, teda hodnoteniu hesiel na osi spisovné – nespisovné. Normatívnu delimitáciu slov pomocou kvalifikátorov autori na základe analýzy korpusového materiálu formulovali menej prohibítívne. Teda určitý jazykový prostriedok nehodnotili ako nesprávny, ale ako prípustný v neformálnej komunikácii, alebo, v inom prípade, ako menej vhodný vo verejnej komunikácii. Externé redaktorky s pedagogickou praxou tieto hodnotenia vracali do roviny „nesprávnosti“, teda do roviny zákazu typu „nikdy nie X, ale vždy Y“. Robili to s ohľadom na to, ako sa daný jazykový prostriedok hodnotí v platnej kodifikácii.

V prostredí školy je toto nastavenie vcelku pochopiteľné, pretože platná kodifikácia je jednoznačný technický nástroj na zistenie toho, čo je spisovné, pokiaľ sa spisovnosť stotožňuje s obsahom kodifikačnej príručky. Kodifikovaná spisovnosť je ekvivalentom správnosti a kodifikačná príručka je jej meradlom. Príručka funguje ako záväzný kódex, na ktorý sa vyučujúci oprávnené odvoláva, pretože inak by ťažko mohol opravovať didakticky chápané jazykové chyby (porov.

úvahu o jazykových chybách z teoretického hľadiska v práci V. Cvrčka, 2006b). Vieme, že v jazyku nie sú žiadne ostré hranice a týka sa to aj spisovnosti (porov. „sivú zónu“, ako sú hovorové slová, expresíva, profesionalizmy, regionalizmy a iné nejako príznakové prostriedky; ďalej ortografické alebo výslovnostné varianty slov). Na druhej strane učebná látka poňatá ako didakticko-metodické minimum, ako silná redukcia z poznatkovej bázy vednej disciplíny má tendenciu nezaťažovať žiakov marginálnymi alebo prechodnými javmi a interpretačnými neurčitostami. Žiada sa tu jednoznačnosť, ktorá vo výučbe jazyka ráta aj s opozíciou správne – nesprávne. Aj redukovaný metajazykový obsah sa však sprostredkúva/mal by sa sprostredkovať interaktívnymi nástrojmi v procese osvojovania si komunikačnej kompetencie. Využívanie prvkov konštruktivistického prístupu k výučbe jazyka dáva učiteľovi možnosť podporiť v žiakoch vnímanie kontinuálnej, variabilnej a komunikačne diferencovanej povahy jazykových prostriedkov, vnímanie jazyka bez ostrých dichotómií. A žiakom dáva možnosť pochopiť, že konvenčné jazykové prostriedky sa dajú využívať aj kreatívne a hravo, že riešenie problému nespočíva v určovaní dvoch hodnôt – *správne* – *nesprávne*, ale spočíva v ich vlastnom spôsobe hľadania a nachádzania odpovede. Ide o hľadanie spojené so zažívaním autentickej radosti z vyriešenia problému. **Urobiť z poznávania materinského jazyka radosť by malo patriť k cieľom jeho výučby.**¹⁶

Okrem predstaviteľov menovaných profesií (učiteľov, redaktorov, korektorov, editorov) a príslušných inštitúcií (Ústrednej jazykovej rady, Rady pre vysielanie a retransmisíu, Národného inštitútu vzdelávania a mládeže – NIVAM-u, profesijných združení slovenčinárov, prekladateľov, terminológov a pod.) predstavujúcich **oficiálne normové authority** jestvuje aj internetová skupina **neoficiálnych „mentorov“** v otázkach jazykovej správnosti. Na svojich webových stránkach, ponúkajúcich služby v oblasti marketingu a životnoštýlového poradenstva, sa podujímajú robiť nenáročné vzdelávanie používateľov v podobe krátkych seriálov o jednotlivých jazykových problémoch alebo jednoduchých zoznamov dvojíc zložených z nesprávnych slov a ich správnych ekvivalentov, prípadne v podobe testov alebo kvízov. Títo „mentori“ nemajú právomoci korigovať jazykové prejavy vyskytujúce sa v oficiálnom verejnom priestore, ale využívajú informácie a kvízy zo slovenčiny na upútanie pozornosti na ďalší obsah danej webovej stránky. Pomerne silnou podmnožinou medzi internetovými „mentormi“ sú tzv. copywriteri, teda autori marketingových a reklamných textov pre zákazníkov, ktorí potrebujú predat' svoj produkt, službu alebo know-how vytypovanej cieľovej skupine. Marketingové texty sú určené predovšetkým na webové stránky, blogy, internetové informačné letáky a facebookové stránky predajcov. Na stránkach copywriterov sa píše, že

¹⁶ O cennej a nasledovaniahodnej skúsenosti s radostným vyučovaním slovenčiny si môžeme prečítať v článku o knihe, ktorú spolu so svojím učiteľom napísali deti (<https://srdcovky.nadaciavub.sk/ucitel-chieel-ucit-deti-slovencinu-putavou-formou-vznikla-z-toho-spolocna-kniha/>).

nepotrebujú na túto prácu formálne vzdelanie (filológiu, žurnalistiku, masmediálne štúdiá), ale mali by ovládať pravidlá marketingu a optimálneho nastavenia stránky so zreteľom na algoritmy internetových vyhľadávačov.

Zaujímavým aspektom obsahu webových stránok s amatérskym jazykovým poradenstvom je skutočnosť, že väčšinu z nich dokážete na internete vyhľadať pomocou dvoch kľúčových slov *slovenčina* a *chyták*. Obsah chytákov je spravidla prevzatý z testov, vypracúvaných oficiálnymi normovými autoritami (napr. z popularizačných príručiek a blogov slovenčinárov) alebo z jazykového poradenstva, poskytovaného jazykovými expertmi z akademického prostredia (štvrtý činiteľ v „silovom poli spisovnosti“). V kvízoch copywriteri dávajú návštevníkom stránky na výber z dvoch možností. Ide o dvojice typu: *konečne mám klud/pokoj; či a/koho je tá kniha?*; *kúpili sme nový botník/topánkovník; závislý na čokoláde/od čokolády*; *k čomu/na čo je to dobré?*; *odviedli/urobili kus dobrej práce; táto doba je náročná/toto obdobie je náročné*. Populárne a opakujúce sa zoznamy dvojíc (typu *škatuľa – krabica*) ukazujúcich spisovnú a nespisovnú podobu slova sa jazykoví „mentori“ niekedy usilujú inovovať pomocou pomerne bizarných párov typu **krásny – krásny*, **predcavzatie – predsavzatie*, **rozvietka – rozviedka*, **flitrovanie – flirtovanie*.

Kľúčové slovo *chyták*, ktoré je pre túto oblasť komunikácie príznačné, svedčí o určitom mentálnom nastavení existujúcom nielen v prostredí amatérskych „mentorov“, ale zrejme aj v prostredí normových autorít. Ako potvrdenie tohto predpokladu môže slúžiť skrátený prepis príspevku, ktorý odznel 23. 3. 2018 v spravodajstve televíznej stanice Markíza (<https://www.tvnoviny.sk/domace/1912>): „Zavádzajúce odpovede či chytáky. Každoročný folklór sa opakuje. Študenti aj učitelia sa opäť sťažujú na úlohy v maturitných testoch zo slovenčiny. Štátny ústav zodpovedný za písomky im odkázal, že úlohy boli v poriadku a mali odlišiť slabších od šikovných. Nestážujú sa len maturanti, nad niektorými úlohami krúti hlavou aj učitelia. Myslia si, že na maturitných písomkách študentov testujú viac z taktiky, ako zo samotnej slovenčiny. „Kvôli jednej otázke som aj kontaktovala pracovníka NÚCEM-u a rovno som sa opýtala, či je daná otázka chyták. Pán povedal áno a uvedomil si nevhodnosť svojej reakcie. Stráca sa zmysel tej prípravy počas štyroch rokov“, povedala učiteľka slovenčiny...“.

Ukazuje sa, že v prostredí normových autorít zaoberajúcich sa výučbou a lingvodidaktickou osvetou jestvujú okrem iného dva konkurenčné koncepty: *radost z poznávania jazyka* vs. *chytáky*.

2.3. Kodifikačné autority – „jazykové kódexy“

Dostávame sa k tretej inštancii predstavujúcej sociálny činiteľ spisovnosti, ku **kodifikácii a kodifikátorom**. Tu pripomíname, že všetky kodifikácie pred-

kladajú opis vedecky poznanej normy, ale môžu sa odlišovať stupňom blízkosti k reálnemu úzu alebo rozličnou **modalitou preskripcie, ktorá je alebo prohibítivna, alebo odporúčajúca**. Pri kodifikácii ako teoreticko-metodologickom problému sa pristavíme v tretej kapitole, kde budeme hovoriť o súbore kategórií a princípov uplatňovaných pri opise spisovnej normy v SSSJ. Niektoré doteraz naznačené veci budeme konkretizovať.

Na tomto mieste sa budeme venovať formálnejším aspektom kodifikácie. Ulrich Ammon v svojej práci hovorí o kodifikačnej príručke, resp. o kodifikácii v užšom a v širšom zmysle. Pri **užšom chápaní ide o kodifikačnú príručku (jazykový kódex) v zmysle záväzného predpisu. Jej platnosť má oficiálny status**, za ktorým stojí autorita štátnej inštitúcie exekutívneho typu. Tento orgán štátnej správy, ktorý platnosť kódexu vyhlasuje, robí opatrenia (v podobe právnej normy), aby sa kodifikácia mohla uplatňovať, vyžaduje a kontroluje jej dodržiavanie a v prípade porušovania kodifikácie ukladá porušovateľom sankcie. V Nemecku je takouto organizáciou *Konferencia ministrov školstva spoločných krajín*. **Príručka, ktorá takúto oficiálnu doložku platnosti nemá**, ale je široko akceptovaná a pokladaná za prestížnu, **je označená ako autoritatívna** a plní kodifikačné funkcie. Takže širšie chápanie kodifikačných príručiek zahŕňa obidva typy: úradne potvrdenú aj autoritatívnu. Treba dodať, že Ulrich Ammon existenciu autoritatívnej príručky s kodifikačnou funkciou predpokladá pre krajiny, v ktorých nejestvuje tradícia štátom uznaných a oficiálne platných príručiek (napr. v Spojenom kráľovstve).

Na Slovensku, kde takáto tradícia existuje a navyše je ukotvená v zákone o štátnom jazyku, môžu vedľa seba koexistovať kodifikačné a autoritatívne príručky, pričom nie je zvykom nazývať druhý typ kodifikačným dielom. Ministerstvo kultúry SR, ktoré má právomoc vyhlasovať platnú kodifikáciu, uvádza na svojej webovej stránke **zoznam kodifikačných príručiek**, na ktoré treba prihliadať pri uplatňovaní zákona o štátnom jazyku a následnej kontrole dodržiavania tejto právnej normy. **Ostatné príručky**, ktoré opisujú normu slovenčiny, ale nemajú status úradne priznanej platnosti, sa v tomto dokumente nazývajú **normatívnymi**. Do tejto kategórie patrí aj SSSJ. Z hľadiska členenia, ktoré predložil Ulrich Ammon, patrí tento slovník aj medzi autoritatívne príručky, pretože je spontánne uznaný veľkou časťou kultúrnej verejnosti, ktorá sa naň často odvoláva.

Členenie príručiek na **kodifikačné** a **normatívne** je prijaté aj v českej lingvistike, ale na inom základe. Deliacim kritériom nie je oficiálne potvrdená platnosť určitej príručky, ale zámer, ktorý autori príručky deklarujú. Ak autori deklarujú, že príručka je preskriptívna, teda má ambíciu predpisovať používateľom výber jazykových prostriedkov, regulovať ich, potom ide o príručku kodifikačnú. Týmto príručkám sa pripisuje väčšia miera záväznosti. Pokiaľ autori príručky vyhla-

sujú, že nechcú nič predpisovať, ale len zachytávajú spisovnú normu, potom sa hovorí o deskriptívnej príručke, resp. normatívnej príručke. Pretože používatelia vnímajú aj tento typ do istej miery preskriptívne, uvažuje sa o možnosti postulovať kategóriu širšie chápanej kodifikácie, ktorá by pokrývala oba spomínané typy. Výklad o tejto problematike možno nájsť na webovej stránke *Internetová jazyková príručka*, ktorej autormi sú pracovníci Ústavu pro jazyk český AV ČR. Verejnost' zarad'ovanie príručiek medzi kodifikačné a normatívne vníma ako má-túce, pretože tá istá príručka sa v hodnoteniach rôznych ľudí ocitá v odlišnom zaradení a vysvetlenia sú nejasné. Tento stav bol aj stimulom pre otázku do českej jazykovej poradne. Autorka odpovede vidí príčinu problému v situácii, ktorú opísal aj Ulrich Ammon: aj keď určité dielo nemá ambíciu byť kodifikačným, stáva sa ním v dôsledku toho, že verejnost' jeho obsah ako kodifikačný vníma. *Pravidla českého pravopisu* (Martincová a kol., 1993) majú špecifickú pozíciu. Okrem toho, že sú preskriptívno-kodifikačnou príručkou, odporúča ju ministerstvo školstva, mládeže a telovýchovy ako záväznú príručku na výučbu češtiny na základných školách. V prostredí mimo školy majú pravidlá takú istú váhu ako ostatné preskriptívne príručky bez tohto odporúčania.

2.3.1. Slovenské kodifikačné príručky

Špecifikom slovenskej jazykovej a jazykovednej situácie je pestovanie aktívneho vzťahu k jazykovej kultúre na pozadí autoritatívnej preskriptívnej kodifikácie. Koncept jazykovej kultúry sa na Slovensku vyvíja a modifikuje v súvislosti so špecifikami konkrétnej spoločenskej etapy.

Tradičné chápanie jazykovej kultúry sa realizuje v dvoch významoch – stavovom a činnostnom. Jazyková kultúra v prvom význame je kvalita jazykového úzu vo verejnej komunikácii a v druhom význame to je usmerňovanie jazykového úzu postavené na propagovaní platnej kodifikácie zo strany odborníkov, resp. kvalifikovaných používateľov jazyka, a, naopak, akceptovanie platnej kodifikácie zo strany bežných používateľov (Ružička, 1967b; Kačala, 1971; Kačala, 1985; Mistrik, ed., 1993, s. 203 – 204).

Z tohto chápania vychádza aj platný a niekoľkokrát novelizovaný zákon o štátnom jazyku z roku 1995, ktorý sa opiera o existenciu tzv. kodifikačných príručiek: akademickkej gramatiky¹⁷ a akademických slovníkov troch typov: pravopisno-gramatického slovníka ako súčasť *Pravidiel slovenského pravopisu*, ortoepického slovníka ako súčasť *Pravidiel slovenskej výslovnosti* a jednozväz-

¹⁷ *Morfológia slovenského jazyka*. Ed. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. To, že dané 56 rokov staré dielo figuruje medzi kodifikačnými príručkami, nie je dobrá vizitka slovenskej jazykovedy, aj keď treba dodať, že *Morfológia* v čase svojho vydania a dlhé roky potom patrila medzi špičkové teoretické diela.

kového výkladového slovníka. Uvedené slovníky, ktorých materiálový základ sa formoval koncom 80. rokov, fungujú ako kodifikačné príručky v svojich mierne aktualizovaných vydaniach: *Pravidlá slovenského pravopisu* s pravopisným a gramatickým slovníkom (Považaj, ed., 2013, 4. vydanie¹⁸; ďalej PSP), *Pravidlá slovenskej výslovnosti: Systematika a ortoepický slovník* (Král', 2016, 3. vydanie)¹⁹, *Krátky slovník slovenského jazyka* (Kačala – Považaj – Pisárčiková, eds., 2020, 5., rozšírené a upravené vydanie; ďalej KSSJ). Status kodifikačnej príručky udeľuje určitej jazykovednej publikácii ministerstvo kultúry (<https://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk-narodnostne-mensiny-a-zahranicni-slovaci/statny-jazyk/kodifikovana-podoba-statneho-jazyka/>).

Heslár KSSJ je výberom, v ktorom sa uplatňovala preferencia jazykových prostriedkov utvorených v súlade s „jazykovým systémom“, ktorého model bol budovaný na štrukturalistickej teoretickej platforme. Na „zákonitosti jazyka“ zistené v tom čase pomocou analýzy pomerne obmedzeného jazykového materiálu (asi 5-miliónovej lístkovej kartotéky) a introspekcie tvorcov sa ministerstvo kultúry v jazykovom zákone odvoláva a považuje tieto „zákonitosti“ za jediné možné. Ide o istý začarovaný kruh. Súbor jazykových jednotiek predstavený v preskriptívnej kodifikačnej príručke (slovníku) je v koncepcii jazykovej kultúry chápaný ako záväzná norma. Implementácia takto chápanej normy do jazykového úzu, teda regulačná činnosť odborníkov, má v koncepcii jazykovej kultúry asi takúto postupnosť: jazykový systém/model – kodifikácia normy cez prizmu modelu – nástroje jazykovej kultúry – používateľ jazyka. Používateľ jazyka ako objekt pôsobenia je teda v tomto tradičnom reťazci na poslednom mieste.

Postupne vychádzajúci *Slovník súčasného slovenského jazyka*, ktorého štyri zväzky (z plánovaných ôsmich) vyšli v priebehu rokov 2006 až 2021, je slovník vedeckého typu založený predovšetkým na korpusovom materiáli (Buzássyová – Jarošová, eds., 2006; Jarošová – Buzássyová, eds., 2011; Jarošová, ed., 2015; Jarošová, ed. 2021). Jeho primárna funkcia je deskriptívna, nie preskriptívna. V každom hesle predkladá veľké množstvo rôznorodých informácií o príslušnom slove, ako aj o ustálených i voľných spojeniach s daným slovom. Pretože ide vlastne o lexikocentrický opis slovenčiny ako celku, nemôže plniť funkciu bežnej referenčnej príručky. Tvorba heslára SSSJ sa opiera o koncept prirodzenej normy ako súboru jazykových prostriedkov, ktorých normovosť v istej komunikačnej situácii (vžitosť a adekvátnosť použitia) je potvrdená mierou ich výskytu. Súčasťou tradície opisu slovenčiny je nielen preskriptívna kodifikácia, ale aj vnímanie spisovnosti ako pozitívnej hodnoty u veľkej časti slovenskej populácie. Je

¹⁸ Ide o nezmenené 3. vydanie z roku 2000.

¹⁹ Dlhoročný projekt moderného ortoepického slovníka (2000 – 2008) vedený pod egidou Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV nemal, žiaľ, záverečný publikačný výstup v podobe lexikografického diela.

preto prirodzené, že SSSJ sa usiluje udržať kodifikačnú kontinuitu a rešpektovať tam, kde je to možné, výsledky predchádzajúcej lexikografickej agendy v oblasti delimitácie prostriedkov na spisovné a nespisovné.

2.4. Vedecká kritika kodifikačných slovníkov ako vnútorná jazyková expertíza

Jazykoví experti predstavujú sociálny činiteľ spisovnosti, ktorý sa odlišuje od normových autorít, hoci s nimi v istom zmysle súvisí. Ulrich Ammon v svojom modeli chápe jazykových expertov ako jazykovedcov z akademického prostredia, ktorí sa okrem **iného** venujú aj **recenzovaniu, posudzovaniu a kritike kodifikačných príručiek**. Množina kodifikátorov a kritikov kodifikačných diel sa môže čiastočne prekrývať. V niektorých predchádzajúcich prácach sme sa tejto problematike venovali (napr. Jarošová, 2012; Jarošová, 2015; porov. aj Švagrovský, 1992; Múcsková, 2014b). Písali sme o kritickom vystúpení Henricha Barteka (1931), v ktorom odsúdil bohemizačné tendencie *Pravidiel slovenského pravopisu* (Vážný, ed., 1931), o kritických výhradách E. Paulinyho voči zásade, že v nových odboroch treba dávať prednosť českým slovám, ktorú v *Gramatickom a pravopisnom slovníku PSP* uplatnil Š. Peciar (Peciar a kol., 1953), a napokon sme sa pokúsili zhodnotiť (Jarošová, 2015, s. 69 – 74) širokú kritickú reflexiu, s ktorou sa v jazykovednej aj literárskej obci stretol *Slovník slovenského jazyka* (Peciar, ed., 1959 – 1968).

Na tomto mieste sa ku kritike týchto diel vracieť nebudeme, ale krátko zhodnotíme reflexiu KSSJ (1987, 1. vyd.; 1989, 2. vyd.) ako základnej praktickej príručky s kodifikačnou funkciou. Prijatie KSSJ jazykovými expertmi bolo priaznivé (Blanár, 1988; Buzássyová, 1988; Filipec, 1989; Dolník, 1990).

Najkomplexnejšiu a súčasne najpodrobnejšiu recenziu slovníka napísal Jozef Filipec (1989), ktorý upozornil na niektoré koncepcne nedotiahnuté riešenia (napr. problematiku slovesnej valencie) alebo prehrešky v oblasti lexikografickej „techniky“, ale vcelku jeho recenzia vyznieva veľmi pozitívne. V oblasti normatívneho hodnotenia oceňuje, že KSSJ podáva prvý podrobnejší opis subštandardných lexikálnych prostriedkov, ktoré dovtedy neboli objektom podrobnejšieho skúmania. Na druhej strane konštatovanie autorov slovníka, že hrubé a vulgárne prostriedky „stoja na okraji spisovnej zásoby a často siahajú i zaň“ považuje za „šalamúnske vyjadrenie“, najmä s ohľadom na mládež a žiakov (op. cit., s. 32).

Vincent Blanár (1988) zdôraznil to, že autori slovníka sa opreli o závery kodifikačnej komisie, ktorá sa zaoberala výrazovými prostriedkami kritizovanými v prvých 10 ročníkoch *Slovenskej reči*. Vďaka tomu sa zrevidovali niektoré puristické prístupy k bohemizmom a slová ako *nehorázny, nutný, nezávadný, zdraviť, vinobranie* sa v KSSJ uvádzajú ako spisovné (s príslušnými štylistickými

kvalifikátormi). Recenzent upozorňuje na to, že špecifická povaha slovnej zásoby umožňuje vyslovovať výhrady k prijatým riešeniam z úplne opačných pozícií: „Tí, ktorí v KSSJ upriamia pozornosť na slová, čo boli v doterajších kodifikačných príručkách nejako ‚proskribované‘..., budú slovníku vyčítať prílišnú liberálnosť. No kritické pripomienky sa dajú formulovať aj z opáčnej pozície: prečo sú slová *vyrozumieť*, *plynúť*, *zhostiť sa*, *poňatie*, *nebojácny*, *neustály* ‚len‘ knižné? Prečo je slovo *nezávadný* iba odborné; prečo sú slová *chyba*, *porucha* vhodnejšie ako *závada*, keď sa tieto slová významovo celkom nekryjú; prečo je *navyš* vhodnejšie ako *naviac*“ (op. cit., s. 185).

Klára Buzássyová (1988, s. 281) konštatovala, že prisudzovanie subštandardnosti slovám z iných jazykov, ktoré slovenčina neprijíma zo štruktúrnych príčin, sa jej javí ako prijateľné na rozdiel od pripisovania subštandardnosti niektorým slovám, pri ktorých nedostatok spisovnosti pramení z vysokej miery expresívnosti, napr. *kravina*, *flákať sa*, *sakramentský*. Recenzentka to vníma ako problém a konštatuje, že v tejto oblasti je ešte veľa otvorených a nedoriešených otázok.

Posudzovanie slovníkov odborníkmi sa označuje ako vnútorná kritika. Vonkajšiu kritiku KSSJ zo strany slovenskej literárnej obce v podstate tvorili dva okruhy pripomienok. Prvý typ kritických poznámok vyplýval z nesplnených očakávaní verejnosti týkajúcich sa žánra slovníka. Verejnosť čakala viaczvážkový slovník stredného typu a nebola pripravená na jednozvážkový slovník opisujúci jadro slovnej zásoby. Preto sa kritika v tomto bode vyčerpávala vyratúvaním všetkého, čo v slovníku chýba. Druhým miestom, na ktoré sa kritika zamerala, bolo zavedenie kvalifikátora subštandardný výraz. Kritici sa pri takto označených slovách dožadovali označenia „nesprávne“ s odkazom na spisovný ekvivalent (porov. Mihálik, 1988, s. 51).

2.5. Jazykové poradenstvo ako jazyková expertíza pre používateľa

Uvažovanie o jazykovedcoch ako o jazykových expertoch v oblasti kodifikácie, teda vo funkcii posudzovateľov kodifikačných diel (Ammonov model), môžeme v slovenských podmienkach rozšíriť o ďalšiu dimenziu. Máme na mysli **prácu jazykovedcov ako expertov v oblasti jazykového poradenstva**, ktoré má na Slovensku hlboké korene a v súčasnosti disponuje viacerými inštitucionálnymi formami svojho pôsobenia (rozhlas, televízia, internetová poradňa, telefonická poradňa, knižné publikácie). Jazykoví experti vo funkcii jazykových poradcov sú hierarchicky vyššie ako normové autority, pretože môžu kvalifikovane interpretovať jazykové javy (z hľadiska normových autorít aj bežných používateľov môže ísť o problémy), ktoré nie sú zachytené v kodifikačných príručkách, ďalej môžu interpretovať javy, ktoré podľa používateľa sú v príručkách

vysvetlené nejednoznačne, alebo môžu používateľovi pomôcť nájsť informáciu, ktorá v príručke je, ale používateľ ju nedokázal identifikovať.

2.5.1. Kodifikačné a normatívne slovníky v kontexte jazykového poradenstva

Pasívne jazykové poradenstvo poskytujú používateľovi spomínané kodifikačné a normatívne slovníky, ktoré sú mu k dispozícii nielen v papierovej, ale aj v elektronickej podobe ako onlajnové zdroje lingvistických dát na stránkach príslušných inštitúcií (<https://slovník.juls.savba.sk/>; <https://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk-narodnostne-mensiny-a-zahranicni-slovaci/statny-jazyk/kodifikovana-podoba-statneho-jazyka/>).

Ako tieto príručky, predovšetkým *Pravopisný a gramatický slovník PSP*, *KSSJ* a *SSSJ*, treba vnímať z hľadiska orientácie na používateľa?

Spomínané príručky sú ponukou jazykovedcov určenou používateľom vo všeobecnosti (nie primárne vedeckej obci a ľuďom používajúcim jazyk profesionálne) a sú urobené z hľadiska jazykovedcov. Teda so zreteľom na to, čo sa jazykovedcom javilo dôležité a správne pri výbere informácie z predchádzajúcich lexikografických diel alebo z množstva primárneho dokladového materiálu (z kartotéky a korpusov), pri výbere z množstva spozorovaných odchýlok od normy v jazykovej praxi používateľov alebo aj z množstva priamych otázok položených používateľmi. Fakt smeru poradenstva, teda od jazykovedcov k používateľom alebo od používateľov k jazykovedcom, vystupuje v poradenstve ako dôležitý, ak si uvedomíme ďalší pól tohto vzťahu, a tým je telefonická jazyková poradňa, kde používateľ má sformulovanú konkrétnu otázku a nechce vyhľadávať odpoveď v jestvujúcej jazykovednej ponuke, ale chce dostať bezprostrednú odpoveď. Pri tomto informačnom zdroji sa neskôr pristavíme.

Pravopisný a gramatický slovník PSP a *KSSJ* (prvý obsahujúci okolo 61-tisíc heslových slov a druhý okolo 70-tisíc heslových slov) sú produkty lexikografie zameranej na uspokojovanie komunikačných potrieb širokej verejnosti, teda tzv. nevedeckej lexikografie. Na druhej strane ide o produkty akademickej lexikografie, takže vedecká úroveň spracovania je garantovaná, hoci vzhľadom na účel diela ide o informačne redukovaný a preskriptívne poňatý opis jadra slovnej zásoby. Ráta sa s tým, že tento produkt môže slúžiť aj vedeckej obci ako materiálové východisko pri skúmaní rozličných aspektov slovenčiny. Toto sa dialo a deje. Primárne sú však tieto slovníky určené „každému aktívnemu používateľovi materinského jazyka“, ktorý očakáva „odpovede na otázky vznikajúce pri každodennom používaní reči“ (Kačala – Pisárčiková – Považaj, eds., 2003, 4. vyd.; s. 9). Niektoré poznámky v predhovore o tom, že v slovníku sa „kodifikovali viaceré progresívne a pravidelné javy“, „urobili sa také kodifikačné úpravy, ktoré

sú v zhode s vývinovým smerovaním spisovnej slovenčiny“, resp. „s dynamikou súčasného stavu nášho jazyka“, poukazovali na to, že aj keď abstraktný zreteľ na určitého abstraktného používateľa pri koncipovaní slovníka jestvoval, tak v centre záujmu bol predovšetkým jazykový systém.

SSSJ, ako sme už naznačili, je komplexnou a podrobnou deskripciou slovnej zásoby založenou na zovšeobecnení veľkého množstva empirických dát (v súčasnosti pracujeme s korpusom *Omnia Slovaca IV* /z rodiny korpusov *Araneal* obsahujúcim okolo 6,6 miliardy tokenov a *Slovenským národným korpusom – verzia prim 9.0* s takmer 1,7 miliardy tokenov). Pri budovaní tohto vedeckého opisu si lexikografi nekládli otázku, ako rýchlo a či vôbec používateľ vydoluje z tohto konštruktu potrebnú informáciu. Ani pri tomto slovníku lexikografi nevychádzali primárne z každodenných reálnych potrieb používateľa, ale riešili svoju vedeckú agendu.

Pretože preskriptívna kodifikácia je súčasťou kultúry nositeľov slovenského jazyka, návštevnosť stránky s onlajnovými slovníkmi je vysoká. Slovenská republika má 5,44 milióna obyvateľov, z toho 3,75 milióna je v produktívnom veku. V roku 2021 mal slovníkový portál 437-tisíc používateľov a cez 10 miliónov vstupov s konkrétnym vyhľadávacím cieľom.

Čísla však nevypovedajú o primeranosti týchto konzultačných zdrojov pre používateľa. KSSJ a *Pravopisný a gramatický slovník PSP* majú ako konzultačné príručky príliš malý heslárik a nie sú pravidelne aktualizované²⁰. Vedecký slovník (SSSJ) obsahuje veľa zložito štruktúrovaných dát a skratiek lingvistických kategórií. V tomto členitom priestore sa používateľ ťažko orientuje. Nie je ľahké v ňom nájsť určitú konkrétnu informáciu, ktorá by naplnila „neodkladnú informačnú potrebu používateľa“ (Tarp, 2012, s. 111 – 112), hoci je pravdepodobné, že tá informácia sa v slovníku nachádza.

Ako vníma túto ponuku používateľ? Výroky na webovej stránke amatérskych jazykových poradcov *Milujeme slovenčinu* (<http://www.milujemeslovencinu.sk/>) svedčia o tom, že situácia sa v porovnaní s 90. rokmi zmenila (pozri aj sondu do jazykovej poradne prekladateľov v práci Rusinková, 2019). Nastúpil aktívny používateľ, ktorý má často kritický postoj k ponuke (na webovej stránke) ústavu: „Ľudia majú veľa otázok, ktoré sú pravdepodobne niekde zodpovedané, žiaľ, málokto má dostatok schopností a trpezlivosti hľadať odpovede v zložitých odborných príručkách. Akákoľvek komplexnejšia aktivita jazykovedného ústavu urobená príťažlivou formou napríklad v internetovom prostredí by bola veľmi sympatická. Zatiaľ sa o to snažím sama – týmto komunitným webom *Milujeme slovenčinu*“ (Zbínová, 2012). Požadovanú komplexnejšiu aktivitu v internetovom prostredí jazykovedný ústav v roku 2013 rozbehol. Nešlo však o slovníkový, ale poradňový formát.

²⁰ 5. vydanie KSSJ z roku 2020 je mimoakademické; na webovej stránke *slovníkový portál Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV* je prístupné 4. vydanie (2003).

2.5.2. Jazykové poradne a efekt kodifikačného kaleidoskopu

V zásade sa dá povedať, že slovníky prístupné na webovej stránke ústavu len do určitej miery poskytujú jednoznačné a cieľuprimerané odpovede na početné otázky, ktoré sa používateľom vynárajú v procese riešenia konkrétného jazykového problému v konkrétnej komunikačnej situácii. Otázky majú niekedy takú povahu, že sa tradičnému slovníkovému zachyteniu nepoddávajú, a teda v slovníkoch nie sú spracované (spôsoby formálnej úpravy písomností, typy bibliografického citovania, umiestnenie indexu odkazujúceho na poznámku a pod.).

Každodenné jazykové problémy používateľov manažuje neslovníkový „referenčný žáner“ – telefonická, listová (a od roku 2013 aj internetová; pozri ďalej) poradňa jazykovedného ústavu ako bezprostredné zdroje odpovedí na konkrétne otázky. Telefonická a listová poradňa fungujú pravidelnejšie od začiatku 50. rokov 20. storočia. Telefonická poradňa ústavu je prístupná dve hodiny denne a za ten čas vybaví 20 až 30 telefonátov. V rámci listovej poradne pracovníčky odpovedajú na stovky listov ročne. Odpovede vypracované v listovej poradni sa publikujú v podobe položiek rubriky *Spytovali ste sa* vo vedecko-popularizačnom časopise *Kultúra slova*. Z vyše 1000 príspevkov uverejnených v tejto rubrike pripravili editorky Sibyla Mislovičová a Iveta Vančová (2017) knižný výber s rovnomenným názvom.

Popri tomto interaktívnom poradenstve, ktoré je reakciou na urgentnú informačnú potrebu používateľa, jestvuje aj typ poradenstva, ktorý by sme nazvali skôr jazykovou osvetou, pretože nejde o odpovede na otázky používateľov, ktoré sa vynorili v procese riešenia ich konkrétného jazykového problému, ale ide o krátke poučenia o správnosti jednotlivých slov alebo tvarov. Touto agendou sa zaoberali jazykové rubriky fungujúce dlhší alebo kratší čas v desiatkach slovenských periodík, počínajúc rubrikou *Slovenský jazyk v Slovenských pohľadoch*, ktorá začala vychádzať v roku 1890, a končiac napr. rubrikou *Rozličnosti* fungujúcou v časopise *Kultúra slova* od jeho založenia v roku 1967 doteraz. Výber 151 príspevkov z tejto rubriky vydali spomínané editorky Sibyla Mislovičová a Iveta Vančová pod názvom *Rozličnosti o slovenčine* (2019). Kolektív autoriek z oddelenia jazykovej kultúry a terminológie jazykovedného ústavu vydal na základe svojich bohatých skúseností s jazykovým poradenstvom publikáciu *Slovenčina na každý deň* s výberom stále aktuálnych poradenských odpovedí (Mislovičová a kol., 2020). Jazykové rubriky od najstarších čias do začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia sú vyčerpávajúco opísané v *Encyklopédii jazykovedy* (Mistrík, ed., 1993, s. 218 – 220).

Ďalším dlhoročným a populárnym formátom, ktorý má azda najväčší dosah na poslucháčov, je rozhlasová relácia venovaná v prvých obdobiach skôr jazykovej osvete a v neskorších obdobiach predovšetkým odpovediam na otázky po-

slucháčov. Rozhlasová jazyková poradňa pod rozličnými názvami funguje v bratislavskom rozhlase od roku 1947 doteraz (s prestávkou v rokoch 1949 – 1951). Spočiatku ju viedli pracovníci Jazykovedného odboru Matice slovenskej a od roku 1952 je pod egidou jazykovedného ústavu. O reláciu je stále živý záujem a najväčšmi sa o to zaslúžili Gejza Horák, Mária Pisárčiková, Matej Považaj a Sibyla Mislovičová. Relácia spočiatku vysielala príspevky jazykovedcov, ktorí upozorňovali poslucháčov na jazykové chyby a „najviac sa sústreďovali na objasňovanie systému súčasného spisovného jazyka“ (Pisárčiková, 1992, s. 257). V období, keď sa odpovedalo najmä na listy poslucháčov, sa prešlo na formu dialógu medzi jazykovedcom a rozhlasovým redaktorom.

V rokoch 1957 – 1968 Gejza Horák redakčne pripravil 5-zväzkový výber príspevkov vysielaných v tejto relácii (mal v ňom aj najviac príspevkov). Neskôr vyšli príspevky v skrátenej podobe v slovníkovo usporiadanej príručke *1000 poučení zo spisovnej slovenčiny* (Horák, ed., 1971). V 80. rokoch vyšla pod redakciou Márie Pisárčikovej publikácia *Jazyková poradňa odpovedá* (1988). Vybrané odpovede na prichádzajúce listy poslucháčov sa publikujú v spomínanej rubrike časopisu *Kultúra slova*. Rozhlasová jazyková poradňa funguje aj v regionálnom vysielaní, dlhodobo v *Rádiu Regina – východ*.

Kodifikačné slovníky sú referenčné príručky poskytujúce, ako sa píše v úvode KSSJ, „odpovede na otázky vznikajúce pri každodennom používaní reči“. Nie sú objektom sebavzdelávania v oblasti jazykovedy ani zdrojom poučného čítania o zaujímavých javoch slovenčiny, teda nie sú pútavým čítaním. Žáner, ktorý sa zrodil ako zbierka odpovedí na otázky používateľov v rámci jazykového poradenstva, doplnená prípadne o zbierku jazykovokultúrnych poučení, však ambíciu byť pútavým čítaním navidomoči má. Napr. autori knižky *1000 poučení zo spisovnej slovenčiny* (1971, s. 5) od čitateľa očakávajú „pozorné čítanie“ a takisto „ďalšie popudy a námety“. Skutočnosť, že texty napísané v tomto žánri sa dajú čítať ako „literatúra faktu“, ešte lepšie vystihuje názov knižky K. Habovštiakovej (2009) – *Poučenia a zaujímavosti o slovenčine* alebo titul najnovšej knižky (tretej v poradí od tohto autora v danom žánri) Pavla Branka (2018) – *Úlety a istoty jazyka*. V porovnaní s jazykovednými kodifikačnými príručkami, ktoré by mali konzistentne prezentovať určitý teoretický model jazykového systému a zásady výberu a hodnotenia jeho prvkov, predstavujú najmä staršie knižné výstupy jazykového poradenstva a osvety pomerne náhodné súbory jazykových javov a princípy hodnotenia sú často nejasné. Zdá sa, že najčastejšie sa vynárajúcim kritériom odmietania výrazov je ich neslovenská štruktúrovanosť, teda spravidla český pôvod. Týmto kritériom sa však z politických dôvodov nesmeli do roku 1989 explicitne argumentovať (Pisárčiková, 1992, s. 259). Metaforicky by sme označili tento žáner ako *kodifikačný kaleidoskop*.

Ak sa pozrieme do príručky *1000 poučení zo spisovnej slovenčiny* (Horák, ed., 1971), ktorá sa dočkala v roku 1974 aj druhého vydania, tak v nej uvidíme úsilie napravovať ortografické a výslovnostné chyby, ktoré sami autori detegovali pri pozorovaní hovorenej a písomnej jazykovej praxe, úsilie upozorňovať na javy, ktoré by potenciálne mohli byť zdrojom chybného použitia (paronymá), a napokon upozorňovať na výrazy, ktoré nie sú síce v úze, ale podľa autorov by bolo dobre, keby tam boli.

Na ortografickú, resp. ortoepickú správnosť upozorňujú heslá typu **mozog**, nie 'modzog' alebo **gramofón**, nie 'gramafón'; **miešiareň**, nie 'miešareň', **štyri** sa nevyslovuje [šťiri]. Nesprávne podoby figurujú aj v paralelnom odkazovom hesle, ktoré nasmeruje používateľa na správnu podobu: 'modzog', pozri **mozog**. O užitočnosti tohto typu poučenia niet pochyb. Podobne ako o heslách ponúkajúcich významovo totožný a funkčný (vžitý) slovenský ekvivalent bohemizmu, napr. *stávka* namiesto *sádzka*, *miesič* namiesto *hnetač*, *postriežka* namiesto *čekaná* a pod.

Pomerne veľké množstvo hesiel sa zaoberá paronymickými a synonymickými výrazmi: *dial'ka* – *vzdialenosť*, *dojnosť* – *dojivosť* – *dojiteľnosť*, *dres* – *drež*, *efektivita* – *efektívnosť*, *chutiť* – *chutnať*, *jadrový* – *jaderný* – *jadrný*, *jednotlivec* – *jedinec*, *károvaný* – *kárový*, *krvný* – *krvavý*, *módny* – *moderný*, *množstvo* – *množina*, *liace* – *opraty*, *mikroskop* – *drobnohľad*, *matka* – *mať* – *mati* – *mater* a mnohé ďalšie. Pri paronymách si nie sme istí, či išlo o skutočný problém častého zamieňania týchto podôb používateľmi v dôsledku nechápania významových rozdielov, alebo išlo o jazykový materiál, na ktorý autori narazili pri svojej práci a javil sa im zaujímavý.

Niekedy sa upozorňuje na menej známy výraz: „dobrá je príslovka *povidne* ako náhrada za predložkový výraz *za vidna*“ (op. cit., s. 220), „neodporúčame obchádzať slovo *povetrie*“ (op. cit., s. 336); „*letovník* (letný hosť) má miesto i budúcnosť v spisovnej slovenčine“ (op. cit., s. 130).

Nemálo hesiel vzbudzuje otázku prečo?, ale odpoveď buď chyba, alebo nebýva uspokojivá. Otázka sa vynára napr. pri zdôvodnení potreby používať slovo *plecniak* namiesto rozšíreného slova *ruksak*: „silne pociťujeme jeho cudzosť“ (op. cit., s. 206). Kto to pociťuje? My používatelia spolu s vami autormi? V kodifikačných slovníkoch sa slovo *ruksak* neodsúva za hranicu spisovnosti, ale pripisuje sa mu príznak hovorovosti. Takže v synonymickom rade funguje neutrálne *plecniak* a zdanlivo hovorové *ruksak*, ktoré má šesťkrát väčší výskyt. Otáznik visí nad odporúčaním používať namiesto slovesa *podieľať sa* (na niečom) vhodnejšie synonymá ako *zúčastňovať sa*, *mať účasť* (na/v/pri niečom), *spolupracovať*. Prekážal český pôvod vyjadrený v SSJ skratkou kniž.? V KSSJ aj PSP sa už toto sloveso uvádza ako neutrálne. V hesle **mliekárstvo**, **mliekársky**, nie 'mliekárenstvo, mliekárenský' nie je zdôvodnené, prečo sú deriváty od pomeno-

vaní prevádzok (*mliekarenský, gumárenský, mraziarenský*) utvorené nenáležite na rozdiel od „vhodných“ derivátov utvorených od pomenovania príslušného pracovníka (*mliekarský, mraziarsky, gumársky*). V nových PSP z roku 1991 sa druhá podoba už pokladá za rovnocenný variant. Rozpaky vzbudzuje odporúčanie používať konštrukcie typu *Fajčiť sa zakazuje* namiesto „menej vhodných“ konštrukcií *Fajčenie je zakázané*. Pravdepodobne za ním stojí priamočiare potláčanie opisného pasíva.

Čas, ktorý uplynul od vydania, nám dáva možnosť zhodnotiť úspešnosť niektorých návrhov. Autori nám napr. ponúkli namiesto slova *brojler* výraz *pečenáč*, ktorý „má tú výhodu, že je významovo priezračný (jeho význam sa dá uhádnuť na základe významu zložiek)“ (op. cit., s. 27). Slovo *pečenáč* sa ako náhrada výrazu *brojler* neujalo, ale jestvujú doklady (nie sú mnohopočetné) na použitie slova *pečenáč* vo význame pečenej ryby naloženej do kyslého nálevu, marinády. Toto pomenovanie sa k nám pravdepodobne dostalo z češtiny.

Vývojovú dynamiku vidíme aj pri slove *bezbrehý*, ktoré v dovtedy vydaných slovníkoch zachytené nebolo. V príručke sa hodnotí ako správne utvorené a pripisuje sa mu príznak poetickosti. S týmto príznakom podľa autorov „obstojí v spojeniach *bezbrehá rieka, bezbrehá tíš*“, čím sa naznačuje určitý sémantický posun od motivačnej doslovnosti ku kvantitatívnemu významu. V priamom význame sa odporúča používať spojenia *bez brehu* alebo *bez brehov*. Slovo *bezbrehý* je v SSSJ už spracované ako trojvýznamové: 1. ktorý nemá viditeľné brehy; syn. rozsiahly, šíry: *bezbrehé močariská; bezbrehé diaľky...*, 2. (často o ľudských pocitoch a ich prejavoch) ktorý nemá vymedzenú šírku, mieru, trvanie, platnosť; syn. neobmedzený, nekonečný: *bezbrehý čas; bezbrehý smútok* veľký, dlhotrvajúci; *bezbrehá dôvera, oddanosť* úplná..., 3. (s negatívnym postojom hovoriaceho k označenému javu) prekračujúci únosnú mieru; syn. prehnaný: *bezbrehý amatérizmus, egoizmus, fanatizmus...*

Niekedy sa pri čítaní dostaví pocit, že autori v dobrej viere nabádajú používateľov na používanie niečoho, čo sa prieči jazykovému systému, hoci sa to neprieči priamočiarej slovotvornej analógii. Podľa autorov forma *krémeš* „patrí do zabúdanej vypožičanej stariny (z maďarčiny)“ a namiesto tejto podoby treba používať pomenovanie *krémovník*, ktoré je utvorené takým istým slovotvorným postupom ako *orechovník* (*orech-ov-ník*), *makovník*, *bryndzovník*. „A nezabudnime, vecne i podľa pomenovania patrí krémovník medzi ostatné múčniky. Koláč s orechmi je orechovník, koláč s krémom je krémovník“ (op. cit., s. 119). Na prvý pohľad sa zdá, že takýmto činom sa podarí slovotvorne vytŕčať pomenovanie „upratať“, zaradiť ho medzi analogické pomenovania s príponou *-ov-ník*. Môžeme tu spomenúť fakt, že v súčasnosti má *krémovník* v korpuse *Omnia Slovaca IV* 92 výskytov a slovo *krémeš* 3 491 výskytov. Nejde však len o štatistiku. Zdôvodnenie slovotvornej primeranosti *krémovníka* argumentom, že ide o pomeno-

vanie koláča s krémom, neobstojí. Analógia s *orechovníkom* takisto neobstojí. *Orechovník* je koláč, ale *krémeš* nie. *Krémeš* je dezert, zákusok. Práve preto, že obsahuje krém. Rozdiel môžeme demonštrovať aj na skutočnosti, že nie každý múčnik s orechmi sa môže nazývať *orechovník*. Jestvujú aj *orechové rezy*, ktoré už patria do kategórie dezertov a tiež spravidla obsahujú krém. Takže *krémeš* sa takto priamočiaro zaradiť medzi koláče nepodarilo a jazykový cit ľudom správne hovoril, že s *krémovníkom* nie je čosi v poriadku a treba sa držať *krémeša*.

Potom je tu niekoľko hesiel s návrhmi na slovenské ekvivalenty, ktoré už na prvý pohľad nemajú šancu na prijatie. Medzi také patrí napr. návrh nahradiť pomenovanie *langoš* pomenovaním *podplamenník*. Aj keby druh cesta bol podobný až totožný (čo je pravdepodobné), tak pri *podplamenníkoch* sa cesto pečie a pri *langošoch* vypráža. Napokon sa stretneme s návrhmi, ktoré nielenže nemajú šancu na prijatie (to pripustil aj autor), ale vyvolávajú aj úsmev: napr. *dažd'ový plášť* ako ekvivalent slova *šuštiak* s odôvodnením, že „šuštiak znamená šuštiacu vec, nie konkrétny kus odevu“. Toto komentár nepotrebuje. Len dôvetok: *šuštiak* stále žije (porov. Vančová, 2019) a dobre sa vodí najmä jeho derivátom – *šuštiakovina* (látka) a *šuštiaky*, prípadne subštandardné *šušťáky* (nohavice z danej látky).

Pozornosť môže upútať aj dikcia niektorých poučení, napr. modus napomenutia – „športoví novinári musia dávať pozor, aby neupadali do starej chyby a ne-kazili jazykové povedomie našej športovej verejnosti“ – alebo príkre hodnotenie – „sloveso *upresniť* patrí v spisovnej slovenčine do nefunkčného balastu“ (op. cit., 149 a s. 273).

Istý spôsob poučania pripomínajúceho svojím tónom mentorovanie nesie so sebou nebezpečenstvo, o ktorom vieme a na ktoré celkom explicitne poukázala Lucia Ološtiaková (2010, s. 622 – 623): „Autoritatívny prístup vyúsťuje do devalvácie prirodzenej autority kodifikácie. Jazykovedci sa považujú za tých, ktorí prikazujú, čo sa môže a čo sa nesmie používať, jazykovedci sú tí, ktorí vymýšľajú jazykové pravidlá a slová. Od takéhoto postoja má používateľ jazyka len krôčik k tomu, aby začal konštruovať jazykové mýty, výmysly o skutočnej existencii spisovných (!) lexém *lezúň*, *hovník*, *chrbtiak*, *vopcháčik*, *podstrešnica*, *chorobnica* a nepravdivých, často až konšpiračných (či fóbických) tvrdení typu *Jazykovedci sú tvorcovia hovníkov a podobných nezmyselných slov*.“

S pravdepodobnosťou hraničiacou s istotou jazykovedci slovo *lezúň* ako náhradu za slovo *batola* používateľom slovenčiny nikdy neponúkli. V Káľalovom (1924) slovníku je slovo *lezúň* uvedené ako pomenovanie plaza (v skutočnosti ide o špecifický druh ryby). Ale je fakt, že napr. Mária Ivanová-Šalingová (1968) sa problematikou slovami *batola*, *batoliť sa*, *batolivý* zaoberala a usúdila, že okrem slovesa *batoliť sa*, ktoré sa raritne vyskytlo aj v staršej slovenskej beletrii (je aj v nárečiach), sú ostatné dve slová (*batola*, *batolivý*) prevzaté z češtiny. Keďže podľa nej dané slová „neprenikli do slovnej zásoby spisovnej slovenčiny

[sic!]“, nepovažuje za potrebné ich akceptovať. Ako náhradu za *batol'a* ponúka slovo *cupkáčik* utvorené od slovesa *cupkať* a ako náhradu za terminologické spojenie *batolivý vek* navrhuje spojenia *podojčenský* alebo *naddojčenský vek* (op. cit, s. 386). V *Slovníčku nesprávných a správnych výrazov*, ktorý je súčasťou príručky *Slovenčina bez chýb* (Ivanová-Šalingová – Šaling – Maníková, 2014), sa slovo *batol'a* nachádza v stĺpčeku „nesprávnych výrazov“ a oproti nemu stojí ponuka ôsmich ekvivalentov, ktoré autori pokladajú za primeranú náhradu tohto slova: *bábo*, *bábätko*, *škvŕňa*, *človeča*, *človečik*; *bobček*, *drobček*, *babuľka* (o dievčati). Treba povedať, že *bábo* a *bábätko* sú hovorové pomenovania novorodenca, a nie pomenovania dieťaťa medzi 1. a 3. rokom života. Funkciu ekvivalentu slova *batol'a* sotva môže plniť dakťorý z ďalších šiestich výrazov pomenujúcich malé dieťa vo všeobecnosti, pretože napospol ide o výrazné expresíva. Stigmatizácia slova *batol'a* v slovníčku nie je vyvážená ponukou primeranej náhrady.

Výstupy jazykového poradenstva a osvety v podobe časopiseckých „rozličností“ či „drobností“ alebo v podobe knížiek obsahujúcich abecedne či tematicky usporiadané výbery týchto „rozličností“ do istej miery reprezentujú spomínaný *kodifikačný kaleidoskop*. Analýzou niektorých starších poučení a odpovedí na otázky sme chceli poukázať aj na to, že tvorba nových ústrojnejších náhrad za dávno zaužívané výrazy sa nevyznačuje, mierne povedané, vysokým stupňom úspešnosti.

Jazykové poradenstvo ako užitočná a vyžadovaná poradenská služba sa stále vyvíja a prispôsobuje svoje formy požiadavkám nositeľov jazyka a tiež súčasnej úrovni poznania jazykových javov. Aj vďaka používaniu nových technológií v rôznych etapách jazykovedného výskumu jazykovedci vedia manažovať poradenskú činnosť tak, aby verejnosť nemusela pokladať kodifikačný kaleidoskop skôr za *kabinet kuriozít* vybavený predmetmi na základe osobného vkusu zberateľa.

2.5.3. Modernejšie jazykové poradenstvo

Modernejšie poradenstvo nesúvisiace bezprostredne s nástupom nových technológií sa spája s teóriou *jazykového manažmentu*, ktorá sa okrem makrojazykového plánovania zaoberá aj mikrojazykovým plánovaním. V druhom prípade ide o manažovanie prejavu/prehovoru, teda o manažovanie jazykového problému, ktorý sa objavil v rámci konkrétnej komunikačnej interakcie v konkrétnom komunikačnom akte. Manažment konkrétneho problému, tzv. jednoduchý manažment, je zreteľne rozčlenený tak, aby sa jednotlivé aspekty procesu dali teoreticky uchopiť a opísať. Jazykový problém v tomto rámci sa vo všeobecnosti chápe ako odchýlka od normy alebo od očakávania účastníkov komunikačného aktu. Na výskytoch jednoduchého manažmentu môže byť založený tzv. organi-

zovaný (inštitucionálny) manažment, ktorý prebieha na sociálnych sieťach alebo v inštitúcii. K metódam, ktoré teória jazykového manažmentu používa, patrí konverzačná analýza a následné interview (Nekvapil, 2018). Koncept jazykového manažmentu je kompatibilný s pragmatickolingvistickým rámcom.

Modernizácia tradičného inštitucionalizovaného poradenstva aj vznik nových demokratickejších podôb poradenstva nesporne súvisia s nástupom nových technológií.

Internet umožnil vznik spomínaných neoficiálnych, svojpomocných poradní a diskusných fór. Tie ponúkajú prekladateľom, slovenčinárom a iným jazykovo orientovaným profesionálom návrhy riešenia ich problému. Súčasne dávajú príležitosť jazykovedcom uvidieť autentické postoje používateľov k problémom jazykovej praxe a ich hodnotenie obsahu kodifikačných príručiek a kodifikačného kaleidoskopu (napr. diskusné fórum fungujúce na stránke *Na slovičko, Slováci*, ktorá je laickým výberom položiek z rozhlasovej poradne *Slovenčina na slovičko* a aj miestom na diskusiu o problémoch nastolených v poradenských príspevkoch).

Pozrime sa na situáciu v inštitucionalizovanom poradenstve. S nástupom e-mailovej pošty rástol počet otázok adresovaných jazykovej poradni Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV priam geometrickým radom. Kým v roku 2003 poradňa odpovedala na 450 listov, tak v roku 2012 už odpovedala na vyše 2 500 listov. V danom roku sa zrodila myšlienka spoločného projektu ústavu a webového portálu denníka *Sme*. Projekt bol zameraný na vybudovanie modernej poradne na princípe databázy často kladených otázok aj s vypracovanými odpoveďami. Webová (internetová) poradňa bola spustená začiatkom roka 2013 a v prvej etape umožňovala používateľom položiť aj vlastnú otázku. V súčasnosti (31. 8. 2022) databáza obsahuje 7 012 odpovedí. V roku 2020 mala internetová poradňa cez 170-tisíc reálnych používateľov a 470-tisíc zobrazení (pageviews). Pracovníčky vybavili okolo 6 000 odpovedí v rámci telefonической poradne. V obmedzenom režime funguje aj listová poradňa, ktorá vybaví okolo 600 listov ročne (Mislovičová – Donovalová, 2018).

Kvantitatívna a kvalitatívna reflexia poradenstva, či už pasívneho (analýza rozsahu návštevnosti a spôsobov prezerania onlajnových kodifikačných príručiek), alebo interaktívneho (analýza otázok a odpovedí telefonической a listovej/emailovej jazykovej poradne), je mimoriadne cenným zdrojom informácií pre všetky oblasti jazykovedy. Závažná je najmä skutočnosť, že informácia získavaná z otázok predstavuje súbor jazykových javov, ktoré sú problémové z pohľadu „nejazykovednej“ verejnosti. Nejde o súbor tém, ktoré ako problémové nastoľujú jazykovedci, hoci tieto dve množiny sa vo viacerých miestach prekrývajú. Digitalizácia poradenského materiálu umožňuje systematické budovanie databáz. V databázach sú dáta uložené vysoko štruktúrovaným spôsobom, čo robí z databáz zdroje efektívneho vyhľadávania kategorizovaných jazykových informácií.

Klasifikácia používateľov aj klasifikácia otázok nám poskytuje veľmi užitočnú informáciu, na základe ktorej môžeme zlepšiť efektivitu poradenskej komunikácie. Súvisí to s doplnením vznikajúcich príručiek o spracovanie nových, doteraz neopísaných problémov, so zjednotením starších disparátnych výkladov toho istého problému a pod. Možno uvažovať aj o tvorbe príručiek, ktoré sú takpovediac šité na mieru jednotlivým skupinám používateľov. A napokon tieto analýzy bohatých poradňových dát stimulujú predefinovanie prohibatívneho/preskriptívneho modusu komunikovania na modus odporúčací.

Inšpiratívnu klasifikáciu používateľov a otázok poskytuje reflexia českej jazykovej poradne. Kategória profesionálni používatelia (obsahujúca viacej podkategórií) sa delí na dva väčšie celky podľa toho, ktorá skupina otázok v ich portfóliu je dominantná (Uhlířová, 1999; Uhlířová, 2002). Pravopisné otázky si overujú v poradni najčastejšie novinári, redaktori, editori a korektori, ďalej autori úradných a administratívnych dokumentov. Skupina profesionálov, ktorú možno označiť za kreatívnych tvorcov textov (spisovatelia, prekladatelia), sa vyznačuje dominantným záujmom o slovnú zásobu.

Zaujímavú kategorizáciu priniesla analýza používateľských otázok zo slovinských expertných a aj záujmových (amatérskych) poradní, z toho štyroch webových a jednej rozhlasovej (Arhar Holdt – Čibej – Zwitter Vitez, 2017). Najfrekventovanejšie otázky adresované slovinským expertným poradniám sú: „Je to slovo správne?; Čo to slovo znamená?; Ktorá z týchto možností je lepšia?; Ako sa to slovo skloňuje/časuje?; Ako sa to slovo píše?; Mohli by ste mi pomôcť s interpunkciou?; Mohli by ste mi poradiť pri písaní veľkých písmen?“.

Švédski lingvisti skúmali a kvantitatívne hodnotili, akú informáciu hľadajú používatelia mobilnej aplikácie obsahujúcej oficiálny kodifikačný slovník švédčiny *Svenska Akademiens Ordlist* (Holmer – Hult – Sköldberg, 2015). Najviac používateľov kontroluje pravopis a význam slov a hneď za nimi nasleduje skupina, ktorú zaujíma, či je určité slovo v heslári slovníka, teda či sa už stalo oficiálne одобrenou súčasťou slovnej zásoby.

Ingrid Hrubaničová (2020) sa vo svojom príspevku hlboko ponorila do problematiky súčasného slovenského poradenstva. Popri podrobnej analýze materiálu jej išlo o nastolenie zásadných otázok týkajúcich sa hlavného cieľa a zmyslu jazykovoporadenskej činnosti na Slovensku, ako aj spôsobov jej manažovania. Na základe analýzy 2 200 otázok listovej a internetovej poradne za roky 2005 – 2017 identifikovala štyri skupiny používateľov: 1. pisatelia úradných textov (nazvali by sme ich pracovníci štátnej správy a ňou založených orgánov, pracovníci samospráv) a pisatelia textov z rozličných pracovných oblastí (obchodné firmy, reklamné agentúry, záujmové spolky a združenia); 2. jazykoví profesionáli (prekladatelia beletrie i odbornej literatúry, redaktori/redakčné rady odborných časopisov, vydavateľstiev); 3. učitelia; žiaci, študenti; rodičia žiakov; 4. súkromné oso-

by s rozmanitými otázkami alebo kritickými komentármi, hodnotiacimi verejné prejavy iných ľudí či inštitúcií. Z hľadiska frekvencie sú na prvom mieste pravopisné otázky týkajúce sa najmä interpunkcie vetnej aj vnútroslvnej (teda čiarok pred spojkami a písania/nepísania spojovníka v zložených slovách, s čím súvisí aj problém písania slov spolu alebo osobitne). Okrem interpunkcie je silnou témou problematika písania veľkých písmen v spojeniach, v ktorých vystupuje sídelný útvar ako právnická osoba (obec, mestská časť, miestna časť, mesto), v názvoch územných celkov (*kraj, okres, oblasť*), v pomenovaniach organizačných častí inštitúcií (*oddelenia, sekcie, odbory, útvary, úseky*) a v mnohých iných oblastiach, ktoré identifikovala a výstižne opísala autorka. Otázky týkajúce sa výslovnosti smerujú k tvrdej alebo mäkkej výslovnosti spoluhlások *d, t, n, l* v spojení s *i, e, ia, ie*. Slová, pri ktorých sa pozoruje dvojaká výslovnosť, tvoria prekvapujúco dlhý zoznam proprií a apelatív. Mnoho otázok sa týka výslovnosti cudzích a domácich skratiek. Otázky z oblasti morfológie súvisia s variantnosťou ohýbacích prípon, s morfológickým rodom skratiek, s kategóriou životnosti (kategóriou mužskej osoby) a neživotnosti a jej dosahu na podobu tvarov²¹. V oblasti slovnej zásoby sú frekventované otázky týkajúce sa tvorenia slov (napr. obyvateľských a činiteľských mien) a otázky zisťujúce význam, príp. slovenský ekvivalent nových výrazov doteraz nezachytených v slovenských slovníkoch. Jedným z hlavných motívov pýtajúcich sa je „potreba získať ubezpečenie o správnosti, spisovnosti slova, výrazu“.

Zaujímavé a nasledovaniahodné impulzy nám poskytuje české internetové poradenstvo. S cieľom zlepšiť fungovanie dialógu medzi lingvistami a verejnosťou českí kolegovia už dlhé roky digitalizujú dáta telefonického jazykového poradne Ústavu pro jazyk český AV ČR, ktoré spolu s pripomienkami a námetmi sa stali zdrojom pre tvorbu *Internetovej jazykovej příručky*. Toto dielo poskytuje výklady javov, na ktoré sa používatelia jazyka opakovane pýtajú. Výklady sú systematicky usporiadané podľa pravopisných a gramatických tém (vrátane morfematiky a slovotvorby). V porovnaní so zdrojovými *Pravidlami českého pravopisu* a príslušnými knižnými gramatikami sú výklady v internetovej príručke používateľsky prístupnejšie, prehľadnejšie, ucelenejšie a detailnejšie (so zacielením na najproblémovnejšie miesta pravopisnej agendy, napr. na písanie veľkých písmen a interpunkciu). Na stránke uvádzajúcej internetovú príručku (<https://ujc.avcr.cz/jazykova-poradna/jak-jazykova-poradna-funguje.html>) sa konštatuje, že „[v]e výkladoch se uvádějí také rozpory v údajích, které jednotlivé jazykové příručky přinášejí, nebo rozdíly mezi kodifikací a spisovným územ. V takových přípa-

²¹ Živosť poslednej problémovej oblasti potvrdzuje aj fakt, že medzi 20 najčastejšie vyhľadávanými odpoveďami v databáze webovej poradne sú štyri odpovede súvisiace s kategóriou mužskej osoby: tvary nominatívu plurálu zámena *sám* (*sami – samy*), zámena *on* (*oni – ony*), prídavného mena *rád* (*radi – rady*) a substantíva pes (*psy/psi*) (Mislovičová – Donovalová, 2018).

dech je pripojen hodnotící komentář a řešení, která doporučujeme.“ Spomínané digitalizované dáta boli zdrojom aj pri tvorbe databázy jazykových otázok, ktorá sa nazýva *Dotazy z jazykové poradny* (<https://dotazy.ujc.cas.cz/>). Táto lingvisticky veľmi podrobne štruktúrovaná databáza umožňuje kategorizáciu a opis všetkých nahrávaných telefonických otázok. Takto kategorizovaný poradenský materiál plní dva ciele: a) zlepšiť vyhľadávacie možnosti širokej verejnosti pri riešení konkrétneho jazykového problému a b) poskytnúť lingvistom „otevrený a flexibilní nástroj k ďalšiemu rozširovaniu a dopĺňovaniu, jako vědecky zpracovaný záznam o vývoji českého jazyka v určitém období – o vývoji nahlíženém nejen z perspektivy tvůrců jazykových příruček, ale samotných uživatelů jazyka“ (Černá, 2017, s. 270).

Na záver tejto časti by sme pripojili dve poznámky vzťahujúce sa na postoje kultúrnej verejnosti ku kodifikovanej spisovnej norme a k poradenstvu. Najprv sa pristavíme pri otázke, ktorú položil novinár Karol Sudor pracovníčke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV Sibyle Mislovičovej, s ktorou robil rozhovor: „**Váš ústav robí veľa zaujímavých vecí. Mnoho prínosných textov publikujete v časopise Kultúra slova. Nestálo by za úvahu zriadiť blog ústavu na nejakom čítanom portáli, aby sa o nich dozvedelo čo najviac ľudí? Existuje totiž mnoho tých, čo netušia ani len to, že na webe máte slovníky**“ (<https://dennikn.sk/174423/>). Nazdávam sa, že to je veľmi dobrá otázka a my o tomto formáte musíme začať uvažovať²², hoci podľa slov jazykovedkyne na to popri bežnej poradňovej agende nemajú pracovníčky príslušného oddelenia čas.

Predstavitelia kultúrnej obce často vyhlasujú, že spisovný jazyk, ako je prezentovaný v kodifikácii, znamená pre nich vysokú kultúrnu hodnotu. Tu sa, pravda, objavuje známy problém súvisiaci s nezhodou medzi deklarovaným postojom a reálnou jazykovou praxou deklaranta, ktorá sa vyznačuje prítomnosťou nezanedbateľného množstva prvkov odchyľujúcich sa od kodifikovanej normy. Irena Bogoczová správne pripomína, že jazykovedci sú si vedomí týchto nekonzistentných postojov hovoriacich a rozumejú im (Svobodová a kol., 2011, s. 69 – 74). Jazykovedci však poukazujú na iný a objektívnejší dôkaz toho, že veľké množstvo hovoriacich má spisovnú normu v úcte. Ide o značný počet ľudí, ktorí sa obracajú na autoritatívnu ustanovizeň, teda na jazykovú poradňu vedeckého pracoviska, s prosbou o radu pri riešení svojich jazykových problémov. Používajú onlajnové kodifikačné príručky, pri ktorých sa dá zrátať počet prezretí a ten počet je pozoruhodný. Aj tu by sme sa mohli opýtať, či dopyt po poradenstve v kontexte jazykového zákona obsahujúceho sankcie je jednoznačným dôkazom prežívania spisovného jazyka ako hodnoty. Nemusi byť. Môžeme poukázať aj na anketový prieskum postojov k jazyku, ktorý na vzorke 269 respondentov urobi-

²² Na facebookovej stránke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sa už objavujú upozornenia na publikovanie jednotlivých článkov prihovárajúcich sa svojim obsahom širšej verejnosti.

la Daniela Slančová (1990). Pre češtinu sú k dispozícii aj výsledky rozsiahleho a mnohoaspektového dotazníkového výskumu (Svobodová a kol., 2011). Obidva výskumy potvrdili aj emocionálnu zaangažovanosť hovoriacich vo vzťahu k spisovnému jazyku. Na webových stránkach médií alebo príslušných diskusných fór prejavujú diskutéri svoju rozhorčenosť nad nedostatočnou jazykovou úrovňou mediálnych komunikátov, vehementne upozorňujú na chyby, ktoré sa v textoch objavujú.

2.6. Slovníky v kontexte nových technológií – e-lexikografia

Povedali sme, že presun záujmu z jazykového systému na používateľa jazyka má takpovediac paradigmatické príčiny. Ide teda o zmenu nastavenia čo do predmetu výskumu, ako aj o zmenu princípov a metód skúmania tohto predmetu. Pri interpretácii základov teórie spisovného jazyka sa o slovo prihlásila sociolingvistika a lingvistická pragmatika. Postoje používateľov sa skúmali pomocou dotazníkov a interpretácia pozície hovoriacich v procese prežívania a používania jazyka sa robila na základe syntézy poznatkov viacerých vedeckých disciplín (psycholingvistiky, neurolingvistiky, filozofie). Problémy nastolovali jazykovedci a tie nemuseli byť totožné s tými používateľskými.

Zásadným stimulačným činiteľom, ktorý v lexikografii posilnil „ťah na používateľa“, bola informatizácia spoločnosti. Príchod nových technológií nám umožnil budovať veľké úložiská jazykových dát (textové korpusy, databázy jazykovoporadenských informácií, databázy slovníkových hesiel) a poskytol nám nástroje na ich zobrazovanie, manažovanie a spracovanie (štatistické a vektorové modely). Digitalizácia umožnila onlajnovú prezentáciu informácie obsiahnutej v slovníkoch a databázach. Textové korpusy sú zdrojom obrovského objemu jazykového materiálu zo všetkých komunikačných sfér. Naznačme si v stručnej podobe, ako zmenila technológia pohľad lexikografov na používateľa a aj pohľad na samu lexikografiu a jej úlohy.

Korpusové metódy ako nástroj, pomocou ktorého sa pozeráme na surový materiál, nám umožňujú pozorovať škálovitú a kontinuálnu povahu jazykového významu, ale aj jazykovej formy. Korpus relativizoval opozíciu langue – parole. Toto jazykovo-rečové kontinuum je potrebné nejako interpretovať, diskretizovať a selektovať: vytvárať jednotky a kategórie. Jazykové údaje nie sú samozrejme. Je to výsledok zložitej analytickej práce a interpretácie.

V situácii, keď nám veľké korpusy poskytujú ohromné množstvo dát o variantných slovných tvaroch a veľa dokladov o sémantickom a pragmatickom variovaní významov, nesmieme túto informáciu odignorovať. Treba ju analyzovať, hodnotiť a triediť aj s takým cieľom, aby sme jazykový opis nájdenou informáciou nepreťažovali. A to sa týka aj veľkých slovníkov. Nebezpečenstvo preťa-

ženia pomáha lexikografom zvládať veľmi užitočný teoretický model Patricka Hanksa (2013) postavený na opozícii „normy (konvenčného použitia jazykových prostriedkov) voči dynamickému, okazionálnemu využitiu noriem“. Objektom lexikografického opisu by malo byť konvenčné použitie jazykových prostriedkov.

Keď už má lexikograf dostatok dát, tak stojí pred problémom optimálnej prezentácie získanej informácie, teda pred problémom „dizajnu“ heslovej state slovníka. Touto témou sa zaoberajú skoro všetky články referujúce o výskumoch správania používateľov slovníkov (napr. Tiberius – Müller-Spitzer, 2015). Kým v klasických slovníkoch sa kládol dôraz na dáta, elektronický slovník sa sústreďuje na používateľské hľadisko.

Tvorcovia slovníkov boli spočiatku fascinovaní možnosťami, ktoré poskytuje slovník ako pôvodný elektronický produkt. Kde sú limity akademických slovníkov? Z hľadiska vedeckej úplnosti a objemu „uskladňovacích“ databáz sa limity stanoviť nedajú. Robert Lew (v tlači) však upozorňuje, že z hľadiska používateľskej primeranosti a zvládnuteľnosti veľkého objemu údajov sú reštrikcie silné. Slovníky, ktoré vznikajú od začiatku ako elektronické, majú veľké možnosti dynamického zobrazenia obsahu. K dispozícii sú viaceré vyhľadávacie polia s interaktívnou selekciou, multimediálne prílohy k heslám, hypertextové prepojenia na iné jazykové zdroje, napr. na textový korpus, na ďalšie relevantné slovníky a pod. Slovníky môžu mať podobu databázy umožňujúcu vyhľadávanie cez jednotlivé parametre (napr. cez údaj o pôvode), ale aj plnotextové vyhľadávanie. Nazdávame sa, že práve možnosti, ktoré súčasnej lexikografii poskytujú informačné technológie, stimulovali situáciu, keď používateľ slovníka je v centre pozornosti. Nejde len o hľadanie vhodného ergonomického usporiadania slovníkových dát (Müller-Spitzer – Koplenig – Töpel, 2012; Michaelis – Müller-Spitzer – Wolf, 2019). Samotné teoretické základy lexikografie sa predefinujú v tom zmysle, že slovník je predovšetkým utilitárny produkt, ktorého funkciou je uspokojovať určité informačné potreby používateľov. Úsilie lexikografov sa podľa tejto koncepcie nazvanej *Function Theory of Lexicography* (Bergenholtz – Tarp, 2017) musí predovšetkým sústrediť na určenie týchto potrieb na základe poznania špecifických skupín používateľov a špecifických situácií, v ktorých sa títo používatelia obracajú na slovník. Predstavitelia funkčnej lexikografie nazývanej aj *Aarhus School of Lexicography* zdôrazňujú, že v konkrétnej situácii používania elektronického slovníka používateľ môže a má byť aktívnym hráčom: „zásadný problém dynamických dát nespočíva v ich ukladaní do databázy, ale v hľadaní spôsobov, ako dynamicky prezentovať tieto dáta používateľom..., aby zodpovedali ich potrebám v danej používateľskej situácii“ (Andersen – Nilsen, 2009).

Vďaka informačným technológiám sa uspokojovanie potrieb používateľa robí pomocou interaktívnej ponuky. Tento koncept už má črty interaktívnej we-

bovej poradne. Reprezentanti *aarhuskej školy*, poukazujúc práve na spomínanú utilitárnosť a silný technologický komponent (Tarp, 2012), považujú lexikografiu za disciplínu zahŕňajúcu všetky referenčné príručky a za súčasť informačnej vedy. A hoci lexikografia s informačnou vedou hraničí (tu by sme poukázali na plynulú hranicu medzi všeobecnými slovníkmi, špecializovanými slovníkmi, encyklopedickými slovníkmi a samotnými encyklopédiami), predsa len je pevne ukotvená v jazykovede.

Na rozdiel od *aarhuskej školy* chápeme lexikografiu v úzkom zmysle toho slova, teda ako technológiu (súbor postupov) prezentácie jazykových dát vypracovanú s cieľom uspokojiť informačné potreby spojené s komunikáciou ľudí. Teda nie ako disciplínu zahŕňajúcu všetky referenčné príručky. Prezentačné postupy by mali byť bezpodmienečne založené na vedeckých poznatkoch a tie poskytuje predovšetkým lingvistika a dnes už do značnej miery aj informačná veda. Nazdávame sa, že lepšie riešenie je používať termín *lexikografia* na pomenovanie referenčných príručiek týkajúcich sa jazyka a širšia oblasť všetkých referenčných príručiek môže byť pokrytá iným názvom, napr. *informgrafia* (pomenovanie *infografia* je už obsadené; v niektorých jazykoch označuje *infografiku*, vizuálne stvárnenie informácií a dát). Interdisciplinaritu a kontinuálny charakter informačných/referenčných nástrojov teda neodmietame. Ale s istou rezervovanosťou prijímame postulát, že lexikografia je vedná disciplína v rámci informačnej vedy.

3. Slovník súčasného slovenského jazyka a kodifikácia

3.1. Frekvenčné hľadisko („štatistika“)

Pri postojoch ešte chvíľu ostaneme aj v tejto kapitole. Hovorili sme o spisovnom jazyku ako o prežívanej a prípadne aj deklarovanej hodnote používateľov jazyka. Z tohto postoja vyplýva aj fakt, že predstavitelia kultúrnej verejnosti vyjadrujú rozhorčenie nad úrovňou spisovnej slovenčiny v médiách. Tento stav vnímajú aj ako dôsledok zlyhania jazykovedcov. Kritické poznámky sa netýkajú kvality práce v jazykovokultúrnej oblasti, ale sa vzťahujú na charakter, nastavenie jazykovedného výskumu z hľadiska metodológie. Rozličnosť názorov na podstatu spisovnej normy Ján Bosák naznačil pomocou pracovnej a didakticky názornej opozície „spor normativistov a sociolingvistov“, pričom parafrázoval vyjadrenia niektorých lingvistov o sociolingvistike ako o „štatistike“ či „hľadáčke spisovnosti na ulici“ (Bosák, 1995b, s. 26). Vo výrazoch použitých v kritike (zvýraznila A. J.) cítime echo polemík, ktoré prebiehali na pôde jazykovedy. Slovenskí spisovatelia vydali v roku 2016 na svojom kongrese v Trenčianskych Tepliciach vyhlásenie *Starostlivosť o slovenčinu vo verejnom priestore*. Účastníci kongresu „[ž]iadajú JÚLŠ SAV, ktorý je nielen vedeckou, ale aj metodickou a **normotvornou inštitúciou**, aby v otázkach spisovného jazyka neakceptoval jazykové prejavy odporujúce duchu slovenčiny, ktoré šíria najmä elektronické médiá či zavádza redakčná prax novín a časopisov, ktorých jazyková úroveň je neraz veľmi nízka. JÚLŠ SAV žiadajú vo vedeckej starostlivosti o jazyk nevyužívať pochybné **sociologické prístupy** vychádzajúce z tzv. **frekvenčnej analýzy** a neaplikovať ich výsledky v spisovnom jazyku na základe kvantitatívneho výskytu neslovenských slov, frazeologizmov či štylistických väzieb“ (Literárny týždenník, 28. 9. 2016, s. 2 – 3).

Konceptuálny konštrukt J. Bosáka žije aj v článku Štefana Cifru *Zápas o slovenčinu* uverejnenom v *Literárnom týždenníku* (22. 12. 2018, s. 1): „Sociolingvistický prístup k nášmu spisovnému jazyku – v protiklade k tzv. ‚normativistickému prístupu‘ – presadzuje pri kodifikácii uvoľňovanie jeho noriem – v prospech frekventovaných slov (v hovorovej reči, médiách a pod.). [...] Nad výsledkami **sociolingvistického prístupu** v oblasti kodifikácie spisovnej slovenčiny už niekoľko rokov krúčia hlavami tak ‚chudáci‘ (dezorientovaní) učitelia slovenčiny z celého Slovenska, ako aj jazykoví redaktori... Stačí spomenúť regresívne sofitikované posuny v charakteristikách slov v novom *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (SSSJ) oproti *Slovníku slovenského jazyka* (SSJ, 1959 – 1968) i *Krátkemu slovníku slovenského jazyka* (KSSJ, 2003), pri ktorých sa aplikujú poznámky ‚slabšej sily‘, resp. sa už vôbec nevyznačuje správnosť iného slova.

Tak napr. namiesto poznámok v KSSJ, že **hmoždinka** má byť **správne** „príchytka, kolík, klátik, kotv(ičk)a, rozperka“, **ješitný** **správne** „márnomyseľný; márnivý; samolľúby“..., tieto slová majú v SSSJ pred sebou už len poznámku (čes.) *hovor.*, resp. *subšt.* Alebo kým KSSJ uvádza, že **nerez** **správne** „nehrdzavejúca oceľ, antikoro“, v SSSJ je už len poznámka, že je to tak *vhodnejšie*. Resp. ak má **krabica** ešte v KSSJ poznámku *subšt.* a za ňou slovo „škatuľa“ či v SSJ pozn. *hovor. zastar.* a za ňou vysvetlenie „lepenková al. plechová schránka, škatuľa“, v SSSJ je už len poznámka (čes.) a za ňou vysvetlenie „pevný obal, škatuľa; obsah tohto obalu“.

Pretože sme vychádzali z toho, že lingvista má poznať nielen to, ako sa jazyk používa, ale aj to, ako ho používatelia prežívajú, tak je, nazdávame sa, zrejmé, že nám ide o diskusiu, a nie o znevažovanie alebo ironizovanie uvedených citátov. Radi by sme ukázali, že používanie štatistických metód pri opisovaní normy, teda aj v lexikografii, nemá na tento opis zničujúce účinky a vonkoncom nie je izolované od hodnotových zložiek normy.

Ako je to s tzv. štatistikou? Konštanta v prírodných vedách je vzťah opakovane nameraný medzi javmi X a Y. Jazyk má svoju materiálnu stránku v dvoch aspektoch. Obidva súvisia s biologickou stránkou človeka. Prvý aspekt sa týka jazyka ako neurofyziologickej reality. Tá je merateľná prístrojmi (napr. reakčné časy) a podrobiteľná experimentálnemu testovaniu. Druhý aspekt súvisí s faktom, že jazyková aktivita (hovorenie – počúvanie) sa realizuje v bezprostredne pozorovateľných materiálnych výstupoch. Tieto výstupy, prvotná a najbezprostrednejšia jazyková empiria, sú zmyslovo vnímateľné, znakovo zaznamenateľné a aj merateľné.

„Meraním“ textov v korpusoch zistíme nielen frekvenciu (upravenú s ohľadom na počet rôznych zdrojov výskytu skúmaného slova X), ale aj ktoré vzťahy sa medzi slovom X a ostatnými jazykovými jednotkami (Y) opakujú, čo je ustálené a zaužívané, čo je marginálne alebo až okazionálne a hlavne kde, teda v akom komunikačnom prostredí sa to takto deje. Štatistické údaje syntagmatického, kolokačného správania slov (fyzicky máme k dispozícii len lineárne reťazce písaného alebo hovoreného, následne zaznamenaného textu) nám umožňujú dostať sa až k významu, teda k synonymickej paradigmaticke. Radovan Garabík (2020), používajúc primeranú konšteláciu jestvujúcich programových nástrojov, vytvoril pre slovenčinu produkt, ktorý sa volá *Sémantická podobnosť slov* alebo *Nové vektorové modely slovenčiny – vyhľadávanie významových vzťahov* (<https://www.juls.savba.sk/semã/>). Tento produkt na základe veľmi komplexných výpočtových procesov robených na veľkých dátach vygeneruje k zadanému kľúčovému slovu veľmi zaujímavý „synonymický“ rad. V podobe tabuľky, ale aj v podobe niekoľkých vizualizačných modov.

Ukážme si to na kritizovanom slove **ješitný**. V KSSJ sa toto slovo nenachádza, ale v *Synonymickom slovníku slovenčiny* je heslo spracované takto: **ješitný**

p. správ. márnomyseľný, samolúby. V SSSJ je toto slovo označené ako subštandardné a uvádza sa s výkladom. Pozrime sa na frekvenciu výskytu členov slovo tvorného hniezda *ješitný, ješitne, ješitnosť* v porovnaní s hniezdom *samolúby, samolúbo, samolúbosť* v korpuse *Omnia Slovaca III: ješitný* (2 668) – *samolúby* (5 129); *ješitne* (162) – *samolúbo* (1 914); *ješitnosť* (4 116) – *samolúbosť* (5 568). Výskyt členov spisovného slovo tvorného radu je v porovnaní s členmi nespisovného radu podstatne vyšší. Pomery substantíva a adjektíva sú však porovnateľné, lebo v oboch prípadoch ide o tisíce. Odlišný pomer je pri príslovkách, kde spisovný náprotivok prevyšuje nespisovný viac ako 11-krát, teda rádovo. Pomocou programu *Sémantická podobnosť slov* si porovnáme adjektíva *samolúby, márnomyseľný, ješitný*: Výstup v podobe tabuliek (podporený vizualizáciou) ukazuje, že tieto slová sú si navzájom veľmi blízkymi synonymami. Ďalej ukazuje, že *samolúby* je k slovu *ješitný* významovo a štýlovo bližšie než slovo *márnomyseľný*. Všetky tri slová majú dve spoločné blízke synonymá – *domyšľavý* a *namyslený*. Pomocou týchto poznatkov môžeme spoločnú časť významu adjektív *samolúby, márnomyseľný* a *ješitný* sformulovať takto: ktorý (neprimerane, nekriticky) vysoko hodnotí sám seba. Komponenty v zátvorke sú fakultatívne, ale vysoko pravdepodobné.

Každé z troch skúmaných adjektív má okrem dvoch spoločných synonym (domyšľavý, namyslený) aj svoje špecifické blízke synonymá. Takto to vyzerá aj s pripojeným výkladom:

samolúby: povýšenecký, arogantný = ktorý obdivuje sám seba, s dešpektom pozerá na druhých;

márnomyseľný: márnivý, ľahkomyseľný = ktorý od druhých očakáva obdiv a pochvalu;

ješitný: vzťahovacia, nedotklivý = ktorý podráždene reaguje na kritiku druhých.

Ukazuje sa, že adjektívum *ješitný*, ktoré má kvalifikátor „subštandardné“, nie je iba významovo totožný nespisovný náprotivok spisovného adjektíva *samolúby*, prípadne *márnomyseľný*. Adjektívum *ješitný* je blízke, ale nie absolútne synonymum ostatných dvoch, a preto má popri spoločnej časti významu aj svoj vlastný významový komponent. Aj to je dôvod, prečo má pomerne vysoký výskyt. Tieto skutočnosti reflektuje jeho uvedenie v heslári SSSJ a výklad jeho významu:

ješitný -ná -né 2. st. -nejší príd. { čes. } subšt. ► (i na čo) ktorý (neprimerane) vysoko hodnotí sám seba a podráždene reaguje na kritiku druhých, samolúby, nedotklivý; svedčiaci o tom: *j. člověk; j. postoj; bol j. na svoj neomylný názor; tá jej nešťastná ješitná povaha; čím sme starší, tým sme ješitnejší; je príliš j. na to, aby priznal neúspech; Je natoľko ješitný, že už nechce o ničom diskutovať*. [InZ 2001]; *Potom sa hovorí, že umelci sú ješitní, nedotkliví a vzťahovacia*. [DF 2002]

3.2. Zreteľ na komunikačnú situáciu

Povedali sme, že štatisticky chápaná norma závisí od miery výskytu jazykových prostriedkov v určitých situáciách. Takže nejde o čistú frekvenciu, lebo tá sama osebe bez vzťahu k situácii, sfére a pod. nemá zmysel. Komunikačná situácia ako kritérium rozhraničuje rôzne normy: spisovnú, celonárodnú aj regionálne diferencovanú štandardnú/hovorovú spisovnú, regionálne diferencovanú subštandardnú, nárečovú (Horecký, 1979, 1982). Pretože systémovosť ako hlavné rozhraničujúce kritérium pre spisovnú normu často zlyháva, tak aj spisovnú normu, tak ako ostatné normy, treba vyvodzovať z typu komunikačných situácií. Pripísať spisovnosť komunikačnej situácii nie je také jednoduché. Situáciám, v ktorých sa preferenčne používa spisovný jazyk, sa niekedy pracovne hovorí *spisovné situácie* (Daneš, 1988). Aj my sme už toto označenie použili. Ale takto sa ocitáme opäť v kruhu (podobne ako keď za prameň spisovnosti boli označené prejavy ľudí, ktorí hovoria spisovne). Aby sa to nedialo, musíme označenie spisovné situácie naplniť obsahom z iného registra.

Ide o situácie, ktoré si aj podľa bežného, nepoučeného jazykového vedomia zaslúžia pozornejší výber komunikačných prostriedkov. Je to intuitívne, netreba o tom nikoho presvedčať. Niektoré situácie prosto majú vyšší spoločenský status, sú prestížnejšie. V komunikačných sférach, ktoré sa spájajú so spisovnosťou, sa odohráva celospoločenský dorozumievací styk, ide o službu štátu svojim občanom v hospodárskej, politicko-spoločenskej, súdnej a silovej oblasti prostredníctvom orgánov verejnej správy. Zahŕňa to aj prúd informácií (všetka hospodárska a iná dokumentácia) od občanov smerom k verejnej správe. Okrem verejnosprávnych obsahov ide o obsahy, ktoré majú vyššiu kultúrnu a civilizačnú hodnotu.

Verejná správa funguje v dvoch základných typoch. Pracovne by sme ich mohli nazvať **úradná ustanovizeň** a **verejnoprávna ustanovizeň**.

Úradné ustanovizne sú vlastné orgány štátnej správy a všetky ňou zriadené ostatné orgány a fondy a takisto orgány územnej, súdnej a profesijno-záujmovej samosprávy. Ich zoznamy sú prístupné na internete a netreba sa pri nich zastavovať. Dôležité je z nášho hľadiska to, že príznakom tejto **úradnej komunikácie je verejnosť a oficiálnosť**.

Ďalším obrovským verejným priestorom sú **verejnoprávne ustanovizne, ktoré majú z hľadiska komunikácie zmiešaný charakter**: zdravotníctvo, vzdelávanie a kultúra (médiá, slovesné umenie, film, divadlo, literatúra). Nejde síce o úrady, ale časť ich komunikácie má znaky verejnosti a súčasne oficiálnosti a v inej časti ich komunikácie je príznak oficiálnosti utlmený. Školstvo je vo zvláštnej pozícii, pretože okrem iného poskytuje poučenie o tzv. jazykovej správnosti, vzdeláva žiakov a študentov v tomto duchu a očakáva sa, že nielen písomná, ale aj ústna komunikácia prebieha v spisovnej slovenčine. Ústna komunikácia medzi učiteľom

a študentom nemá oficiálny charakter, môže byť uvoľnená a neformálna, môže obsahovať hovorové prostriedky, ale isté regulatívy tam platia. Treba mať na mysli aj to, že prednáška či výklad na vyučovacej hodine nie je to isté ako rozhovor učiteľa a žiaka cez prestávku. V prácach o komunikovaní vo verejných priestoroch sa používa aj prívlastok **polooficiálny** (napr. Bosák, 1995a, s. 25; 2010, s. 173; Orgoňová – Sedláčková, 2010, s. 151; Findra, 2004, s. 175, 208). Za polooficiálnu teda považujeme uvedenú ústnu celospoločenskú komunikáciu v školstve, umení, zdravotníctve alebo športe, teda v oblasti služieb poskytovaných bežne štátnymi inštitúciami alebo inštitúciami pod dohľadom štátu. Za polooficiálnu považujeme aj komunikáciu služobného typu prebiehajúcu na pracovisku.

Médiá, tlačené aj audiovizuálne, majú programovú zložku, ktorou je informovanie verejnosti, pričom toto spravodajstvo má verejný a oficiálny charakter. Týka sa to aj súkromných médií. Nejde však o komunikáciu s verejnosťou s cieľom plniť určité služby voči občanom, ako je to vo verejnoprávných médiách. Ide o komunikáciu s verejnosťou na vytváranie zisku. To je hlavný motív. Spôsob, akým to súkromné médium robí, stráži regulačný orgán. Preto aj komunikácia v súkromných, najmä elektronických médiách má istý stupeň oficiálnosti.

Takže **spisovné situácie sú verejno-oficiálne a verejno-polooficiálne komunikačné situácie**. Účastníci tejto situácie majú jednoznačný zámer používať spisovný jazyk a v tej miere, v akej ho ovládajú, ho aj používajú. Jeho používanie pokladajú hovoriaci za záväzné bez ohľadu na sankčné právomoci ministerstva kultúry, ktoré určuje, čo je spisovná podoba štátneho jazyka, a v týchto sférach vykonáva aj dohľad. V úradnej sfére a v sfére verejnoprávných ustanovizní sa používa jazyk, ktorý nazývame spisovný, a táto komunikácia je prameňom spisovnosti bez ohľadu na to, či všetky prostriedky, ktoré sa v tejto sfére pravidelne používajú, sú kodifikované ako spisovné.

Súkromné entity poskytujú služby občanom v prevádzkových priestoroch, ktoré by mali byť v určených hodinách verejne prístupné. Komunikáciu prebiehajúcu v rámci poskytovania uvedených služieb považujeme za **verejnú neoficiálnu**. V podstate ide o komunikáciu celospoločenskú, pretože možní adresáti zahŕňajú celú spoločnosť. Neoficiálny charakter má aj komunikácia v záujmových združeniach a neformálnych pracovných kolektívoch, kde ide so zreteľom na povahu činnosti o skupinové dorozumievanie, ale dané kolektívy majú v podstate otvorený charakter. Používanie spisovného jazyka závisí od predmetu záujmu skupiny a od sociálneho statusu jej členov.

Rodinný a priateľský dorozumievací styk, „rozhovory v kuchyni a v obývačke“, tvoria **neverejnú (súkromnú) komunikačnú sféru**.

Hovoriac o komunikačných situáciách nemožno nespomenúť **internet**. Práve vďaka nemu zaznamenávame priam explóziu záujmovoskupinovej a rodinno-priateľskej komunikácie. Ale treba povedať, že internet už absorboval aj tradič-

né, štandardné médiá: televíziu, rozhlas, tlač. Tieto žurnalistické formáty majú okrem papierovej a vysiacej verzie aj verziu digitálnu alebo majú len digitálnu podobu. Jana Wachtarczyková pred 20 rokmi konštatovala, že jazykovedci sa musia pripraviť na rekonštruovanie obrazu jazyka v súvislosti s internetom ako „rozhraním a zároveň premostením rozličných komunikačných sfér“, ako „priestorom vzniku mnohých spontánnych jazykových inovácií a tendencií“ (Wachtarczyková, 1999, s. 156).

V princípe jestvuje zhoda v tom, že internet ako komunikačné médium mal od začiatku v sebe veľký potenciál na realizáciu vlastnosti verejnosti a súkromnosti súčasne (Findra, 2009) a tento potenciál sa postupne pretvoril na skutočnosť.

Otvorené **sociálne siete** na čele s *Facebookom* dokázali za 18 rokov existencie vytvoriť skutočný hybridný (verejno-súkromný) komunikačný priestor. Sociálne siete sú počítačovo mediované spoločenstvá individuálnych aktérov. Na rozdiel od záujmových a tematických skupín, ktoré sú na internete organizované na základe spoločného záujmu, sú sociálne siete štruktúrované na základe osobnej, resp. egocentrickej siete s jednotlivcami v centre svojej vlastnej komunity. Takže spojom skupiny nie je záujem alebo téma, ale určitý človek obklopený svojím kruhom priateľov, sledovateľov, fanúšikov. Sociálne siete sú primárne verejné. Miera ich verejnosti závisí od vôle aktérov chrániť súkromie svojej komunikácie (nastaviť si modus obmedzeného prístupu).

Sociálne siete okrem skupinovej komunikácie poskytujú priestor aj na **marketingovú komunikáciu**. Tá môže mať podobu masovej komunikácie spojenej s verejným prístupom na stránky spoločností, firiem a iných právnických alebo fyzických osôb poskytujúcich tovary a služby.

Ďalší typ marketingovej komunikácie je spojený s fenoménom **influencerstva**, o ktorom sme sa zmieňovali v inej súvislosti. Influenceri ako neautorizované osoby s veľkým počtom sledovateľov, fanúšikov a pod. vystupujú na svojich stránkach ako zabávači propagujúci istý životný štýl a produkty súvisiace s týmto štýlom. Influencerstvo je v podstate ich zamestnanie.

Okrem neautorizovaných influencerov vystupuje na sociálnych sieťach aj špeciálny druh „influencerov“, ktorých by sme označili ako **verejne činné osoby**, teda osoby s istým poverením a pozíciou, ale **vystupujúce ako súkromné osoby**. Medializované prípady facebookového pôsobenia politikov a vysokých úradníkov naznačujú, že kombinácia súkromno-verejného komunikačného kanálu s privilegiom oficiálneho verejného hlasu je zónou konfliktu.

Pôvodný deklarovaný cieľ siete *Facebook* bol „urobiť svet otvorenejším a prepojenejším“ a pôvodná funkcia tejto siete bola „spojenie sa s rodinou a priateľmi, vyjadrovanie osobných myšlienok a pocitov a ich vzájomné zdieľanie, dozvedanie sa o novinkách mimo vlastnej komunity“.²³

²³ <https://www.techwalla.com/articles/the-purpose-of-facebook> [cit. 29. 06. 2022].

Niežeby pozitívne naladená komunikácia z *Facebooku* vymizla, ale v posledných rokoch v tomto komunikačnom priestore čoraz viac dominuje funkcia „verejná neoficiálna prezentácia niekoho alebo niečoho, najčastejšie seba“. Obsedantná potreba mnohých obyvateľov sietí získať širšiu pozornosť spôsobuje, že tento priestor je zahľtený komunikáciou, ktorá má útočný charakter. Zúčastňujú sa na nej, žiaľ, aj politici. Terčom útokov sú často tradičné médiá, názoroví protivníci, inonárodné spoločenstvá, profesijné a iné skupiny. Odosielateľ sprostredkuje prijímateľom najmä svoje emócie v podobe nenávistných hodnotení. Táto verejne viditeľná komunikácia nesie početné znaky súkromnosti, či už z pohľadu komunikačnej stratégie (napr. nezdvorilé reakcie dokladajúce neuznanie zásady rovnosti komunikantov; nadužívanie sarkazmu a irónie), alebo použitých jazykových prostriedkov (nadužívanie expresív a vulgarizmov). Sú to znaky erózie doterajších komunikačných noriem a tvorby noriem nielen pripúšťajúcich, ale preferujúcich verbálnu agresiu²⁴. Pretože bezprostredným výsledkom používania spomenutých komunikačných stratégií a praktík je polarizácia spoločnosti, ktorá často bráni dosiahnutiu konsenzu v životne dôležitých otázkach, mohli by sme hovoriť o **polarizačnej inštrumentalizácii jazyka**.

3.3. Nespisovnosť a jej kategórie

Relatívne najvágnejší a z povahy veci najsubjektívnejší koncept, s ktorým sa v okruhu kodifikácie narába, je jazyková *správnosť/nesprávnosť*. Podľa Jána Horeckého sa vnáša do jazykového vedomia až pri vzdelávacom procese a ako hodnotenie sa používa spravidla bez medzistupňov, „lebo sa uplatňuje len ako zhoda či nezhoda s platnou kodifikáciou (ako chyba)“ (Horecký, 2001, s. 17).

Označovanie istého jazykového prostriedku za **nesprávny** bolo vypracované v kodifikačnej agende predchádzajúcich slovníkov a týkalo sa spravidla bohemizmov, ktoré prešli len fonologickým adaptačným procesom (difongizáciou, krátením vokálov a mäkkčením konsonantov *d, t, n, l* na príslušných miestach), ale ich radixy, afixy a spôsoby alternácie si zachovali český charakter. Časť tejto agendy sme zdôvodnene neakceptovali. Inú časť agendy sme v záujme, opäť spravidla zdôvodnenej, kodifikačnej kontinuity prevzali aj do SSSJ.

²⁴ Rast negatívneho obsahu na sociálnych sieťach súvisí aj s ich obchodným modelom, ktorý je založený na poznatkoch, že rozhodovanie používateľov je ovplyvnené podvedomím, kognitívnu predpojatosťou a účinkom emocionálnej reakcie. Algoritmus modelu preto podporuje (preferenčne posúva dopredu) informácie vyvolávajúce emócie (často negatívne), aby udržal pozornosť používateľov siete čo najdlhšie. Za úspechom obchodného modelu je aj zbieranie a analýza obrovského množstva dát o správaní návštevníkov stránok sociálnych sietí, teda monetizácia používateľských dát (Alvarová, 2019; Ohrádka, 2021). Tu možno parafrázovať Tristana Harrisa, vedúceho Centra pre humánne technológie, že sociálne siete nie sú nástroj, ktorý zoberiete a použijete na dosiahnutie svojich cieľov, pretože sociálne siete majú svoje vlastné ciele a prostriedky, ako ich dosiahnuť (<https://natoassociation.ca/documentary-review-netflixs-the-social-dilemma/>).

Niektoré slová, ktoré sa v KSSJ hodnotili ako nesprávne, resp. ich slovenský ekvivalent bol označený kvalifikátorom „správne“ (skratka *správ.*), sa v SSSJ spracúvajú s iným kvalifikátorom (napr. s kvalifikátorom „hovorový výraz“ v heslách *hmoždinka*, *čípok*; na „vhodnejší výraz“ sa odkazuje v heslách *jedálniček*, *behom*, *klúd*, *čiasťka*; heslové slovo *krecht* je spracované s kvalifikátorom „regionalizmus“, heslové slovo *nezávadný* je spracované s kvalifikátorom „odborný výraz“ alebo /v inom význame/ ako zastarávajúci publicizmus a heslo *obora* nemá žiadny kvalifikátor, teda je chápané ako neutrálne popri synonyme *zvernica*). Ide o slová, za ktoré nemáme významovo úplne rovnocenný a dostatočne zaužívaný slovenský ekvivalent a ponúkané slovenské ekvivalenty sa nevžili ani v priebehu niekoľkých desaťročí (odlišovali sa významovými odtienkami alebo spájateľnosťou). Tieto bohemizmy obohacujú synonymické rady a považujeme ich za súčasť slovenskej slovnej zásoby.

Istý počet frekventovaných neadaptovaných bohemizmov, ktoré sa paralelne používajú s významovo úplne totožnými a zaužívanými slovenskými ekvivalentmi, označujeme aj v SSSJ ako nesprávne, napr. v hesle *čidlo* sa odkazuje na správny slovenský náprotivok *snímač*, podobne sú spracované dvojice *dielčí* → *čiastkový*, *dosažitelný* → *dosiahnuteľný*, *dukelský* → *duklianský*, *jaderný* → *jadrový*, *lehátko* → *ležadlo*, *krunier* → *pancier*, *lomítko* → *lomka*, *nasladlý* → *sladkastý*, *ožehavý* → *pálčivý* a iné. Niekedy ide o internacionalizmy, ktorých ortografia sa stabilizovala istým spôsobom a modifikáciu tohto spôsobu nepovažujú vzdelaní ľudia za variant, ale za chybu, napr. za štandardnú sa považuje podoba *gramofón* a za chybu podoba *gramafón*, podobne sa vníma *antedatovať* voči neštandardnému *antidatovať*, *kontroverzný* voči *kontraverzný*, *ekvipáž* voči *ekipáž*, *percento* voči *procento* a pod.

Ako usúvzťažniť pojmy nesprávny a nespisovný? Ak máme na mysli platnú spisovnosť, tak slová, ktoré sú označené ako nesprávne, sú v podstate aj nespisovné. Naopak to neplatí. Nie všetky slová, ktoré sa označujú za nespisovné, sú nesprávne. Napr. subštandardné a slangové slová fungujú v komunikačných situáciách, v ktorých opozícia *správne/nesprávne* pôsobí konfúzne. Ide o neverejnú alebo verejnú neformálnu (neoficiálnu) komunikáciu, ktorá nie je regulovaná ani zákonom, ani vyššou spoločenskou konvenciou, a preto by vznikla otázka, vo vzťahu k akému štandardu alebo referenčnej hodnote je slovo *hysák* alebo *lúzer* v danej komunikačnej situácii nesprávne.

Oblasťou používania „nesprávnych“ bohemizmov je neutrálna, formálna, prípadne odborná komunikácia. Odkazovanie na „správny“ slovenský ekvivalent vysvetľujeme používateľom ako odporúčanie nepoužívať daný bohemizmus vo verejnej komunikácii.

Kvalifikátorom **nesprávne** sú teda označené lexikálne bohemizmy predstavujúce prohibatívne paralely štandardných slovenských pomenovaní vo **verejno-oficiálnej komunikácii**.

Subštandard v porovnaní s nesprávnym výrazivom je zoskupenie prevzatých slov, ktoré sa široko používajú vo **všeobecnej neformálnej komunikácii (súkromnej interpersonálnej alebo verejno-súkromnej na sociálnych sieťach)**. Väčšinou ide o germanizmy (niekedy prijaté cez češtinu) a bohemizmy. Vyskytujú sa aj anglicizmy, ale tie sa skôr, ako sme videli, uplatňujú v slangoch. Slová z nemčiny a angličtiny sa ortograficky opierajú o slovenskú výslovnosť týchto prevzatí, a nie o ich pôvodnú grafickú podobu. Sú však spravidla prispôbené slovenským ohýbacím paradigmám (*cálovať, candrbál, cušpajz, dunst, fofr, hexenšus, kasírovať, líbling; pártý, lúzer, ofis*). České slová sú prevzaté v pôvodnej grafickej podobe s charakteristickými českými radixmi (*čumák, ješitný, kecy, bulíkat*) a afixmi (*kutil, mlad'as*), prípadne so spoločným afixom, ale v nenáležitej podobe po mäkkej spoluhláske či spoluhláske *-j-* (*bombard'ák, náklad'ák; mariňák, občaňák; balet'ák, cit'ák; nastojáka*). Tieto jednotky sa spravidla používajú s cieľom odlíšiť sa od spisovnej normy a často majú citovohodnotiaci odtienok.

Kým subštandardné slová sú prostriedky všeobecnej (sociálne nečlenenej) neformálnej komunikácie, **slangové slová** sú prostriedky **skupinovej neformálnej komunikácie**. Zo štruktúrneho hľadiska sú výsledkom výrazného a spravidla nemodelového skracovania jednoslovných alebo viacslovných pomenovaní spolu so sufixáciou (*amfík* – amfiteáter, *int'oš* – intelektuál, *hysák* – hysterický záchvat, *obrák* – obrovský slalom, *emerko* – magnetická rezonancia). Niekedy ide o výsledok sémantickej derivácie (*haluz* – niečo veľmi nezvyčajné až jedinečné; zvuková alúzia na slovo halucinácia; *oxidovať* – bezcieľne, neužitočne sa niekde zdržiavať, zotrávať, *melón* – milión peňažných jednotiek). Niekedy ide o graficky neadaptované prevzatia z cudzieho jazyka (*luft* – kopnutie vedľa lopty, *egál* – nerozhodný výsledok, *nastopro* – stopercentne, *pecka* – niečo výnimočne úspešné). Slangizmy sa na jednej strane využívajú v profesionálnej a záujmovej skupinovej komunikácii (športovci, hudobníci, lekári, stavbári ap.) a na druhej strane sa využívajú v určitej vekovej, resp. sociálno-vekovej skupine (širšie chápaná „mládež“; žiaci, študenti). Vedome deformovaná výrazová štruktúra jednotiek mládežníckeho slangu generuje expresivitu (*hysák, int'oš, haluz, pecka, nastopro*).

Ak sme doteraz dokázali identifikovať tri skupiny slov, ktoré sú nespisovné (**nesprávne výrazy, slangizmy, subštandard**), mohlo by to znamenať, že všetko ostatné je spisovné? Čisto technicky áno. Je to nerovnorodá masa. Pri všetkých slovách, ktoré majú nejaký príznak, nie sú neutrálne, si môžeme položiť túto otázku. Sú *hovorové slová* spisovné? Sú *profesionalizmy* spisovné? A čo *zastarané* a *zastarávajúce slová*? A ako chápať *regionalizmy*, teda slová používané v širšom nárečovom areáli, resp. vo viacerých nárečiach a známe celonárodne? A čo *vulgarizmy*? Netreba ich zaradiť k predchádzajúcim trom skupinám? KSSJ vulgarizmy v svojom heslári prakticky nemá okrem dvoch miernych (jedno heslové slovo označujúce ženské prsia a jeden frazeologizmus s komponentom označu-

júcim zadnú časť tela). Tieto dve vulgárne pomenovania (*obscénne slová*), ako aj pomenovania označené ako *hrubé slová* majú v KSSJ typograficky také isté záhlavie ako ostatné slová. Koncepcia SSSJ v tom pokračovala. Po dôkladnom zvážení sme sa rozhodli priradiť od 4. zväzku k predchádzajúcim trom typom nespisovných slov aj **vulgarizmy** (teda nie hrubé, ale obscénne slová), nech by boli akokoľvek ústrojné. Prejavuje sa to aj v typografickom stvárnení (heslové slovo je polotučné, ale nie farebné). Po vyňatí slov označených ako subštandardné, slangové, vulgárne a nesprávne by zostávajúce slová mali spĺňať požiadavku, že ich použitie vo verejnej oficiálnej a polooficiálnej sfére je – v závislosti od stupňa formálnosti situácie – primerané. Teda vo vysoko formálnych, celospoločensky závažných situáciách sa spravidla nepoužívajú hovorové slová, regionalizmy a profesionalizmy. Použitie týchto slov vo verejnej polooficiálnej sfére sa však nevníma ako neprípustné, príp. neadekvátne.

Jazykový vývoj a aj existencia veľkej materiálovej základne nám poskytujú stimuly na prehodnocovanie nálepiek nespisovnosti, ktorými sú niektoré slová, možno aj vďaka kodifikačnej kontinuite, vybavené.

Napr. niekoľkokrát spomínané slovo **dopad** má dva významy. Prvý, konkrétny význam pokladajú kodifikačné príručky za neutrálny – „dopadnutie, náraz predmetu al. človeka na plochu“. Druhý význam, ktorý je výsledkom bežného vývinového procesu sémantiky od konkrétna k abstraktu²⁵, je v KSSJ uvedený ako subštandardný, teda nespisovný výraz. Slovník zaň ponúka spisovné náhrady *dosah*, *účinnok*, *vplyv*. SSSJ s ohľadom na určitú kodifikačnú kontinuitu zaradil slovo *dopad* v danom význame medzi „menej vhodné“ pomenovania a ponúkol zaň *vhodnejšie* ekvivalenty v súlade s ponukou KSSJ. Pretože slovo *dopad* napriek kodifikačnej stigmatizácii má aj príznak spomínanej uzuálnej spisovnosti, tak jeho frekvencia je vysoká. Na základe analýzy textového správania tohto slova môžeme sformulovať jeho význam takto: *dopad* je výsledný, spravidla negatívny efekt pôsobenia niečoho na niečo, (negatívny) účinok niečoho na niečo. Na prvý pohľad sa zdá, že navrhovaná substitúcia spisovným slovom *účinnok* je dobré riešenie. *Účinnok* je tiež výsledok pôsobenia, resp. viditeľné znaky pôsobenia niečoho na niečo, ale ide o pojmovú blízkosť len vo veľmi abstraktnom zmysle; slová **dopad** a **účinnok** fungujú v rozličných kontextoch, majú výrazne rozdielnu spájateľnosť s výnimkou všeobecných adjektív *pozitívny* a *negatívny*²⁶. **Dopad**

²⁵ Svedčí o tom aj druhý význam motivujúceho slovesa *dopadnúť*, ktorý možno vyjadriť spojením „skončiť nejakým spôsobom“; porov. aj otázku *Ako to dopadlo?*

²⁶ Slovo **dopad** sa skoro 18 000-krát spája s adjektívom *negatívny* a zhruba 7 400-krát s adjektívom *pozitívny*. Preferenčné konotácie s týmto slovom sa teda vzťahujú na situáciu zaťažujú nedobrymi následkami niečoho. Najčastejšie plnovýznamové slovesá spájajúce sa so slovom *dopad* sú *zmierniť*, *minimalizovať*, *znižovať*, *eliminovať*, *pocítiť*. **Účinnok** je výsledok riadenej akcie, vedomého konania. Jeho spájateľnosť s adjektívami *vedľajší*, *nežiaduci*, *škodlivý*, *priaznivý*, *blahodarný* a so slovesami *zvyšovať*, *znižovať*, *prejaviť* sa naznačuje, že tento jav sa preferenčne vzťahuje na ľudský organizmus.

však nie je ani ***dosah***, ako sa navrhuje v slovníkoch. *Dosah* je sféra pôsobenia, pôsobnosť. ***Dopad*** nie je ani ***vplyv***, pretože *vplyv* je priebežný proces a *dopad* nie (*vplyv* je deverbatívum od nedokonavého slovesa). ***Dopad*** nie je napokon ani ***dôsledok*** niečoho, pretože dôsledok je konzekvencia, následný stav, ktorý vyplynul z určitej situácie, a vo význame nie je informácia o tom, že tento stav na niečo (aktívne) pôsobí (porov. spracovanie hesla ***dôsledok*** v SSSJ).

Záver tejto analýzy je, že viaceré kodifikačné postupy nie sú jasné, nijaký skutočný jazykový problém neriešia a vyvolávajú len otázky. Napríklad načo je dobré vyradovať zo spisovného úzu štruktúrne vyhovujúce, frekventované a fungujúce jazykové prostriedky bez presvedčivého zdôvodnenia a ponúkať používateľovi náhrady, ktoré nemajú sémantické a pragmatické príznaky totožné s vyradovaným slovom.

Niekedy aj prominentní nositelia spisovnej slovenčiny zastávajú názor, že pomocou kodifikácie možno podporiť systémovosť tak, že redukciou nepotrebných variantov nastolíme pravidelnosť. Štefan Cífra (2018, s. 2) volá, okrem iného, po eliminácii akoby nespisovnej podoby *učilište* a po výlučnom používaní podoby *učilisko*. To sa kodifikáciou urobiť nedá. *Učilište* má v korpuse *Omnia Slovaca IV* takmer 30 000 výskytov a *učilisko* len 80 výskytov, Podoba *učilište* je teda norma a podoba *učilisko* predstavuje v súčasnosti zriedkavý alebo zastarávajúci variant. A čo s kodifikovanou variantnosťou (zачytenou v KSSJ) pri ďalších lexémach, napr. *schodisko/schodište*, *skladisko/skladište*, *výstupisko/výstupište*, *obväzisko/obväzište*, *nástupisko/nástupište*? V mene priamočiarej pravidelnosti ich zredukujeme na jeden variant? Nie, nebudeme redukovať zaužívané varianty v mene zdanlivo väčšej slovenskosti a nebudeme ich ani pridávať v mene zdanlivo systémovejšieho modelu. Napr. nebudeme k slovu *mraziarenstvo* (28 dokladov v korpuse) pridávať variant *mraziarstvo* (na ktorý nemáme doklady), len preto, že v KSSJ sa nachádza a v staršom slovotvornom modeli bolo odvodzovacím základom pomenovanie pracovníka.

Kodifikácia v klasickom chápaní (pregnantne vyjadrenom napr. v prácach Kočiš, 1986, alebo Masár, 2004) je selektívne zachytenie normy fungujúce ako predpis s regulačnou silou. Je to nástroj na rozhraničenie spisovných a nespisovných jazykových prostriedkov. V tejto časti a takisto v časti o anglicizmoch sme chceli aspoň v náznakoch ukázať, aká nesmierne zložitá je takáto delimitácia. Lexikografickou praxou sa hlásime ku konceptu modernizovanej kodifikácie, ktorá nepredstavuje „intervenciu typu preskripcie, ale napomáha progresívnemu posuvaniu hraníc medzi kodifikáci a noremnosť s narúšťaním pásma noremného“ (Svobodová a kol., 2011, s. 13). Kodifikačné postupy autorka vidí v opise sprevádzanom vysvetlením a usmernením v prípade neistoty a rozkolísanosti a aj v odporúčaní zachytávajúcej variantnosť (op. cit.). Aj tento poradenský a odporúčací koncept je kompatibilný s našimi postojmi. Adekvátnosť kodifiká-

cie súvisí s **poznaním reálnej normy a uplatnením konceptov pragmaticko-lingvistickej teoretickej bázy.**

Na záver zopakujeme, že ako **nespisovné kategórie** sa v SSSJ uvádzajú **a)** slová označené ako **nesprávne**, **b)** slová označené ako **slangové**, **c)** slová označené ako **subštandardné** a **d)** slová označené ako **vulgárne**.

3.4. Kodifikácia a typy spisovnosti

Teraz si pripomeňme, že kodifikácia je vecou postojov, dohody a tradície. Je to oblasť axiológie. Nakladá sa akoby zvrchu na základ určený relatívne objektívne stanovenou mierou výskytu jazykových prostriedkov v relatívne objektívne vymedzených situáciách. So zreteľom na kodifikáciu je teda potrebné rozlišovať dva typy spisovnej normy, a teda aj dva typy spisovnosti. Jazyk, ktorý sa používa v spisovných situáciách, je **reálna spisovná norma**. Môžeme hovoriť aj o spisovnom úze v zmysle „úzus v spisovných situáciách“. Táto reálna norma môže byť teoreticky kodifikovaná celá. „Musíme si však uvědomit, že kodifikace jazykovou normu nikdy úplně nevystihne, že zůstane vždy jen nedokonalým jejím odrazem“ (Dokulil, 1952, s. 139). Aby kodifikovaná časť reálnej spisovnej normy bola čo najväčšmi akceptovaná a dodržiavaná, je dobre, keď sa o reálnu normu opiera čo najviac. Vzaté čisto technicky, bez ohľadu na realitu spisovných situácií je jednoznačným kritériom spisovnosti jazykového prostriedku jeho kodifikácia. S ohľadom na toto kritérium hovoríme pri kodifikovanej reálnej spisovnej norme o **kodifikovanej spisovnosti**. Tú časť reálnej spisovnej normy, ktorá ostala za hranicami platnej kodifikácie, teda nekodifikované prostriedky používané v spisovných situáciách, môžeme charakterizovať ako prostriedky vyznačujúce sa **uzuálnou spisovnosťou** (*prejednávať, zdieľať, vadiť, dopad, odozva, pracovná doba*). Jana Svobodová dáva, ako sme spomínali, v tejto súvislosti do protikladu *platnú kodifikáciu* a *spisovnú normu* (Svobodová a kol., 2011, s. 11).

Príklady niektorých jazykových prostriedkov ukazujú, že mať príznak kodifikovanej spisovnosti neznačí byť automaticky súčasťou reálnej normy. Napr. v KSSJ je uvedená ako jedna z variantných podôb G sg. maskulín *ión* a *decht* aj forma *ióna* a *dechta*, pričom v norme funguje len podoba *iónu* a *dechtu*; podobne bez variantov, čo je v rozpore s informáciou uvedenou v slovníku, funguje G sg. *bajonetu, koltu, krosčeku, odliatku, pasionálu*; súčasťou reálnej normy nie sú ani spomínané slová *dupáčky, pretekovisko*, podobne *kolokvijný, pacôčka*. O akej spisovnosti by sme mohli hovoriť tu? V prípade, že ide o nedoložené²⁷ jednotky

²⁷ V tejto súvislosti sa natíska otázka, akú doloženosť musí mať slovo alebo ustálené slovné spojenie, aby sa ocitlo v heslári výkladového slovníka. V prípade príznakových slov (zriedkavé, zastarávajúce, zastarané, archaické, knižné, poetizmus, regionalizmus, profesionalizmus, slovo z ur-

alebo tvary, môžeme hovoriť o **imaginárnej spisovnosti**. Ak ide o tvary, ktoré predstavujú raritné prípady realizácie systémovej potencie, môžeme hovoriť o **potenciálnej spisovnosti**.²⁸

3.5. Variantnosť – problémy a riešenia

Potenciálna spisovnosť, týkajúca sa uvádzania nejestvujúcich alebo raritných morfológických variantov, je krajinou realizáciou prístupu, podľa ktorého sa kodifikácia má vyznačovať **prediktabilitou jazykových zmien**. Napr. Miloš Dokulil (1952, s. 139) požadoval od kodifikácie často citovanú „perspektívnu hĺbku“, F. Daneš (1979, s. 88) postuloval potrebu zisťovať status javov z hľadiska vývojových tendencií. V úvode KSSJ sa vysvetľuje, že kodifikačné úpravy sa robili „v zhode s vývinovým smerovaním spisovnej slovenčiny“, a ako dôvod uprednostnenia určitého variantu sa uvádza, že je „vývinovo progresívny“ (Kačala – Pisárčiková – Považaj, eds., 2003, s. 10).

Miloš Dokulil, ktorý túto otázku komplexne riešil ako prvý, bol presvedčený, že kodifikátori by mali vychádzať z uvedomenia si a poznania zložitej dynamickosti súčasného jazyka a usilovať sa zisťovať tendencie vývoja jeho normy. Vhodná kodifikácia nemá podľa autora tento vývoj brzdiť, ale ho usmerňovať a podporovať. Poukazoval na to, že pri kodifikácii spisovného jazyka je potrebné brať do úvahy vzťah medzi vývojom jazyka a jeho stabilitou: „Položili jsme si otázku, jaká má být kodifikace spisovné normy, aby sice podporovala ustálenost jazyka, zároveň však nepřekážela jeho vývoji“ (Dokulil, 1952, s. 138). „Jsem vůbec toho názoru, že kodifikace by měla sestoupit s kothurnů a méně přikazovat a zakazovat a více vykládat. Nikoli jen: toto je správné a ono nesprávné. Nýbrž: to či ono je v soudobé spisovné češtině zákonné, je noremní. To je obvyklé, častější. Tento tvar dosud převládá, je však postupně zatlačován živelně pronikajícím tvarem jiným, systémovým. Tento tvar je produktivní, onen neproduktivní. Tato vazba je progresivní, ona ustupuje. A pod. Kodifikace by tedy měla mít při své státnosti i jistou perspektivní hloubku“ (op. cit, s. 139). Autor prízvukoval, že jeho úvahy o variantnosti a vývojových tendenciách sa týkajú predovšetkým morfológie.

čítej záujmovej, profesionálnej alebo odbornej domény) by malo v závislosti od typu ohraničenia mať aspoň niekoľko desiatok dokladov výskytu z rôznych zdrojov. V prípade ustálených spojení frazeologického typu (frazém) stačí na zaradenie do slovníka sedem výskytov.

²⁸ Pomenovanie *botník* sa pre absenciu spisovnosti v základe *bota* pokladá v jazykovokultúrnej agende za nesprávne slovo a navrhuje sa namiesto neho spojenie *skrinka na topánky*, prípadne *topánkovník* (KSSJ). *Topánkovník* je príkladom slova, ktoré má príznak potenciálnej spisovnosti. Reakcia blogera na túto ponuku jazykovedcov je pomerne príznačná: „Mňa dostal ten *topánkovník*; je jasné že aj ten jazykovedný ústav musí nejako zdôvodniť svoju existenciu, akurát by nás nemali nútiť to používať, inak tie ich knihy odložím do topánovníka“ (<http://blog.3b2.sk/igi/post/Male-jazykove-okienko.aspx>).

Miloš Dokulil poukazuje na to, že variantnosť treba nielen staticky registrovať, ale na základe zistených tendencií tohto vývoja zachytiť aj dynamiku variantnosti. Dokulilove formulácie naznačujú, že toto zachytávanie variantnosti by mohlo mať niekoľko modov. Bolo by vhodné, aby kodifikácia 1. „usmŕňovala vývoj spisovného jazyka smerom k väčšej systematickosti, pravidelnosti“; 2. „zajišťovala nutnou stabilitu jazyka, zároveň však ponechávala jazyku možnosť ďalšieho vývoje“, „neprekážala jeho vývoji“ (op. cit., s. 138).

Usmerňovanie vývinu k väčšej systémovosti by mohlo mať podobu určovania poradia variantov, pridávania alebo odoberania variantných koncoviek v gramatickom aparáte hesla bez ohľadu na frekvenciu tvarov, ale so zreteľom na to, čo vníma kodifikátor ako progresívny trend, progresívny tvar.

V KSSJ sa pri informácii o zmenách v 3. vydaní špeciálne spomína kodifikácia dvojtvarov (dubliet) v skupine typu *medailón*. V genitíve singuláru v skupine neživotných maskulín s príponou *-ón* je prvotnou koncovkou *-u*. Zo skupiny 21 slov s príponou *-ón*, pri ktorých KSSJ naznačuje medzideklinačný pohyb (zmenu pôvodnej genitívnej koncovky *-u* na morfológické dublety *-a/-u*, zriedkavejšie *-u/-a*), sa jazyková prax a gramatický údaj v slovníku zhodujú len v troch prípadoch, pri slovách *rajón -u/-a*, *plafón -u/-a*, *talón -a/-u*. Pri 16 slovách s príponou *-ón* (*balkón*, *balón*, *citrón*, *demižón*, *kamión*, *lampión*, *marón*, *makarón*, *melón*, *orchestrion*, *paplón*, *patizón*, *patrón*, *šampión*, *štadión*, *vagón*) uvádza slovník koncovku *-a* ako výlučnú (nevariantnú), čo materiál ani v jednom prípade nepotvrdil (časť tejto informácie najmä v prvom zväzku sa prevzala aj do SSSJ).

Ešte jeden príklad. V KSSJ sa uvádza 131 maskulín s dubletnou koncovkou v genitíve singuláru v poradí *-a/-u*. Koncovka *-a* je teda predstavená ako dominantná. Aby porovnávanie údajov a dokladového materiálu nebolo materiálovo predimenzované, vybrali sme si na ukážku len variantné maskulína z písmena P (lexikálne najbohatšia časť heslára). Podmnožina obsahuje 16 maskulín (14 z nich uvádza aj starší SSJ čiastočne s totožným a čiastočne s odlišným tvarom genitívu singuláru). Dubletná podoba genitívu singuláru *-a/-u* pripísaná celej 16-člennej skupine má opodstatnenie len pri troch členoch (*podbeľ*, *polrok*, *preš*), ktoré v genitíve prevažne fungujú s koncovkou *-a*. Ostatných dvanásť maskulín má, naopak, dominantný výskyt genitívnej koncovky *-u* (*pánt*, *pás*, *panel*, *pelech*, *pelendrek*, *perón*, *plagát*, *platan*, *pontón*, *poster*, *prietokomer*) a pri dvoch maskulínach sme nezaznamenali ani menšinový výskyt koncovky *-a*, takže sa používa len podoba s výlučnou koncovkou *-u* (*pasionál*, *päťhran*). Treba povedať, že obraz genitívu týchto slov má v SSJ pod redakciou Štefana Peciara realistickejšiu podobu ako v KSSJ. Tvorcovia KSSJ nemali k dispozícii korpusy, len kartotéky a vlastnú excerpciu, ale aj tak je opis gramatického správania slov pozoruhodne odlišný od toho, ako jazykovú normu predstavuje materiál (na nesúlاد medzi stavom deklarovaným v jazykových príručkách a stavom v živom

jazyku, ako aj na odlišnosti v opise tohto javu v jednotlivých príručkách upozorňovala Miloslava Sokolová /2007/, Martin Ološtiak a Lucia Gianitsová-Ološtiaková /2007/, Daniela Majchráková /2009/, Miroslava Kyseľová /2011/ a v retrospektívnom prehľade aj Pavol Žigo /2012/).

Predpokladáme, že dôvodom tohto spôsobu predikcie jazykových zmien môže byť teoretické východisko, ktoré Ladislav Dvonč charakterizoval takto: „V slovenskej jazykovednej literatúre sa prípona *-a* bežne pokladá za základnú, prípona *-u* za vedľajšiu, menej závažnú alebo „periférnu“. Autor podľa všetkého narážal aj na vplyvný článok Jána Oravca (1970, s. 161 – 168), v ktorom sa koncovka *-u* hodnotí ako druhotná s jasnejšie ohraničenou oblasťou pôsobnosti. Sám Ladislav Dvonč mal odlišný názor: z vývinového hľadiska sa pozícia *-u* posilňuje v dôsledku čoraz dôslednejšej paradigmatickej delimitácie maskulín na životné a neživotné (Dvonč, 1984, s. 31). Ján Sabol už skôr konštatoval, že základným je variant maskulín s koncovkou *-u* a „frekvenčný pomer podstatných mien s koncovkami *-a*, *-u* v gen. sg. je 1 : 2“ (Sabol, 1980, s. 68). Distribúciu koncoviek *-a*, *-u* v genitíve singuláru maskulín ako mimoriadne zložitej otázke sa venovali mnohí jazykovedci. Teoretické opisy tohto javu sú pozoruhodne nejednotné a praktické opisy sa často rozchádzajú s normou. Zhrnujúco a vysvetľujúco zameraný pohľad na problematiku poskytuje štúdia Pavla Žiga, ktorý v nej poukazuje na to, že argumentácia v prospech tej či onej koncovky bez opory o historické fakty nebýva adekvátne a chýba jej kvalifikovanosť (Žigo, 2012, s. 29).

Vráťme sa však k našej téme. Problematika variantnosti v slovníku nás zaujíma preto, lebo súvisí s nastolenou otázkou, ako sa vyrovnáť s požiadavkou „perspektívnej hĺbky“ v slovníku. Príklady na spracovanie dubletnej genitívnej koncovky maskulín nás presvedčili, že pristupovať k spracovaniu variantnosti tvaroslovia s dopredu sformovanou predstavou o hierarchii variantov značí vzdľať sa od cieľa kodifikácie – zachytávať spisovnú normu. Tento postup síce môže byť konformný s jedným z možných chápaní dosiahnutia „perspektívnej hĺbky“ opisu (usmerňovanie vývoja jazyka smerom k väčšej systémovosti, pravidelnosti), ale takto postavený cieľ už evidentne nie je v agende lexikografie.

Pozrime sa na druhý možný spôsob, ako ukázať dynamiku variantnosti v slovníku, teda „ponechať jazyku možnosť ďalšieho vývoja“, alebo inými slovami – nechať na jazyk, aby sa sám rozhodol v otázke variantov. Značí to, že budeme uvádzať tvaroslovné varianty (dublety) v tom poradí a v tej podobe, v akej sa vyskytujú. Pri tomto prístupe sa opäť vynára rad otázok.

Prípady typu *z ulici* ostávajú pre nás chybou. Frekvencia a komunikačná sféra týchto podôb sú podľa korpusových dokladov obmedzené. Ide napr. o verejné oznamy z regiónov, kde možno uvažovať o vplyve nárečia. Napriek tomu, že v korpuse je nemalý objem dát, ktoré neprešli korektúrou, čo by teoreticky mohlo zvýšiť výskyt spojenia *z ulici*, pomer kombinácií *z ulice* : *z ulici* je 20 251 : 27. Na-

značuje to skutočnosť, že drvivá väčšina používateľov vníma spojenia typu z *ulici* v spisovnom prejave ako poruchu. A to napriek veľmi silnému faktoru, akým je signifikantná územná prevaha juhovýchodného nárečového areálu, v ktorom sa v genitíve singuláru používa tvar *ulici*, nad severozápadným areálom, v ktorom sa používa kodifikovaný tvar *ulice* (Žigo, 2018, s. 115). Nevylučujeme možnosť, že v prípade existencie dostatočne reprezentatívneho korpusu hovoreného jazyka by sme boli konfrontovaní s iným pomerom koncoviek v týchto tvaroch.

Väčší problém predstavujú tvary ženských krstných mien s mäkkým tvarotvorným základom, pričom nejde o problémovú skupinu ako celok. Pri type *Mária* je výskyt správnej koncovky v genitíve singuláru (*od Márie*) podstatne vyšší ako nenormatívna podoba (*od Márii*). Najväčší problém predstavuje trojica *Dáša/Daša*, *Maša*, *Saša*, pri ktorej máva kodifikovaná podoba výrazne menší výskyt. Bolo by dobre nájsť vysvetlenie pre toto správanie (týka sa to aj *Agneše* a *Nataše*, ale v menšej miere).²⁹ Pri skloňovaní apelatív, ktorých tvarotvorný základ sa končí na spoluhlásku -š (napr. *duša*, *jelša*, *ríša*), tento problém nenastáva.

Ako postupovať, ak nám doklady ukážu, že slová z určitej formálno-sémantickej skupiny majú v dajakom tvare dubletnú koncovku, ale jeden alebo dvaja členovia tejto skupiny fungujú v texte inak? Napr. vo formálno-sémantickej skupine maskulín so slovotvorným komponentom -fil (*anglofil*, *audiofil*, *bibliofil*, *diskofil*, *frankofil*, *rusofil*, *slovakofil* a pod.) jestvuje v nominatíve plurálu tvarová dubleta typu *anglofili/anglofilovia*. Pri slove *slovakofil* nachádzame len jeden doklad na podobu s koncovkou -ovia (druhá podoba *slovakofili* sa vyskytuje 15-krát). Nedá sa vyhnúť otázke, či pri pomere 1 : 15 možno vôbec hovoriť o variantnosti, a ak áno, aký by mal byť minimálny pomer pre akceptovateľnosť variantu. V prípade neuznania variantu sa otvára možnosť uvádzať slovo len s jednou koncovkou. Ale vynára sa aj alternatíva. Možno usúdiť, že jeden výskyt variantného tvaru pri pomere 1 : 15 (nie však pri pomere 1 : 150) celkom stačí na potvrdenie realizácie tejto systémovej potencie. Preto sa uvažuje o riešení zachovať túto výrazne väčšinovú dubletu pri všetkých členoch danej skupiny. Urobiť to možno v podobe „analogického vyrovnávania“ prostej koncovky na dvojtvar (*slovakofil* N pl. -i/-ovia), alebo uvedením zriedkavej podoby v zátvorke, ktorá by naznačovala hraničné pásmo medzi výskytom a systémovou potenciou (pozri riešenie v práci Sokolová, 2007, kde autorka používa tieto grafické prostriedky na odlíšenie bežnej a zriedkavej variantnosti). Prípád variantnej koncovky -ovia nedoloženej materiálom možno relativizovať poukázaním na menšiu komunikačnú závažnosť, a tým aj na zriedkavejší výskyt slova, a/alebo absenciu tvaru možno relativizovať poukázaním na rozsah korpusu, ktorý neposkytuje dostatočný počet dokladov, pri ktorom je šanca vidieť

²⁹ Pavol Žigo (2018, s. 115) k tejto téme poznamenal: „Podoby *Soni*, *Maši*, *Dáši*, *Bystrici* však nemožno mechanicky pripísať na vrub nárečového prostredia, ale sú dôkazom odlišného fungovania apelatívnej a propriálnej sféry, najmä nízkej miery rezistencie proprii voči kánonu.“

aj variantnosť. V prípade chýbajúceho tvaru v dostatočne veľkom korpuse zastávame názor, že analogické dorovnávanie variantnosti nie je vhodné.

Ďalšia otázka. Je vhodné uvádzať jednotné poradie variantov pri všetkých členoch čiastkového systému vyčleneného na základe nejakej slovotvornej, fonologickej alebo inej formálnej charakteristiky? Ak nie, čo všetko treba zvažovať? Napr. v prípade (bežvynimočnej) variantnosti inštrumentálu plurálu **jednoslabičných maskulín**, ktorých tvarotvorný základ tvorí kombinácia sonóry a šumovej spoluhlásky (*bond, cent, erb, fond, frank, gang, kalk, kord, kult, kurt, kurz, port, pinč, punč, punc, štart, štrajk, terč, vinš*), sa vyskytujú koncovky dvojtvary v poradí *-mi/-ami* aj *-ami/-mi*. Črtá sa tu istá závislosť poradia od povahy šumovej spoluhlásky. Ak je v pozícii šumovej spoluhlásky *-d* alebo *-t*, potom je spravidla poradie *-mi/-ami*. A platí to aj naopak. Ak sa základ nekončí na tieto spoluhlásky, tak je poradie spravidla *-ami/-mi*. Takto sa to deje „spravidla“, ide len o pozorovateľnú tendenciu. Do hry vstupuje aj skutočnosť, že problematika variantnosti inštrumentálu plurálu neživotných maskulín sa doteraz systematicky v slovníkoch neriešila (vyšli však práce, ktoré priniesli do tejto témy nový pohľad: Karčová – Majchráková, 2006; Sokolová, 2007). Tradičný dlho presadzovaný názor na túto problematiku vychádzal z *Morfológie slovenského jazyka* (Ružička, ed., 1966), kde sa postulovalo bezvariantné väčšinové používanie prípony *-mi* a menšinové používanie komplementárnej gramatickej prípony *-ami*. V druhom prípade išlo o sedem skupín maskulín, pričom v jednej zo skupín sa **pripúšťal** popri dominantnej koncovke *-ami* aj variant *-mi*. Išlo o skupinu jednoslabičných neživotných maskulín, ktorých tvarotvorný základ sa končí na dve šumové nelineé spoluhlásky (v príkladoch hlavne *-st*: *list, prst, piest*). Z tohto hľadiska sa javí zmysluplné uvádzať pri tejto skupine (*list, most, plast, test, fakt, trakt, kiks, keks, fax* a pod.) inštrumentál plurálu ako dvojtvár v poradí *-ami/-mi* a spomínanú skupinu s tvarotvorným základom končiacim sa na spojenie sonóry a šumovej spoluhlásky (*bond, cent, erb, frank* a pod.) v tvare *-mi/-ami*.

A napokon posledná otázka v tomto okruhu. Aké faktory okrem frekvencie je potrebné zobrať pri morfolologickej variantnosti do úvahy? Pokúsime sa to ukázať v nasledujúcej časti.

3.5.1. Morfológická variantnosť: hľadanie tvaru medzi úzom, normou a potenciou

Morfolologickej variantnosti sme sa v predchádzajúcej kapitole venovali v súvislosti s konceptom „perspektívnej hĺbky“ kodifikácie. Tu chceme ukázať, ako pristupujeme k morfolologickej variantnosti ako k celku v rámci lexikografického zachytávania slovnej zásoby, ako hľadáme variantné tvary medzi úzom, normou a systémovou potenciou.

Pri morfolologickej variantnosti vychádzame z faktu, že každé ohybné slovo možno zaradiť do niektorého konjugačného alebo deklinačného typu alebo do konkrétneho vzoru (modelového slova). Sústava týchto vzorov a jej deskriptívna aj explanačná efektívnosť je vecou dobrého výberu kritériálnych parametrov a ich vyváženosti. Variantnosť morfologických tvarov, teda existencia tvarových dubliet, je výsledkom medzideklinačných a medzikonjugačných prechodov jazykových jednotiek. Tieto prechody sa dejú pod tlakom viacerých systémových faktorov. V prvom rade je treba spomenúť **orientáciu používateľa na prototypické štruktúry**. Miloslava Sokolová vo svojich inovatívnych prácach zo slovenskej morfológie (Sokolová, 2007; Sokolová, 2012; Sokolová, 2019) ponúka nové kvalitné deklinačné a konjugačné sústavy a vypracovala nástroj na rozlíšenie toho, či nezaregistrovaný dubletný tvar je chyba alebo „systémový variant“. **Variant je výsledok pôsobenia dvoch alebo viacerých faktorov súčasne** (napr. sufix typický pre osobu, napr. *-teľ*, je v kolízii s významom slova *deliteľ*, ktoré označuje predmet; *aids* z hľadiska pravopisnej podoby patrí do tvrdého skloňovacieho vzoru *dub* a z hľadiska výslovnosti do mäkkého vzoru *stroj*). Tento jav spôsobuje koexistenciu variantných koncoviek v datíve singuláru *deliteľu/deliteľovi*, v nominatíve plurálu *delitele/delitelia* a koexistenciu dubliet *aide/aidsi* v lokáli singuláru.

Variantnosť slovies má tiež zaujímavý charakter. Niektoré konjugačné typy sú „silné“ (nemajú alternácie v koreni a majú jednoznačne predvídateľné koncovky v rozsahu celej paradigmy). Napr. podľa troch najsilnejších konjugačných vzorov (*chytať*, *pracovať* a *robiť*) sa časuje 80 % slovenských slovies. Ich prototypový charakter spôsobuje, že sa podľa nich začínajú časovať slová zo „slabších“ typov. V tomto zmysle je najslabšie vymedzený vzor *česať*³⁰. Vykazuje preto medzikonjugačný pohyb smerom k *a-/a-*ovému vzoru *volať*. Aj keď vzor *volať* nepredstavuje vrchol na škále prototypickosti, predsa len isté výhody oproti *a-/e-*ovému vzoru *česať* má: stabilné koncovky v prítomnom tvare 3. os. pl. (*volajú*), prechodníku (*volajú*) a činnom prídavku (*volajú*) a tvarotvorný základ bez alternácií. Výhodou vzoru *česať* sú ostatné prítomné tvary, ktoré ostávajú nemenné bez ohľadu na kvantitu základu (*píše, píšete; čese, češete*).

Je zrejmé, že čím je sloveso zo vzoru *česať* frekventovanejšie, tým skôr sa objavujú tvarové dublety alebo sa udeje priamo zmena pôvodných tvarov na tvary vzoru *volať*. Toto je oblasť, ktorá generuje tvary s dubletnými koncovkami, napr. *kľzať*: *kľze* (prítom singuláru), *kľžu* (prítom plurálu), *kľž!/kľzaj!* (imperatív), *kľzal* (préteritum), *kľžuc/kľzajúc* (prechodník), *kľžuci/kľzajúci* (činné prídavky).

V procese analýzy sa zaoberáme všetkými variantnými tvarmi, ktoré nachádzame v úze, ale akceptujeme a uvádzame len tie, ktoré vznikajú v dôsledku

³⁰ V systematike M. Sokolovej figuruje vzor *mazať* pre svoju úplnú rezistentnosť voči tvorbe dubliet.

pravidelnej medzikonjuglačnej interferencie. Niektoré variantné tvary vznikajú na základe prenikania nárečových koncoviek, napr. tvar *bere*, ktorý je rozšírený v západoslovenskom a vo východoslovenskom regióne, má spisovný náprotivok *berie*. Tvary s dialektovými koncovkami v gramatickom aparáte slovesa neuvádzame.

Niektoré systémové varianty sú výrazne frekventovanejšie a predstavujú normu. Tie je potrebné uvádzať. Varianty s veľmi malým výskytom predstavujú marginálne realizácie „systémovej“ potencie (tvorby tvarov založenej na intuitívnej analógii). Museli sme riešiť problém, či takéto varianty zahrnúť do opisu. Pri morfolologickej variantnosti sme si určili hranicu na uvádzanie menšinového variantu $\geq 10\%$ z celkového výskytu určitého tvaru. Vychádzame z chápania normy ako väčšinového úzu a 90% je nespochybniteľná väčšina³¹. Všetky „interferenčné“ varianty, ktoré majú výskyt menší ako 10% , sú systémové, teda správne, ale nie sú súčasťou väčšinovej normy. Pri každom variante si okrem frekvencie všimame rôznorodosť zdrojov výskytu aj ich hodnotu (starší text, teda z obdobia 50. až 80. rokov 20. storočia, vs. súčasný text, teda z obdobia od 90. rokov až doteraz; pôvodný text vs. preložený text; internetová diskusia, prípadne blog vs. oficiálna stránka inštitúcie, odborný text). Tieto faktory zvyšujú alebo znižujú váhu výskytu.

Frekvencia sa týka aj jednotlivých morfologických tvarov (niektoré sú podstatne frekventovanejšie ako iné) a tento faktor súvisí aj s dokonavosťou a nedokonavosťou slovesa. V prípade nedokonavých slovies je 3. os. pl. (*česú*) ako *prézent* častejšia než analogická forma, teda syntetické *futúrum* v dokonavých slovesách (*učesú*). Dokonavý vid teda inklinuje k pôvodnej paradigme *česať* jednak pre menšiu frekvenciu syntetického *futúra* v porovnaní s *prézentom* imperfektíva, jednak preto, že najslabší článok, teda činné prídavné prítomné (*česúci*), nie je súčasťou dokonavej paradigmy. Porov. napr. realizáciu gramatických tvarov nedokonavého slovesa *huhňať* (*-ne -ňú/-ňajú (ne)huhni! -ňal -ňajú -ňajúci -ňanie*) a jeho dokonavého derivátu *zahuhňať* (*-ne -ňú (ne)zahuhni! -ňal -ňú -ňaný -ňanie*). Tvary 3. os. plurálu syntetického *futúra* *zahuhňú* a prechodník *zahuhňúc* nie sú v korpuse doložené, predsa ich uvádzame podľa pôvodnej konjugácie a bez dubliet. Naznačovať pri tomto slovese nejakú domnelú vývinovú dynamiku v podobe variantov by bolo kontraproduktívne, pretože dané sloveso nemá so svojou frekvenciou šancu sa k variantným podobám „dopracovať“.

³¹ V práci Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková (2007, s. 27) sa používa škála A ($100 - 85\%$) : A/B ($85 - 60\%$) : A = B ($60 - 40\%$) : B/A ($40 - 15\%$) : B ($15 - 0\%$) a s termínmi *nevariantnosť* – *preferovaná variantnosť* – *harmonizovaná variantnosť*. Tiež sa tam bližšie rozvíja termín *deklináčna oscilácia*, ktorý sa pokladá za širší pojem než *variantnosť*.

3.5.2. Ortografická variantnosť anglicizmov v súvislostiach

Košatú problematiku lexikálnej variantnosti sme na materiáli dvoch zväzkov SSSJ reflektovali v predchádzajúcich prácach (Jarošová, 2009, 2011a, 2015). Súčasťou lexikálnej variantnosti sú aj ortografické varianty. Jedného z ich aspektov sa chceme dotknúť v tejto kapitole.

V oblasti **ortografickej variantnosti** pomerne problematickú skupinu predstavujú **anglicizmy**. Dnes už málokto hodnotí „prienik“ anglicizmov do národného jazyka ako symptóm úpadku. V každom prípade však treba skúmať tento jav komplexne: z hľadiska dôvodov a miery preberania anglicizmov, spôsobov ich adaptácie v prostredí preberajúceho jazyka a aj z hľadiska rozličných postojov k týmto prevzatiam. Všetky tri aspekty sú prepojené, a preto sa navzájom ovplyvňujú. V tejto časti sa budeme zaoberať prevažne prvými dvoma aspektmi s dôrazom na spôsoby adaptácie. Súvisí to s faktom, že téma anglicizmov je v tejto práci „priprnutá“ k problematike SSSJ. Zvolené aspekty budeme skúmať na anglicizmoch zachytených v štyroch doteraz vydaných zväzkoch SSSJ. Bolo by dobré mať k dispozícii kompletnú excerpciu z ôsmich plánovaných zväzkov, ale nazdávame sa, že materiál v objeme 950 lexikálnych jednotiek nám umožní urobiť si prehľad o komunikačných sférach fungovania anglicizmov, teda aj istú predstavu o motívoch ich preberania spolu s jednoduchou štatistikou kvantitatívneho rozloženia prevzatí medzi tieto sféry. Treba poznamenať, že počet 950 anglicizmov sa týka len základných lexikálnych jednotiek, najmä substantív (napr. *finiš*, *kemp*, *blog*, *blogger*, *gril*, *dizajn*) a sloviess (*finišovať*, *blogovať*, *kempovať*, *grilovať*, *dizajnovat'*/*nadizajnovat'*), ktoré sú označené kvalifikátorom pôvodu, teda skratkou *angl.* Deriváty od týchto základných jednotiek, teda adjektíva, adverbiá a ďalšie substantívne odvodeniny (napr. *finišový*, *kempový*, *blogový*, *blogerský*, *dizajnový*, *dizajnovovo*, *grilovačka*), do tohto počtu zahrnuté nie sú. Predmetom našej analýzy nebudú ani iniciálové skratky ako *CD*, *DVD*, *HIV*, *ISDN*, *OECD* a pod.

Otázku postojov ako súčasť problematiky preberania anglicizmov budeme riešiť v osobitnej štúdii, ktorá bude mať všeobecnejší charakter a nebude natoľko prepojená s materiálom uvádzaným v SSSJ. Konkrétne postoje ku konkrétnym anglicizmom reflektuje v svojej štúdii Martin Ološtiak (2009). Odlišné spôsoby hodnotenia cudzích prevzatí ako teoretický problém rozpracúva Juraj Dolník (2000, 2002, 2010). Na základe analýzy českého materiálu o tejto téme zaujíma vo a podnetne píše Diana Svobodová (2009). Renáta Panocová (2020) určuje postoje hovoriacich k anglicizmom na základe analýzy otázok adresovaných internetovej jazykovej poradni a na základe zisťovania funkčnosťlovej pozície anglicizmov v slovenskom komunikačnom priestore.

Čo sa týka chápania procesu jazykového transferu, tak budeme hovoriť o preberaní anglicizmov, a nie o ich prenikaní. Druhý koncept zobrazuje používate-

Ťov cieľového jazyka ako trpné objekty živelného a nekontrolovaného procesu, zatiaľ čo pri koncepte preberania je situácia zobrazená ako selektívny proces, ktorý disponuje filtrom v podobe intuitívneho, vedomého aj teoretického metajazykového hodnotenia. Preto o slovenčine hovoríme ako o preberajúcom jazyku a o angličtine ako o zdrojovom jazyku. Pod anglicizmom chápeme slovo, ktoré sme vďaka kultúrnym (teda nie bezprostredným) kontaktom prevzali z angličtiny. Jeho pôvod a predchádzajúce „putovanie“ nie sú relevantné.

To, ako sa anglicizmus bude používať a či sa zžije s cudzím jazykovým prostredím, súvisí s mnohokrát zdôrazňovanou „aktivitou“ preberajúceho jazyka (napr. Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 273). Aktivita sa prejavuje nielen v tom, že sa preberá to, čo jazyk potrebuje, ale samotný adaptačný proces je „výsadou preberajúceho jazyka a uplatňujú sa pri ňom zákonitosti platiace v tomto jazyku“ (Ološtiak, 2007, s. 34). Tento jav budeme nazývať **princípom dominancie preberajúceho jazyka**.

Takto to funguje v slovenčine, ale nemusí to tak byť všade. Za konceptom dominancie je určité nastavenie jazykového spoločenstva, ktoré chápeme ako interpretáciu situácie preberania cudzích slov, teda to, aký zmysel jazykové spoločenstvo tejto situácii dáva. Nastavenia môžu byť odlišné, ale nikdy nie sú ostro vymedzené. V nastavení odlišnom od nášho môžu používatelia vnímať svoj jazyk ako ten, ktorý sa akomoduje globálnym trendom, a preberanie anglicizmov môžu chápať ako prijímanie naliehavej ponuky, ako posilňovanie internacionálneho rozmeru svojho jazyka, prípadne ako vedomé znižovanie jeho váhy v oblasti vedeckého diskurzu. Nepovieme nič nové, ak skonštatujeme, že angličtina sa vo Švédsku vníma ako jazyk vedeckého publikovania. Švédski počítačoví experti vo svojej publikačnej praxi používajú výlučne angličtinu. Ak treba napísať po švédsky abstrakt alebo vedeckú správu, teda žánre, v ktorých sa švédčina v tomto odbore prakticky nikdy nepoužila, stoja švédski počítačoví experti pred veľkou výzvou (Salö, 2016, s. 74 – 76). Spomínaná orientácia publikačnej praxe na angličtinu stavia súčasnú švédsku vednú politiku do istého protikladu so švédskou jazykovou politikou (cit. op., s. 85). Takže v dvojici preberajúci jazyk a zdrojový jazyk sa môže princíp dominancie prejaviť tak v jednom, ako aj v druhom jazyku.

Ak sa princíp dominancie uplatňuje v preberajúcom jazyku, záujmy, potreby a ciele tohto jazyka sú prvoradé. Anglicizmus, ktorý si preberajúci jazyk vyberie, musí mať vlastnosti, ktoré mu umožňujú plniť v danom jazyku funkciu uspokojenia poznávacích, dorozumievacích a niekoľkých druhov jazykovopragmatických potrieb. Plnia teda komunikačnú funkciu a obohacujú konkrétnu prebiehajúcu komunikáciu o chýbajúce ad hoc pomenovanie, o okazijnú výpožičku na jedno použitie. Alebo obohacujú cudziu slovnú zásobu o pomenovanie so statusom zaužívanej lexikálnej jednotky, ktorá prešla adaptačným mechanizmom. A napokon obohacujú určitý sociolekt o nový prvok, ktorý má svoj neutrálny, resp.

spisovný náprotivok (o hrovej a sebareprezentačnej funkcii anglicizmov v mládežníckom slangu pozri Orgoňová – Sedláčková, 2010). Anglicizmus použitý v komunikácii plní nejakú funkciu vždy. Na rozličné funkcie lexikálnych prevzatí jestvujú odlišné názory v závislosti od toho, či sa o nich uvažuje z komunikačnej alebo extrakomunikačnej perspektívy (Dolník, 2000, s. 99 – 100; Dolník, 2010, s. 62 – 63). Pre **extrakomunikačné uvažovanie** je príznačné, že pozorovateľ sa usiluje stanoviť prínos anglicizmu z hľadiska plnenia pomenovacej potreby a účasti na kultivácii jazyka. Extrakomunikačný pohľad delí funkcie cudzieho jazykového prvku na skutočné funkcie a domnelé funkcie (pseudofunkcie). Za pseudofunkciu považuje pozitívnu sebareprezentáciu, ktorú chce hovoriaci dosiahnuť tak, že používa anglicizmy. Pripisuje im prestížnu funkciu a dáva najavo, že cudzie skutočnosti pomenúvané anglicizmom dobre pozná (Dolník, 2000, s. 100). Z hľadiska **komunikačného prístupu** (intuitívnej jazykovej logiky), teda z pozície používateľa „ponoreného do komunikačného diania a riešiaceho konkrétne komunikačné úlohy“, z pozície, ktorú môžeme označiť aj „tu a teraz“, je evidentne funkčné všetko (Dolník, 2010, s. 63). Treba dodať aj to, že každá koncepcia, ktorá ráta s používateľom a nepovažuje jazyk za samoregulujúci systém, ráta aj so sebareprezentačnou funkciou.

3.5.2.1. Ktoré anglicizmy *Slovník súčasného slovenského jazyka* spravidla nezachytáva

Spomínaný komunikačný pohľad sa dá uplatniť aj pri posudzovaní toho, či výraz bol použitý pri istej konkrétnej príležitosti, teda ad hoc, alebo je daná situácia komunikačne natolko závažná, že pôvodný okazionalizmus sa stáva frekventovaným výrazom a uštaluje sa v niektorom z čiastkových systémov slovnej zásoby. Tieto dve situácie zreteľne rozlišoval Wiliam F. Mackey (1968, s. 569; cit. podľa Hrbáček, 1971, s. 34), ktorý situáciu okazionálneho použitia nazýval interferenciou a preberanie slova do cudzieho jazyka integráciou (porov. aj etapy adaptačného procesu vytýčené v práci Furdík, 1994, a Orgoňová, 1998). Môžeme povedať, že okazionálne použitia anglického výrazu tak stoja v opozícii proti ustáleným prevzatiam, ktoré podstupujú adaptačné procesy. Ani tie relatívne ustálené prevzatia nie je možné všetky považovať za predmet lexikografického spracovania v SSSJ. Ďalej si povieme, o ktoré typy ide, a pokúsime sa vysvetliť prečo.

Zástupcovia prvého typu vystupujú v texte ako „citátové“ prvky a z povahy vecí sú neadaptované³². Okrem kontextuálneho ukotvenia, ktoré pomáha vyjaviť

³² Martin Ološtiak (2007, s. 35) konštatuje, že aj na interferizme sa môžu prejavovať „adaptačné stopy najmä na fonickej a morfolologickej úrovni“. Napr. slovo *overtime* použité okazionálne istým hokejistom v rozhlasovom rozhovore malo fónické znaky slovenskej výslovnosti a bolo autorom intuitívne zaradené medzi pomenovania mužského rodu (*ten overtime*) na základe prirodzeného zakončenia na spoluhlásku [ovértajm] v súčasnosti s rodom slovenského ekvivalentu *nadstavený čas*.

ich význam, sú spravidla sprevádzané výkladom alebo prekladom. Pretože ich „citátovosť“ je odlišná od tej, ktorá je charakteristická pre internacionálne jazykové útvary zvané „citátové výrazy“ (*bona fide, alma mater, par excellence, faux pas, sex appeal, fair play*), budeme členy tejto skupiny nazývať **interlingválne okazionalizmy** (alternatívne pomenovanie **interferizmy** v práci Ološtiak, 2007). Ako príklad môžeme uviesť spojenie *blind spots*, ktoré použil bezpečnostný expert pri vysvetľovaní situácie, ktorej opakovane čelia americké školy. Ide o úkryty pre žiakov a učiteľov v objekte školy pre prípad ich napadnutia ozbrojeným útočníkom. Ide o nový význam tohto spojenia, ktoré primárne znamená „mŕtvy uhol“ (napríklad chýbajúca časť výhľadu pri jazde autom) alebo „slabá stránka“ (pri opise znalostí alebo zručností človeka). Okrem *blind spots* sa v tej istej súvislosti spomína aj model správania *run, hide, tell*, ktorého význam vzápätí vysvetlil: utekať do bezpečia, skryť sa a potom privolať políciu. Pevne dúfame, že tieto spojenia aj naďalej ostanú v slovenčine len interlingválnym okazionalizmom. Odborník na mobilnú komunikáciu opisuje situáciu, keď ľudia chcú používať rýchly internet, ale zároveň odmietajú budovanie 5G siete. Robí to pomocou anglickej frazémy *not in my back yard* [nie na mojom zadnom dvore]. Tento frazeologizmus vyjadruje fakt, že niekto súhlasí so základnou ideou oficiálnych plánov rozvoja a súčasne odmieta realizáciu týchto plánov v mieste svojho bydliska. A posledný príklad: politický komentátor tvrdí, že správanie slovenských politických špičiek voči zahraničným partnerom by sa dalo charakterizovať pomocou anglickej frázy *we can be whatever you want us to be* [môžeme byť čokoľvek, čím nás chcete mať]. Objavovanie sa tohto typu okazionalizmov nie je v histórii jazyka nové (porov. Furdík, 1994). Všeobecná výkladová lexikografia tento materiál nespracúva.

Ďalšia skupina anglicizmov sú pomenovania (jednoslovné aj viacslovné), ktorých rozšírenie je obmedzené na určité profesionálne a sociálne skupiny, teda tieto pomenovania nepredstavujú normu, ktorá by vyhovovala Paulinyho kritériu „byť všeobecne známy“. Ani niektoré zriedkavejšie slová slovenského pôvodu nemusia byť všeobecne známe, ale sú aj vďaka slovotvornej motivácii všeobecne zrozumiteľné, napr. *hromotresk*. Cudzím prevzatiam pomoc slovotvornej motivácie spravidla chýba. Anglicizmy tejto druhej skupiny tiež nebývajú predmetom spracovania vo všeobecnom výkladovom slovníku. Tvorcovia tohto slovníka sa s nimi pri analýze korpusového materiálu stretnú. To značí, že o nich vedia, hoci sami ich nepoužívajú. Spravidla ide o neologizmy a dajú sa odfiltrovať zo zoznamov slov vygenerovaných z korpusu pomocou programových nástrojov (tzv. korpusových manažérov). Táto skupina, nazvime ju **prostriedky skupinového dorozumievania s obmedzenou pôsobnosťou**, je veľmi členitá.

Prvú podskupinu tvoria **užšie špecializované termíny**, ktoré široká verejnosť nepozná a ani poznať nemusí. Napríklad v manažmente sa používa pomenovanie

fundraising, čo je plánovaná a systematická činnosť neziskových organizácií zameraná na získanie zdrojov financovania ich aktivít. Strojári, keď hovoria o znižovaní zdvihového objemu valcov motora, môžu použiť odborný anglicizmus *downsizing*. Iný význam tohto slova opisuje situáciu reštrukturalizácie podniku sprevádzanú znižovaním počtu zamestnancov. V medicíne sa slovom *stent* pomenúva implantát v podobe sieťky určenej na vystuženie cievy z vnútornej strany. Zatiaľ nie je dôvod, aby sa ktorékoľvek z týchto slov dostalo do SSSJ. Môžu byť zachytené v terminologických slovníkoch alebo v slovníkoch cudzích slov.

Druhú podskupinu tvoria **profesionálne slangizmy a profesionalizmy** (hranica medzi nimi je neurčitá, aj keď vo všeobecnosti nepovažujeme profesionalizmy za sociolekt, ale za súčasť spisovnej slovenčiny používanej v bežnom dorozumievaní). Vo finančníctve sa možno stretnúť so slangizmom *bad bank*, ktorý označuje konsolidačnú banku, teda banku, ktorá prevzala a spravuje nedobytné pohľadávky iných bánk. Takže *konsolidačná banka* je termín a *bad bank* je profesionálny slangizmus, neformálne pomenovanie odborného designátu. Pre sociológa predstavuje spojenie *štandardizovaný osobný rozhovor* oficiálny termín a spojenie *face-to-face interview* je preňho profesionálny slangizmus označujúci ten istý designát. Veľké množstvo profesionalizmov alebo profesionálnych slangizmov generuje oblasť obchodu a marketingu. Tam je rozlíšenie medzi a) akceptovaným oficiálnym termínom, b) profesionalizmom a c) profesionálnym slangizmom ťažšie, pretože slovenská terminológia marketingu je v stave (pomerne ťažkého) zrodu, zatiaľ je nejednotná, ale pracuje sa na jej zlepšení (Levická – Viestová, eds., 2014). Marketingový produkt pomenovaný *happy hour* (šťastná hodina) pozná aj časť širšej verejnosti, pretože ide o ponuku zliav na tovary a služby v určitú hodinu alebo hodiny v prevádzkovom čase predajne alebo pohostinského zariadenia. Väčšina obyvateľstva pozná vďaka médiám aj spojenie *black friday*, ktorým obchodníci vyhlasujú začiatok obdobia výpredajov. Ale v marketingu sú výrazy, o ktorých existencii a význame nemá širšia verejnosť potuchy. Toto sme sa dozvedeli na blogu jednej z reklamných agentúr: Reklama môže byť optimalizovaná na *video views* [počet prezretí videa; výklad termínu A. J.], *reach* [dosah, teda podiel ľudí z cieľovej skupiny, príp. z celej populácie, ktorých kampaň zasiahla], *brand awareness* [povedomie o značke], *traffic* [návštevnosť stránky] a na *konverzie* [zmena návštevníka stránky na zákazníka, pretože uskutočnil úkon, ktorý marketér zamýšľal] (<https://blog.triad.sk/zapisnik/aprilovy-triad-watch>). Je zrejmé, že tento jazyk je určený len členom society marketérov.

Iné profesionálne slangizmy sú rozšírenejšie, lebo ich designáty alebo denotáty sú bežnejšie: *printer* (tlačiareň), *komp* (počítač), *office/ofis* (kancelária), *badžet* (rozpočet), *provajder* (poskytovateľ), *trigger* (spúšťač), *buzzer* (bzučiak), *call center* (zákaznícke centrum), *on demand* (na požiadanie), *no go zóna* (ne-

bezpečná štvrť, rajón, kam neradno ísť; neakceptovateľné konanie), *work-life balance* (zlučiteľnosť súkromného a pracovného života) a pod. Diana Svobodová túto sféru charakterizovala ako „velmi prestižní obory, kde jazyk slouží k sebezprezentaci svých uživatelů, kteří se se svým sociolektem ztotožňují a považují jej za jeden ze symbolů své profesionální úspěšnosti. Infiltrace anglicismů je i zde projevem globalizace, ovšem významnou roli tady hrají faktory sociolingvistiké, snaha demonstrovat výjimečnost a specifiku prostředí a vztah k němu, k dané činnosti apod.“ (D. Svobodová, 2009, s. 114).

Tretiu podskupinu tvoria **pomenovania, ktoré sa týkajú životného štýlu, spôsobov socializácie a zábavy** diferencovaných skupín používateľov jazyka. Pretože ide o skupinovú záujmovú činnosť a oddych, nápadnou súčasťou tejto množiny sú výrazy z oblasti populárneho alebo alternatívneho umenia. Ani lexikálne jednotky patriace do tretej podskupiny nemajú celospoločenské rozšírenie a nie každému sú zrozumiteľné. Niekedy tieto názvy používajú samotní konzumenti tohto umenia, inokedy skôr tí, ktorí o ňom píšu. Medzi menšinový žáner patrí tzv. *slam poetry* – poézia prednášaná štýlom, ktorého cieľom je diváka čo najviac zaujať. Produkcia *slamerov* sa niekedy označuje ako *literárny rap*. Mnohí vedia, že divácky úspešné prejavy masového umenia, napr. film *Rambo*, často mávajú pokračovanie, napr. *Rambo 2*, *3* atď. Ale len nemnohí poznajú a používajú slovo *sequel* pomenúvajúce tieto pokračovania trhákov (nielen filmových) nazývaných aj *blockbustery*. Okrem opakovaných pokračovaní filmov sú realitou našich televíznych kanálov aj „nekonečné“ denne vysielané rodinné seriály, ktoré zasvätenci volajú *daily soap*. Vysoká frekvencia spojenia *reality šou/show* svedčí o tom, že ním označovaný žáner sa integroval do programovej ponuky slovenských televíznych kanálov, a preto je kandidátom na lexikografické zachytenie. V oblasti hudby sa často hovorí o *filingu/feelingu* (cit pre hudbu; precítená interpretácia hudby; pocity, ktoré určitá skladba vyvoláva alebo sprostredkuje) a *songwriteroch*, ktorí svoje *songy* aj spievajú. Konajú sa *open air koncerty*, ale korpusový materiál nám ukazuje, že *koncerty pod holým nebom* sú dvakrát častejšie. Niektorí trávajú svoj voľný čas *spinningom* – skupinovým cvičením na stacionárnom bicykli alebo jazdia na špeciálnej dvojkolke, ktorú volajú *segway*. Tí, ktorí sa zaujímajú o módné trendy, poznajú alebo aj používajú napr. slovo *dymovky*, čo je slovenský kalk paralelne používaného spojenia *smoky eyes*, a pomenúvajú ním špeciálny spôsob líčenia očí. Poznajú aj spojenie *used look* označujúce *obnosený vzhľad* oblečenia, obyčajne džínsov. Tento vzhľad vzniká imitáciou opotrebovanosti, vyšúchanosti, vypranosti odevu v agresívnej látke. Domáci výraz nekalkuje anglické pomenovanie, ale predstavuje originálny ekvivalent – *plesnivý vzhľad*. Džínsy s týmto vzhľadom sa volajú krátko a výstižne *plesniváky*. Názov sa používal už v 80. rokoch v Československu (po česky *plísňáky*), potom sa naň trochu pozabudlo a v príhodnom čase sa opäť revitalizoval.

Nemôžeme zabudnúť ani na populárne *pušapky*, teda podprsenky s efektom *push up* („vytlačiť prsia hore“), ktorý spôsobuje, že nadvihnuté prsia sa vo výstrihu zdajú väčšie.

Ani materiál danej podskupiny nebude tým zdrojom, z ktorého budú načierať autori všeobecného výkladového slovníka plnými priehrštiami, ale niektoré pomenovania daného typu sa v závislosti od miery ich všeobecného rozšírenia do SSSJ dostanú.

Napríklad viacej či menej zdomácnené pomenovania z oblasti internetového vyhľadávania a sociálnych sietí už nie je celkom možné považovať za záujmový slang s limitovanou pôsobnosťou, pretože tieto nástroje používa široká verejnosť a nemá iné, „neutrálnejšie“ náprotivky: *googlit’/gúgliť*, *googlovať’/gúglovať’*, *facebookovať’/fejsbukovať’*, *skypovať’/skajpovať’*, *tweetovať’/tvítovať’*, *tweetnuť’/tvítnuť’*, *instagram*, *instagramista*, *postnúť’* (uverejniť niečo na svojej stránke, svojom účte), *hejtovať’* (nenávisťne huckať verejnosť proti niekomu; viesť nenávisťné reči voči niekomu obyč. na sociálnych sieťach), hovorové *apka* (aplikácia), hovorové *storka* (z angl. *story* – príbeh, krátke video umiestnené na 48 hodín na instagrame, zachytávajúce nejaký úkon alebo časť činnosti), *hešteg/hashtag* (slovo alebo fráza označené znakom „#“, čím nadobúda povahu kľúčového slova). Nemyslíme si, že je správne rozdeľovať tieto variantné podoby na spisovné (typ *googlovať’*) a slangové (typ *gúglovať’*), pretože adaptačný proces dotýkajúci sa grafickej podoby slova neznačí automaticky posun zdomácnenej varianty do komunikačne nižšej roviny.

Pomenovania patriace do štvrtej podskupiny sa trochu ponášajú na interlingválne okazionalizmy, ale vyznačujú sa vyššou frekvenciou a je väčšia šanca, že niektoré z nich preniknú aj do jazykového vedomia širšej verejnosti, ako sa to stalo napr. pomenovaniám tancov *lambada* a *makarena*. Ide o **názvy cudzích reálií**, ktoré môžu byť pre krajinu pôvodu typické alebo inak zaujímavé. Niektorí cestovatelia nám v médiách rozprávajú o hlavnom chode pozostávajúcom z morských plodov a mäsa a nazývajú tento opulentný gastronomický zázrak *surf and turf*. Na sieťach sa komentujú videá, kde *twerkuje* známa rapperka, teda tancuje tak, že rytmicky pohybuje panvou v podrepe s rozkročenými nohami. Prípadne komentujú video nakrútené v niektorej zahraničnej metropole, kde sa na rušnom verejnom mieste udial tzv. *flash mob*, teda akcia, na ktorej sa stretne skupina ľudí a urobí niečo bizarné, čo prinúti náhodných okoloidúcich zastaviť sa a v nemom údive toto divadlo sledovať. Dalo by sa povedať, že ide o novšiu verziu *happeningu*. Väčšina z pomenovaní cudzích reálií sa lexikografického spracovania v bežnom slovníku nedočká, pokiaľ sa daný jav nestane aj všeobecne známou reáliou na Slovensku alebo aj súčasťou nášho života. Ale aj v tom prípade je možné, že bude pretlmočený kalkovaním alebo sa ortograficky zadaptuje. Prechodný stupeň v postupnej integrácii takýchto slov predstavuje ich zachytenie v slovníkoch cudzích slov.

Piatou podskupinou sú sociolektizmy, konkrétne **slangizmy používané v generačných kolektívoch**, prípadne v náhodne utvorených skupinách s limitovaným trvaním. Pre slangizmy je charakteristické to, že nenapĺňajú pomenúvaciú potrebu jazykového kolektívu prevzatím anglicizmu vo funkcii chýbajúceho pomenovania, ale že napĺňajú potrebu hovoriacich pomenovať už pomenované veci a javy inak, príznakovejšie, nápadnejšie, hravejšie, napr. pomocou slovies ako *chillovať/čilovať* (od *chill out* – oddychovať, relaxovať), *pušovať* (od *push* – nútiť niekoho do niečoho, tlačiť na niekoho v nejakej záležitosti), *gejmovať/gejmiť* (od *game* – hrať, obyč. počítačové hry), *bajkovať* (od *bike* – bicykel, bicyklovať sa), *čeknúť* (od *check out* – skontrolovať), *tejk it ízy* (od *take it easy* – upokoj sa, len pokojne). Táto skupina pomenovaní by si zaslúžila aj lexikografické spracovanie v špecializovaných slovníkoch a glosároch napriek tomu, že rýchlo starne. Alebo práve preto. Je to zaujímavý materiál, o čom svedčí aj jeho doterajšia reflexia v podobe štúdií (Orgoňová – Sedláčková, 2010; Orgoňová, 2010; Sedláčková, 2012).

Poslednou špecifickou podskupinou sú **citátové výrazy**, ktoré predstavujú frazémy, teda ustálené spojenia s citovohodnotiacou zložkou významu (majú aj príznak knižnosti), alebo sú (skôr výnimočne) súčasťou spoločenskovednej terminológie. V prípade anglicizmov preberaných v súčasnosti (od 90. rokov 20. storočia) ide o skupinu, ktorá stojí na rozhraní medzi materiálom, ktorý sa so zreteľom na typ dostáva do všeobecného slovníka pomerne zriedkavo, a materiálom, ktorý typovo predstavuje rezervoár pomenovaní vhodných na lexikografické spracovanie. V minulosti boli, ale do istej miery aj dnes sú prototypom citátových výrazov latinizmy a galicimy: *modus vivendi*, *curriculum vitae*, *ex offio*, *honoris causa*, *ergo*, *raison d'être*, *chef d'oeuvre*, *par excellence*, *enfant terrible*, *fin de siècle*. Anglické citátové výrazy sa začali objavovať neskôršie. Medzi dávnejšie prevzaté patrí napr. *fair play*, *happy end* a literárny termín *science fiction*. Citátové výrazy sú prostriedky, ktoré sa ortograficky neadaptujú (výnimku predstavuje spojenie *sex appeal/sexepíl*), ale majú potenciál, aby sa ich pôsobnosť rozšírila a umožnila im nadobudnúť status integrovaného lexikálneho prostriedku (často plnia funkciu vetného člena). V SSSJ sme doteraz zachytili niekoľko spojení tohto typu: *high society*, *made in*, *et comp.*, *no comment*, *one man show*. V slovenských textoch sa používajú aj mnohé iné anglické citátové výrazy, ale to neznačí, že automaticky „postúpia“ na lexikografické spracovanie. Proces hodnotenia si ukážeme na jednom príklade. V slovenských textoch a prehovoroch má nezanedbateľnú frekvenciu spojenie *dream team*, ale 36 % z jeho výskytov má úvodzovky a kalkované spojenie *tím snov* má nezanedbateľne vyšší výskyt. Tieto okolnosti naznačujú, že spojenie sa vníma skôr ako textový odkazový/citátový výraz, než ako linguový, teda už lexikalizovaný útvar.

3.5.2.2. Ktoré anglicizmy *Slovník súčasného slovenského jazyka* zachytáva

Zo spomínaných 950 anglicizmov doteraz zachytených v SSSJ má 458, teda skoro polovica, kvalifikátor odboru alebo sémantizačnú poznámku o špecifickej sfére používania. To samozrejme svedčí o tom, že silným motívom preberania je dopĺňanie slovenských terminológií a nomenklatúr o nové pomenovania jednotky. Distribúcia termínov prevzatých z angličtiny je mimoriadne nerovnomerná. Dve tretiny z terminologických anglicizmov patria do ôsmich silných odborov (šport, informatika, ekonómia, hudba, publicistika, elektronická komunikácia, technika, finančníctvo).³³

Aké pomenovania predstavuje „neterminologický zvyšok“, teda takmer 492 prevzatí? Ide o široko chápanú oblasť životného štýlu, ktorá sa skladá z týchto komponentov:

- 1) vonkajší vzhľad, napr. *mejkap, outfit, outlet, modeling, lifting, peeling/piling, kondicionér, legíny, body, lifestyle*ový;
- 2) označenie sociálneho statusu, napr. *lúzer, outsider, insider, líder, high society, bos*, (drogový) *diler*³⁴;
- 3) spôsob správania, napr. (sexuálne) *harašenie, mobing/mobbing*;
- 4) bývanie, napr. *hausbót, loft, penthouse*;
- 5) prejavy a žánre masovej kultúry, napr. *mainstream, imidžmejker, ikona, celebrita, playboy/plejboj, krimitriler, fantasy, digest, komiks, editoriál, catering/katering, playlist, kasting, plejbek/playback, breakdance/brejk-dens, kopyrajt, crack/krek, barbecue*;
- 6) technické prostriedky súčasnej (elektronickej multimediálnej) komunikácie a javy súvisiace s nimi, napr. *mail, e-mail/email, esemeska*³⁵, *ememeska, online/onlajnový, offline/oflajnový, logovať sa, nalogovať sa, lognúť sa, blogovať, četovať/chatovať, čet/chat, hacker/heker, mikroport*;
- 7) rekreačné športy a cestovanie, hobby a dopravné prostriedky (obyč. ako súčasť záľuby alebo imidžu), napr. *džoging, bungee jumping, bodybuil-*

³³ Dve tretiny zo 458 termínov sú rozdelené takto: 87 termínov sa týka športu, 68 informatiky, 32 ekonómie, 29 hudby, 22 publicistiky, 22 elektronickej komunikácie, 21 techniky a 20 termínov pochádza z oblasti finančníctva. Ide o 301 termínov pokrývajúcich osem dominantných odborov. Zvyšných 157 termínov (jedna tretina) je rozdelených medzi 43 odborných oblastí. V niektorých oblastiach je prevzatí z angličtiny viac, napr. v automobilizme, politológii, medicíne, vo výtvarnom a filmovom umení, v textilných technológiách. V 17 odboroch je len po jednom termíne, napr. v archeológii, mineralógii, sklárstve, garbiarstve, poľovníctve a iných. Číslo neodrážajú celkové počty oficiálnych termínov prevzatých z angličtiny, ale len tie termíny, ktoré vďaka medializácii, osвете a komunikačnej závažnosti pozná aj širšia laická verejnosť.

³⁴ Popri ekonomickom význame „(autorizovaný) predajca“ a finančnom význame „sprostredkovateľ obchodu na burze“. Na vyjadrenie týchto významov sa používa aj ortograficky neadaptovaná podoba *dealer*.

³⁵ Pomenovania *esemeska, ememeska* a *fitneska* sa do výberu dostali preto, lebo slovtvorba tu je podmienená morfológickými faktormi – sufix *-ka* v týchto slovách plní flektivizačnú funkciu.

- ding, fitnes, fitneska, inlajny, inlajnista, kaňoning, karavaning, last minute/lastminutka, charter, check-in, offroad, chopper, caravan, landrover;*
- 8) prvky (inštitucionalizovaných) ekonomicko-právnych javov, ktoré majú masový charakter: *internetbanking, ekofarma, boom* (v determinologizovanom význame), *marketér, aupairka, babysitterka, keš, billboard.*

Dominancia preberajúceho jazyka sa prejavuje v tlaku jednotlivých jazykových podsystémov na prevzaté slovo. Pretože ťažiskom nášho záujmu sú pravopisné varianty, tak sa sústreďíme na procesy ortografickej adaptácie. Juraj Furdík (1994) na pomenovanie tohto procesu použil termín *transortografizácia*, ktorý prevzal M. Ološtiak a daný jav ďalej analyticky rozpracoval (2017, s. 94). Zmeny pravopisnej podoby úzko súvisia s tzv. *transfonemizáciou*, „náhradou foném východiskového jazyka fonémami preberajúceho jazyka“, pričom toto prehodnocovanie sa deje na úrovni fóny, na úrovni fonologických protikladov a aj na suprasegmentálnej rovine (Ološtiak, 2007, s. 48, 65; Ološtiak, 2011, s. 48 – 71).

Pravopisná sústava slovenčiny je založená na fonematickom princípe, ktorý funguje v súčinnosti s ďalšími sekundárnymi princípmi, ale pri skúmaní adaptačných procesov má paralelizmus, resp. symetria fonematického a grafematického obrazu slova kľúčovú pozíciu. Úplne „ľudovo“ by sme mohli hovoriť o uplatňovaní dvoch konvencií: „píš, ako počuješ!“ a „vyslovuj, čo vidíš!“

3.5.2.2.1. Ortograficky adaptované anglicizmy

Väčšinové uplatňovanie princípu dominancie slovenčiny s jej fonematickým pravopisom potvrdzuje fakt, že z 950 anglicizmov v doteraz vydaných a skoncipovaných zväzkoch majú takmer dve tretiny, teda 587 lexikálnych jednotiek **zdomácnenú podobu**. Zdomácnená podoba nevychádza zo zdrojovej ortografie obyčajne preto, lebo sa pri nej nedá použiť fonematický princíp (nenastáva paralelizmus fonematickej a grafematickej štruktúry), a preto sa pravopis utvára na základe poslovenčenej zdrojovej výslovnosti, napr. *bejzbal, bekend, billboard, bigbít, blejzer, bojler, buš, čip, debl, džemovať, džínsy, ekšn, elektrošok, fešný, fičer, finišer, fleš, futsal, galón, grejder, hardvér, hausbót, hendikep, imidžmejker, inlajny, caravan, kasting, keks, kemp, klaster, komiks, kontajner, koučovať, krimitriler, legíny, lobať, malvér, mašér, mejkap, paraglajding, pidžin, pikap* a iné. Popri poslovenčenej výslovnosti, ktorá je dominantná, jestvujú aj prípady citátovej a slovenskej výslovnosti (Ološtiak, 2007, s. 46 – 48). Citátová výslovnosť pri transortografizácii nefiguruje. Príkladom uplatnenia slovenskej výslovnosti sú lexémy *fanklub, inžiniering, jachting*.

Osobitne možno spomenúť skupinu slov, ktorá zredukovaním gemináty podstúpila len minimálnu transortografizáciu. Ide o také anglicizmy ako *albatros* (z angl. albatross), *barel* (z angl. barrel), *disent* (z angl. dissent), *dresing* (z angl.

dressings), *dribling* (z angl. dribbling), *fiting* (z angl. fitting), *fitnes* (z angl. fitness), *gril* (z angl. grill), *hostes* (z angl. hostess), *loby* (z angl. lobby), *loping* (z angl. looping), *mastif* (z angl. mastiff), *pitbul* (z angl. pitbull), *flanel* (z angl. flannel), *nuget* (z angl. nugget), *ofset* (z angl. offset), *ploter* (z angl. plotter).

Je dôležité tiež pripomenúť, že anglicizmy podliehajú (bez ohľadu na stupeň ortografického zdomácnenia) procesu morfolologickej adaptácie, transmorfoloizácii (k uvádzanej terminológii pozri Ološtiak, 2007, a Ološtiak, 2012). Transmorfoloizácia anglicizmov prebieha tak, že súčasne s transgenerizáciou (získaním gramatického rodu) a transnumerizáciou (úpravami so zreteľom na gramatické číslo) „preberajú súbory relačných morfém podľa svojho zakončenia alebo ostávajú nesklonné“ (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007, s. 34). Anglicizmy na materiáli SSSJ a čiastočne *Slovenského národného korpusu* zhodnotila podľa miery ich morfolologickej adaptácie Bronislava Chocholová (2012).

Zdomácnené anglicizmy, ktoré podstúpili transortografizáciu rozličného stupňa (niekedy dosť odlišnú od zdrojovej výslovnosti, napr. *galón*, *mulč*), môžu ďalej prejsť kvalitatívne iným procesom založeným na slovotvorbe, napr. *imidž* → *imidžový*, *imidžovo*, *imidžista*, *imidžmejker*, *imidžotvorca*, *imidžotvorný*, *imidžovanie*, *imidžovka*, zried. *imidžovať* (nie všetky z vymenovaných derivátov sú zachytené v SSSJ).

Môžeme zaznamenať aj trocha bizarné prejavy adaptácie, keď sa namiesto anglického slova použije jestvujúce slovenské slovo alebo tvar slova zvukovo vzdialene pripomínajúceho zdrojovú výslovnosť: *sexual harrasment* – *sexuálne harašenie* (verbálne substantívum od jedného z variantov expresívneho slovesa *harašiť/harasiť*).

3.5.2.2.2. Ortograficky neadaptované anglicizmy

Pristavme sa pri skupine slov, v ktorých z dobrých dôvodov neprebehla pravopisná adaptácia a píšu sa tak ako v pôvodnom jazyku. Vo vzťahu k výslovnosti nastávajú tri situácie.

1. Prevzatá lexéma sa nevyznačuje asymetriou medzi poslovenčenou výslovnosťou a pôvodným pravopisom (Ološtiak, 2017, s. 94). Teda fonematický princíp je uplatniteľný. Ak na túto situáciu nazeráme z pozície Slováka, ktorý číta dané slovo podľa pravidiel „vyslovuj, čo vidíš“, tak táto výslovnosť vykazuje istý (odstupňovaný) paralelizmus s tým, ako sa slovo vyslovuje v angličtine. Ide o transfonemizáciu v opačnom garde (od ortografickej podoby k zvukovej), ale jej výsledok umožňuje zachovať formálnu podobu anglického prevzatia, resp. niet dôvodu na nej niečo meniť. V SSSJ máme okolo 100 takýchto lexém, napr. *bar*, *blog*, *body*, *botel*, *box*, *boxer*, *darling*, *denim*, *doping*, *drink*, *drops*, *editor*, *export*, *fifty-fifty*, *film*, *fit*, *folk*, *font*, *foxtrot*, *golf*, *grant*, *grog*, *half*, *hiphop*, *hit*,

holding, hostel, hotdog, ingot, Interpol, intranet, kilobit, kit, lastex, level, lift, lifting, longdrink, lord, marker, marketing, megastar, metal, minimal art, mister, mix, modeling, modem, monitoring, mop, motel, net, networking, nonstop, opart, park, partner, permafrost, ping-pong.

2. Pravopisná podoba ostáva pôvodná vtedy, keď slovenská (teda nie poslovenčená!) výslovnosť „kopíruje ortografickú podobu [anglickej] lexémy“ (Ološtiak, 2007, s. 47).

Aj v tejto situácii sa uplatnil fonematický princíp. Nebratie ohľadu na zdrojovú výslovnosť v danom prípade značí, že anglická výslovnosť a „písmenková“ výslovnosť slovenských hovoriacich sa navzájom badateľne líšia. V SSSJ ide o tieto lexémy: *algol, bus, center, centerhalf, facilita, antiradar, hifi, festival, flirt, forward, gangster, hamburger, hypermarket, identikit, minimarket, minivan, moleskin, mumps, mustang, patent, pilot.*

3. Skupina slov a slovných spojení, ktoré si zachovali z rozličných dôvodov pôvodný pravopis, ale ich výslovnosť predstavuje transfonemizovanú (zdomácnenú) pôvodnú výslovnosť, ktorá nekorešponduje s grafickým obrazom slova. Teda dochádza k narušeniu fonematického princípu slovenského pravopisu a nastupuje uplatnenie etymologického princípu. Ide o 138 lexém, napr.: *aids, airbag, avenue, big bang, barbecue, bestseller, bigband, bluebeat, blues, bodybuilding, boogie-woogie, boom, bowle, bowling, brainstorming, brainwashing, brandy, copyright, comeback, country, crazy-komédia, cup, curling, dandy, digest, disneyland, dixieland, e-mail, floating, forfeiting, foxhound, franchising, funk, gag, gagman, gameball, goodwill, grapefruit, handsfree, happening, hardrock/hard rock, heavy metal, high society, hippie, homebanking, husky, challenger, change, charter, check-in, insider, internetbanking, Intercity/intercity, interview, jamboree, jamsession, jive, jury, kickbox, know-how, kyberpunk, light, made in, mail, mailbanking, mailing, milady/mylady, military, miss, networking, no comment, non-fiction, notebook, offroad, one man show, outdoor, outfit, outlet, outsider, outsourcing, penthouse, playlist, play-off, play-out, playstation, plugin.*

Zatiaľ sme hovorili o skupinách, v ktorých anglicizmy buď majú zdomácnený pravopis (väčšina), alebo sa v nich zachováva pôvodný pravopis (pričom len v 3. podskupine neadaptovaných anglicizmov je narušený princíp fonematicko-fonologického paralelizmu). Teraz prejdeme ku skupine anglicizmov, v ktorej sa príznak zdomácnenosti a príznak nezdomácnenosti uplatňujú súčasne.

3.5.2.2.3. Variantné anglicizmy

Okrem ortograficky zdomácnených a nezdomácnených prevzatých lexém jestvuje prechodné pásmo variantných prevzatí. Majú tieto podoby:

1. Skupina slov, ktoré majú dva pravopisné varianty: jeden zdomácnený a druhý pôvodný, prípadne v opačnom poradí. Táto skupina stojí medzi skupinou adaptovaných anglicizmov a skupinou číslo 3 v rámci neadaptovaných anglicizmov, napr. *bajt/byte*, *bigband/bigbend*, *bít/beat*, *bodyguard/bodygard*, *booklet/buklet*, *breakdance/brejkdens*, *catering/katering*, *crack/krek*, *damping/dumping*, *dampingový/dumpingový*, *džez/jazz*, *džin/gin*, *establišmen/establishment*, *gej/gay*, *hacker/heker*, *hedging/hedžing*, *hitmejker/hitmaker*, *chat/čet*, *cheeseburger/čízburger*, *inline/inlajn*, *joint/džoint*, *joystick/džojstik*, *jukebox/džuboks*, *mafin/muffin*, *milord/mylord*, *offline/oflajnový*, *onlajnovka/onlinovka*, *online/onlajnový*, *pank/punk*, *peeling/piling*, *peoplesmeter/piplmeter*, *pirsing/piercing*, *plejбек/playback*, *plejboj/playboy*.³⁶ Aj tu možno nájsť niekoľko variantov s minimálnymi ortografickými rozdielmi (redukcia gemináty) medzi pôvodnou a zdomácnenou podobou: *hobby/hoby*, *mobbing/mobing*, *buggy/bugy*, *buffer/bufer*. Máme aj príklady variantov, ktoré sú obidva zdomácnené, ale odlišujú sa mierou zdomácnenia: *blogger/blogér*, *kokteil/koktail*, *lajtka/lightka*.

2. Malá skupinka slov s pôvodnou ortografickou podobou, ktorá má variantnú výslovnosť: a) tú, ktorá kopíruje grafematickú podobu, b) tú, ktorá je výsledkom bežnej transfonemizácie anglickej výslovnosti. Táto skupinka stojí medzi nevariantnými skupinami B2 a B3: *behaviorizmus* [i bihejvio-], *gambler* [i ge-], *gang* [i geng], *garden-párty* [gardn- i garden-], *label* [i lejbl], *laser* [i lejzer], *lasero-terapia* [laserot- i lejzrot-], *maser* [i mejzer], *ok*, *OK* [oukej i ó ká].

Pozrime sa bližšie na motívy toho, prečo máme anglicizmy, ktoré ortograficky nezdomácneli a ich výslovnosť nekoreluje s grafematickou podobou, teda narúša sa fonematický princíp pravopisu. Ide nám o **skupinu číslo 3 v rámci neadaptovaných anglicizmov**. Martin Ološtiak (2017, s. 94) ako jednu z príčin zachovávaní pôvodnej ortografie vidí internacionálny charakter týchto pravopisne nezdomácnených lexém. Ide o pomenovania z oblasti populárnej hudby, ďalej o odbornú lexiku a viacslovné pomenovania inklinujúce k frazeológii. „Postojový mechanizmus“, ktorý umožňuje, aby do češtiny prenikali slová a názvy zrozumiteľné najmä odborníkom, tematizovala Diana Svobodová takto: „Dôvodom nebýva jen jejich nepřeložitelnost nebo nepřítomnost českého výrazu, ale i přirozený sklon odborníků užívat beze změny termín, s nímž se běžně setkávají v cizojazyčné odborné literatuře a v rámci mezinárodních kontaktů“ (D. Svobodová, 2007, s. 103).

Spomínané typy anglicizmov, ktoré sa často nepoddávajú adaptácii, potvrdzuje aj náš materiál – 138 pravopisne nezdomácnených anglicizmov. Z tejto množiny je 22 pomenovaní z oblasti hudby (napr. *hardrock/hard rock*, *blues-rock/blues rock*, *bluesman*, *comeback*, *dixieland*, *funk*, *jamboree*, *jamsession*, *jive*, *kyberpunk*, *playlist*), 16 pomenovaní je z oblasti športu (napr. *armwrestling*,

³⁶ Poradie variantov spravidla určuje frekvencia.

bodybuilding, bowling, curling, gameball, change, kickbox, paintball, parasailing), 45 pomenovaní predstavuje odborné termíny (napr. *boom, brainstorming, crazy-komédia, davit, digest, floating, forfeiting, franchising, gagman, goodwill, happening, impeachment, chopper, junkart, landart, mayday, non-fiction, outsourcing, plugin*) a 6 pomenovaní má podobu ustáleného spojenia frazeologického typu (*happy end, high society, made in, et comp., no comment, one man show*).³⁷

Pozrime sa na 49 ortograficky neadaptovaných pomenovaní, ktoré nie sú súčasťou žiadnej z menovaných špeciálnych komunikačných sfér (hudba, šport, odborná komunikácia, frazeologické internacionalizmy). Neadaptované pomenovania mimo špeciálnych sfér označujú realie, ktoré sa stali integrovanou súčasťou nášho životného štýlu, napr. *mail, notebook, internetbanking, homebanking, mailbanking, charter, check-in, intercity, airbag, handsfree, interview, know-how, bestseller, outfit, miss, insider, outsider, playstation*. Designáty týchto pomenovaní majú tiež svojím spôsobom medzinárodný charakter. Mnohé sa týkajú aj cezhraničného pohybu ľudí, financií, informácií a pod.³⁸

Ďalej je tu skupina anglicizmov pomenúvajúcich realie, príp. konvencie, ktoré poznáme najmä zo zahraničia, ale možno sa s nimi stretnúť aj u nás (*avenue, babysitter, barbecue, bowle, brandy, callgirl, disneyland, goodbye, hippie, outlet, patchwork*).

Niektoré z neadaptovaných anglicizmov, ktoré sme zachytili v predchádzajúcich zväzkoch SSSJ, by sme dnes už opísali ako variantné (s ortografickou podobou prispôbenou výslovnosti), pretože vďaka rozsiahlemu korpusu disponujeme oveľa väčším jazykovým materiálom. Ich vývoj sa uberal práve smerom k adaptácii. Ide o lexémy *brandy/brendy, foxhound/foxhaund, lifestyleový/lajfstajlový*. A naopak, variantnosť niektorých iných nám väčšia materiálová vzorka nepotvrdila, napr. variantné pomenovania *bigband/bigbend, jackpot/džekpot, key-*

³⁷ Treba však povedať, že aj keď veda, umenie a šport majú silno medzinárodný charakter, resp. do istej miery sa odohrávajú na medzinárodnej scéne, kde sa hovorí po anglicky, neznačí to, že všetky novšie prevzaté pomenovania z týchto oblastí sú neadaptované a aj ďalej také budú. Novšie prevzatia sú často variantné, hoci adaptovaný variant má spravidla nižšiu frekvenciu, napr. *snowboard/snoubord* – adaptovaná podoba tvorí 7 % výskytu (v staršej verzii korpusu *Omnia Slovaca* to bolo 14 %; zníženie pomeru adaptovanej verzie v novom korpusu spôsobila prevaha jednozdrojovej inzercie s neadaptovanou podobou), *skateboard/skejtbord* – adaptovaná podoba tvorí 12 % výskytu, *mail/mejl* – adaptovaná podoba tvorí 1 % výskytu, takže podobu *mejl* buď nemožno považovať za variant, alebo možno považovať za „variant“ fungujúci v odlišnom registri ako *mail*, konkrétne v súkromnej, neformálnej komunikácii. Ale sú aj opačné situácie: variantnosť lexémy *inliner/inlajner* (korčuliar na špeciálnom type kolieskových korčulí) je početne v prospech adaptovanej podoby.

³⁸ O tomto obsahovom type lexiky sme sa zmieňovali už na začiatku kapitoly, kde sme hovorili o celej množine anglicizmov, obsahujúcej dvojtretinový podiel termínov z rôznych oblastí a tretinový „neterminologický zvyšok“. Ilustračné príklady členov tematických podskupín v „neterminologickom zvyšku“ tvorila zmes zdomácnených aj nezdomácnených anglicizmov. V tomto odseku nás zaujímajú len nezdomácnené anglicizmy a motívy ich neadaptovanosti (z hľadiska výskytu stále predstavujú trocha anomálnu menšinu).

board/kejbord, *evergreen/evergrín*, *greenhorn/grínhorn* by dnes boli prezentované len v neadaptovaných podobách, pretože napriek dlhoročnému fungovaniu týchto anglicizmov v slovenčine sa adaptovaná podoba vyskytuje len v minimálnom množstve, takže existujúci nepomer nezakladá možnosť postulovať variantnosť. Napr. na podobu *grínhorn* je v korpuse len niekoľko dokladov z diela, ktoré v roku 1916 napísal americký Slovák.

K faktorom, ktoré môžu byť príčinou toho, prečo k ortografickej adaptácii nedošlo, možno pripojiť aj snahu používateľov vyhnúť sa grafematicky nepriateľnej štruktúre, ktorá by na základe transfonemizácie vznikla, napr. [intervjú], [bárbekjú], [evenjú], [nouhau], [boule], [brejnvošing], [pečvork] a pod. (porov. podnetné úvahy o ikonickite formy a zvukovom symbolizme v práci D. Svobodová, 2014). Nie je vylúčená istá (možno nie výrazná) súvislosť medzi malou rozšírenosťou zdomácnenej podoby *autsórning* a formálnou podobnosťou prvej slabiky *aut-* s frekventovaným prefixoidom *auto-*, čo sa môže vnímať ako nežiaduci prvok. Takýto typ homonymie, ilustrovaný však na iných príkladoch, pokladá Diana Svobodová (2009, s. 61, 68) za ďalšiu možnú prekážku v procese adaptácie anglicizmov. V našom súbore sa to týka aj anglicizmov *outsider*, *outfit*, *outlet*, *outdoor*.

3.5.2.2.4. Viacnásobne variantné anglicizmy

Pomerne veľký problém predstavuje viacnásobná variantnosť v skupine, kde varianty nepredstavujú kombinácie zdomácnenej a nezdomácnenej podoby, teda netvorí ono prechodné pásmo zdomáčňovania. Tentoraz nám ide o **lexémy s pôvodnými, neadaptovanými variantnými podobami**. Variantnosť týchto lexém zapríčinil fakt, že v zdrojovom jazyku ide o zloženiny (compounds), ktorých formálne stvárnenie môže byť trojaké – písanie spolu, písanie oddelene a písanie so spojovníkom –, ale funkčne ide stále o tú istú kategóriu. Neznačí to, že v angličtine každá zloženina variuje trojakým spôsobom (má trojaký pravopisný štandard), ale nie je to ani vylúčené (*online*, *on-line*, *on line*; *hardrock*, *hard-rock*, *hard rock*). Fakt je, že v jednotlivých anglických slovníkoch sa pri zobrazení lemy (heslového slova) dáva prednosť jednej podobe a ostatné sa neuvádzajú (pozri napr. stránku *OneLook*, kde si možno vyhľadávané slovo pozrieť vo všetkých rešpektovaných slovníkoch – <https://www.onelook.com>). Medzi slovníkmi je spravidla zhoda v tom, ktorú podobu pokladajú za štandardnú. Prakticky vo všetkých slovníkoch je v záhlaví uvedená len podoba **online**, teda tá, v ktorej sú zložky písané spolu a bez spojovníka. Existencia podoby **on line** sa vo Wikipédii vysvetľuje tak, že sa ňou pomenúva situácia odlišná od tej, ktorá súvisí s pripojením na internet; konkrétne ide o situáciu zapojenia akejkoľvek funkčnej jednotky do väčšieho systému a jej pripravenosť na spustenie/použitie.

Podobu *on line* sme v tomto význame do slovenčiny neprebrali. U nás sa používa len ako tretí (podstatne menej frekventovaný) variant popri podobách *online* a *on-line*. Zo slovenských slovníkov toto slovo v podobe **on-line/online** zachytáva *Slovník cudzích slov* zvaný „akademický“ (1997; ide o preklad diela *Akademický slovník cizích slov*, Petráčková – Kraus, eds., 1995). Situáciu s týmto slovom v slovenskom prostredí komplikuje aj fakt, že okrem troch používaných neadaptovaných podôb sa v praxi objavujú aj zriedkavejšie zdomácnené podoby *onlineový*, *onlinový*, *onlajnový*. Vysoká variantnosť zaznamenaná v slovenských textoch svedčí o používateľskej bezradnosti. Istú nerozhodnosť možno postrehnúť aj v odpovedi jazykovej poradne³⁹, ktorá zaznamenala všetky spomínané podoby a vo funkcii príslovky odporúča podobu *online*, vo funkcii prídavného mena dve variantné podoby *onlinový* a *onlajnový*. Prvá časť tohto odporúčania sa neujíma a pravdepodobne ani neujme. Podoba *online* v adjektívnej funkcii je zaužívaná a má státisíce výskytov, ktoré registruje korpus *Omnia Slovaca IV*. Bude sa naďalej využívať nielen v odporúčanej adverbálnej funkcii, ale aj vo väčšinovej adjektívnej pozícii. Odporúčaný variant *onlinový* pre adjektívnu funkciu predstavuje ortograficko-morfologický hybrid, ktorý len málokedy je vhodným kandidátom na zdomácnenú podobu. Podobu *onlinový* si budú používatelia zamieňať s neodporúčanou podoba *onlineový*, čo nevytvorí dobré podmienky pre stabilizáciu. Pozitívom odporúčania je, že sa neuvádza podoba so spojovníkom. To, že ju neuvádzajú ani anglické slovníky, nie je pre nás natoľko relevantné ako fakt, že spojovníková podoba je tiež svojho druhu hybrid, ktorý má v celej skupine neadaptovaných anglicizmov (až na niekoľko dávnejšie kodifikovaných slov) slabú pozíciu. Zatiaľ sa ako dobrá dvojica variantov javí podoba písaná spolu, teda *online* (v adjektívnej aj adverbálnej funkcii), a celkom zdomácnená podoba *onlajnový*⁴⁰, ktorá zatiaľ nemá veľmi vysoký výskyt, ale je na vzostupe.

Čo sa týka pomenovaní z hudobnej oblasti, tak ani v anglických slovníkoch (<https://www.onelook.com>) nepanuje úplná jednota. Pozrime sa na niekoľko kompozít s komponentom *rock/-rock*. V jednom slovníku sa uvádza podoba *hard*

³⁹ Odpoveď jazykovej poradne: „Slovo *online* sa používa aj v podobách *on-line* alebo *on line*. Funguje ako príslovka aj ako nesklonné prídavné meno, napr. *online formulár*, *online hry*, *online verzia*. Ako prídavné meno sa už používa aj v čiastočne zdomácnených skloňovateľných podobách *onlinový* a *onlineový*, aj v úplne zdomácnenej podobe *onlajnový*. Z uvedených podôb možno ako príslovku uprednostniť podobu *online* a ako prídavné meno podobu *onlinový* – *onlinový leták* –, resp. podobu *onlajnový*.“

⁴⁰ Integrácia podôb *onlajnový* a *onlajnovo*, teda ohybného adjektíva a príslovky s typickou slovenskou príponou, by umožnila jednoznačné slovnodruhovú rozlíšenie prídavného mena od príslovky, napr. *zaplatila som online workshop a neviem, ako to funguje* (platba bola vykonaná *online* alebo zaplatený workshop bude *onlajnový*?). Slovenský variant adjektíva *onlajnový* je špecializovaný na pozíciu v prívlastku (*onlajnový prístup*, *onlajnový prekladový slovník*) a nedá sa použiť vo funkcii prísudku, porov. **budeš dnes večer onlajnový? Budeš dnes večer online?* Teda nejde o náhradu podoby *online* podobou *onlajnový*, ale skloňovateľný variant sa v texte javí ako dobrá morfosyntaktická podpora jednoznačnosti jedného z dvoch významov slova *online*.

rock a v inom *hardrock*, podobná situácia je pri slovách *jazzrock/jazz-rock*, *art-rock/artrock*, *blues-rock/blues rock*. V textoch sa vyskytujú všetky tri podoby. Teda aj slovenský hovoriaci má niekedy na výber z troch podôb. Napr. v slovenskej verzii hesla **blues rock** na Wikipédii sa postupne vyskytli všetky tri podoby: *blues rock*, *blues-rock*, *bluesrock* (https://sk.wikipedia.org/wiki/Blues_rock). V anglických textoch vidíme preferenčné používanie kompozita písaného oddelene alebo so spojovníkom, napr. *blues rock/blues-rock*. Kompozitum napísané spolu (*bluesrock*) má marginálnu pozíciu (výnimkou je slovo *hardrock*). V slovenských textoch má, naopak, najsilnejšiu pozíciu podoba, v ktorej sú zložky písané spolu (*bluesrock*, *artrock*, *jazzrock*, *hardrock*), na druhom mieste je podoba písaná oddelene a najslabšiu pozíciu má podoba so spojovníkom. Nazdávame sa, že nízka frekvencia podôb so spojovníkom potvrdzuje ich problematickosť v slovenčine (podrobne o problémoch používania spojovníka v terminológii porov. Stoffa, 2012). Podoba anglicizmu so spojovníkom kopíruje morfematické členenie originálu, ale zmysel akceptácie tejto podoby pre slovenčinu nie je celkom jasný.

Zopakujeme, že v angličtine sú všetky tri podoby (písanie spolu, oddelene a so spojovníkom) vnímané ako varianty jedného pomenovacieho aj slovotvorného typu, teda varianty substantívneho kompozita (noun compound). Naše združené pomenovania, ktoré sú najbližšou analógiou anglických „compounds“, sa chápu ako typ ustálených spojení, viacslovných pomenovaní, nie ako typ zloženiny. Pravda, pri slovenských združených pomenovaniach je prítomné aj vedomie, že funkčne sú ekvivalentné s jednoslovným pomenovaním, o čom svedčí ich schopnosť tvoriť univerbáty (*kreditka*, *bejzbalka*, *přípravka*, *lástminutka*, *prijímačky*, *realitka*, *materská* a pod.; podrobne o typoch univerbátov v práci Ološtiak – Ivanová, 2013, s. 141 – 145). Slovenské združené pomenovania a univerbáty spravidla nie sú ekvivalentné z hľadiska funkčnoštylového zaradenia.

Ucelenú pomenovaciu funkciu anglických kompozít (compounds) najlepšie vyjadruje jednoslovný variant. Tejto podobe dáva prednosť aj slovenský hovoriaci. Na druhom mieste z hľadiska frekvencie sú v slovenských textoch podoby, v ktorých sa zložky píše oddelene. Tento model sa v SSSJ uplatnil v skupine pomenovaní hudobných prúdov ako *artrock/art rock*, *bluesrock/blues rock*, *hard-rock/hard rock* (s výnimkou dvojice *džezrock/jazzrock*; frekvencia hybridu *džez-rock* je nižšia ako neadaptovaný variant a aj ako neuvedený variant *jazz rock* typovo kompatibilný s ostatnými členmi skupiny).

S ohľadom na kodifikačnú kontinuitu s dávnejšie kodifikovanými pomenovaniami *popart/pop-art* a *op-art* sme v heslách s komponentom *-art* uplatnili popri univerbáte aj spojovníkový variant: *bodyart/body-art*, *landart/land-art*, *junkart/junk-art*. Ale aj tu sa s ohľadom na frekvenciu javí spojovníková podoba ako najslabší článok trojice variantov vyskytujúcich sa v texte. Frekvenčne

mierne prevláda variant písaný oddelene, napr. *land art*, ktorý však v slovníku zachytený nie je.⁴¹ Výskyt nenáležitých podôb ako *land artový*,⁴² teda utváranie „prídavných mien“ zložených z dvoch slov, nás utvrdzuje v tom, že aj jednoslovná podoba typu *landart*, uvádzaná v slovníku ako preferovaná, je dobrá voľba, pretože nevytvára podmienky na vznik ortograficky neakceptovateľných adjektívnych derivátov. Variant substantíva písaný oddelene (*land art*, *body art*, *junk art*) uvádza terminologický slovník z oblasti súčasného výtvarného umenia (Geržová – Hrubaničová, 1998). Vďaka prvej pozícii v záhlaví (pred podobou so spojovníkom) sa vníma ako preferovaný variant.

V skupine s komponentom *-banking* je tiež dvojslovný názov *internet banking* najfrekvencovanejší, ale v slovníku sa uvádza len jednoslovná podoba *internetbanking*.⁴³ Nazdávame sa, že je to v poriadku, pretože aj v tomto prípade dvojslovné podoby generujú množstvo nesprávnych podôb typu *internet bankin-gový*, *mobil bankingový*, *home bankingový* a pod. V prípade slovenských adjektív utváraných od združených pomenovaní podobná situácia nehrozí vďaka prítomnosti spojovacej submorfy (*životnoprostred'ový*, *životnoštyľový*, *strednoprúdový*). Tento model sa pri tvorbe adjektív od anglických dvojslovných kompozít (*art rock*, *body art*, *internet banking*) nedá uplatniť.⁴⁴ U používateľov vzniká v tejto situácii neistota. Aj preto je jednoslovná podoba anglického kompozita v slovenskom jazykovom prostredí jednoznačne najvýhodnejšia.

Rovnako v nemčine nastáva v prípade neologických prevzatí z angličtiny problém s neobyčajne veľkým množstvom variantných podôb. Ich počet v porovnaní so slovenčinou je ešte väčší. Do hry vstupuje alternatíva písania alebo nepísania veľkého písmena, ktorá ponúka veľa kombinácií, pretože v nemčine sa nemusí týkať len začiatku kompozít, ale aj ich vnútorných komponentov. Táto situácia nastáva niekedy aj v slovenských anglicizmoch, ale nemá „masový“ charakter. Vo veľmi inšpiratívnom onlajnovom *Slovníku neologizmov* (*Neologismenwörterbuch*) uloženom na slovníkovom portáli OWID (<https://www.owid.de/docs/neo/start.jsp>) sa v každom hesle explicitne uvádzajú všetky pravopisné varianty vyskytujúce sa v textoch a sú zreteľne rozdelené na normatívne a nenormatívne (neštandardné, nekodifikované). Môžeme si to ilustrovať na anglickom kompozite *coworking space* – flexibilný kancelársky priestor určený na spoluprácu nezávislých pracovníkov (s cieľom dosiahnuť synergický efekt vďaka zdieľaniu [sic!] hodnôt, skúseností a nápadov). *Slovník neologizmov* uvádza dve pra-

⁴¹ Tieto frekvenčné pomery sa dajú pomerne spoľahlivo zisťovať len na veľkom korpuse.

⁴² Na tento jav pri adjektívach z oblasti pop music (*dance floorová skupina*, *hard rocková atmosféra*, *návrat k rock and rolovej jednoduchosti*) upozornila Mira Nábělková (1999, s. 105). Napr. v korpuse *Omnia Slovaca IV* sú podoby *lastminutový* a *last minutový* v pomere 51 : 17.

⁴³ O konkurencii troch variantov v danom type aj s prognózou vývoja pozri prácu Orgoňová – Bakošová, 2005.

⁴⁴ Uplatňuje sa juxta pozičný model *body art* → *bodyartový*.

vopisne normatívne podoby tohto anglicizmu v nemčine: (das) *Coworkingspace* a *Coworking-Space*. Ďalšie varianty sú označené ako nenormatívne: *Coworking Space*, *CoWorking Space*, *coworking-space*, *CoWorking-Space*, *Co-Working-space*, *Co-workingspace*, *co-Workingspace*, *Co-Working-Space*, *Co-working-Space*. Je zrejmé, že autori koncepcie slovníka si vypracovali zásady, na základe ktorých vyberajú dva normatívne ekvivalenty.

So zreteľom na to, čo sme doteraz zistili o variantnom správaní pravopisne neadaptovaných anglicizmov v slovenčine, sa pokúsime sformulovať určité závery.

1. V prípade anglických kompozít (v angličtine majú často podobu slovného spojenia) sa v slovenskom jazykovom prostredí javí ako štruktúrne **najvýhodnejšia jednoslovná podoba** (*online*, *hardrock*, *bodyart*), ktorá z pohľadu výskytu býva najfrekventovanejšia alebo druhá najfrekventovanejšia alternatíva z troch možností.

2. Pokiaľ je jednoslovná podoba zriedkavá, tak **variantom jednoslovnej podoby môže byť podoba s oddelene písanými zložkami** (*hard rock*, *body art*). Niektoré pomenovania z tohto okruhu nemajú ortografické varianty a sú vyjadrené len pomocou slovných spojení, združených pomenovaní – *public art*, *minimal art*.

3. **Podoba sa spojovníkom nie je žiaduca ako jeden z variantov**. V niektorých už pravopisne ustálených pomenovaniach sa vyskytuje ako jediná podoba daného slova: *know-how*, *fifty-fifty*, *boogie-woogie* a i. Tam vyjadruje zlučovací vzťah, čo je kompatibilné s jeho funkciou v slovenčine.

V slovách *op-art* a *pop-art*, ktoré boli zo skupiny „artových“ pomenovaní kodifikované ako prvé, má spojovník isté opodstatnenie, lebo prvé komponenty sú výsledkom trunkácie slov *optical* a *popular*. Teda majú v sebe niečo skratkové podobne ako skratkové slová *hi-fi*, *wi-fi*, prípadne *e-mail*, *e-lexikografia*. Pri slovách obsahujúcich skratkový komponent alebo utvorených zo skratkových komponentov má spojovník silnejšiu pozíciu (Stoffa, 2012). V tejto skupinke pomenovaní popri zaužívanom spojovníkovom variante fungujú aj jednoslovné varianty (*popart*, *opart*, *hifi*, *wifi*).

Zásadu lexikografickej prezentácie anglicizmu s kompozitnou štruktúrou by sme mohli sformulovať takto: za predpokladu, že **jednoslovná podoba kompozita** je dostatočne frekventovaná (nemusí byť najfrekventovanejšia), **potom predstavuje ortograficky preferovaný a odporúčaný variant** (*artrock*), **prípadne jedinú ortografickú podobu** (*poprock*). Na druhom mieste môže a nemusí byť **variant v podobe slovného spojenia** (*art rock*). Tam môže byť aj zdomácnený variant, pokiaľ má dostatočný počet výskytov, napríklad pri leme *breakdance* nie je v pozícii variantu spojenie *break dance*, ale jednoslovný zdomácnený variant *brejkdens* (v čase tvorby prvého zväzku SSSJ bol pomer výsky-

tu adaptovanej a neadaptovanej podoby vyrovnanejši; dnes už tvorí adaptovaná podoba len 2,2 % výskytu).

Príkladom *breakdance/brejkdens* sme vstúpili do zóny **variantnosti**, ktorá **sa vytvára medzi zdomácnenou a nezdomácnenou podobou**. V tejto úlohe vystupujú tak kompozitné (*bodyguard/bodygard, jazzband/džezbend*), ako aj nekompozitné (*chat/čet, muffin/mafin*) útvary. Viaceré z nich generujú v priebehu adaptácie niekoľko variantov v rozličnom stupni zdomácnenia.

Pozrime sa na lexikografické riešenie jedného prípadu tohto typu v SSSJ. Poimenovania „prienikára“, teda toho, kto vďaka svojej zručnosti dokáže prenikať do cudzích počítačových systémov, sa ako anglicizmus vyskytuje v slovenčine najmä v pôvodnej podobe *hacker*. Popri tejto frekventovanej podobe sa vyskytuje aj určitý počet variantov s podstatne menšou frekvenciou: *haker* (hybridná podoba), *heker* (úplne adaptovaná podoba vytvorená podľa výslovnosti), *hecker* (hybridná podoba). Do SSSJ sme popri pôvodnej podobe *hacker* vybrali variant *heker*, ktorý v tom čase nebol druhý najfrekventovanejší, ale v jeho prospech hovoril rad faktorov: je graficky najjednoduchší, nepredstavuje hybrid, preukázal veľký derivačný potenciál (vytvorili sa slovesá *hekovať* a *heknúť*, adjektívum *hekerský*, abstraktné substantívum *hekerstvo*, adjektivizované prídavia *hekovaný* a *heknutý*, adjektívum *hekovateľný*). Okrem toho výskyt podoby *heker* postupne rastie a používajú ju prestížne periodiká. Takže základom rozhodovania je frekvencia, ale prihliada sa aj na ďalšie faktory.

Pretože prax ukazuje, že úplne zdomácnený variant je najživotaschopnejší, tak zásadu pri „manažovaní“ viacerých variantov nekompozitného slova by sme sformulovali takto: pri výbere ortografických variantov adaptovaného slova **dáme prednosť menej frekventovanému úplne zdomácnenému variantu pred hybridným variantom, ktorý má o niečo väčší výskyt**. Hybridné varianty majú najslabšiu pozíciu, pretože existencia adaptovaných a neadaptovaných prvkov v slove umožňuje viacej možností ich kombinovania a vytvára používateľskú neistotu.

3.5.2.3. Úvaha o (ne)zdomácňovaní anglicizmov na záver

Naše základné nastavenie pri posudzovaní ortografickej variantnosti anglicizmov je také, že proces ich zdomácňovania je v slovenčine normálny stav. Treba však povedať, že to nastavenie sa pomaly mení v závislosti od sociokultúrnej situácie a stratifikácie používateľov slovenčiny.

Niektoré javy súvisiace so zmenou nastavenia nám ukazuje analýza používania anglicizmov urobená na korpusových dátach, napr. pomer neadaptovaných a adaptovaných ortografických podôb. Sociálne parametre ako vek, pohlavie, vzdelanie, profesia, región nám môžu poskytnúť sociolingvistické ankety. Vý-

sledky takejto ankety na vzorke 488 respondentov nám priblížili autorky štúdie o neologizmoch v slovenčine (Orgoňová – Bakošová, 2005). Dotazník mal viacero častí, ale pre nás sú teraz relevantné časti týkajúce sa pomeru preferencie adaptovanej a neadaptovanej podoby anglicizmov a pomeru preferencie domáceho alebo cudzieho výrazu v prípade ich synonymie, resp. istej významovej súvzťažnosti. Pri odpovediach na otázku o grafickom stvárnení anglicizmov autorky skonštatovali, že „prevažuje všeobecné uprednostňovanie neadaptovanej podoby“ (op. cit., s. 75). V časti ankety, v ktorej sa riešil vzťah domácich a cudzích výrazov, sa potvrdil predpoklad, že „cudzie slová budú atraktívnejšie, prestížnejšie, a teda používanéjšie medzi mladšími respondentmi“ (op. cit., s. 87). Vzdelanie respondentov sa podľa autoriek ukázalo ako nerelevantný faktor (op. cit., s. 72).

Výsledky rozsiahlej a komplexnej ankety o spisovnej češtine, ktorú v Českej republike na vzorke 3 269 respondentov zrealizoval tím autoriek z Ostravskej univerzity, tiež ukazuje, že v otázke postoja k anglicizmom hrá výraznú úlohu vekový faktor, ale dôležité je aj to, že je spojený so znalosťou angličtiny (Svobodová a kol., 2011, s. 163).

Znalosť angličtiny v súčasnosti do istej miery súvisí s faktorom veku, ale nebude to tak stále. S postupujúcim časom bude určitá znalosť angličtiny viac-menej normou. Bude síce závisieť aj od úrovne dosiahnutého vzdelania, ale otvorené hranice aj túto priamu úmeru zrelativizujú, pretože práca v zahraničí je aj jazykový kurz svojho druhu.

Znalosť angličtiny v istom zmysle pôsobí proti princípu dominancie preberajúceho jazyka, lebo ako sociokultúrny faktor ovplyvňuje postoj hovoriacich k zdomácnovaniu. Ten, kto ovláda angličtinu, vie (okrem iného), ako vyzerá anglicizmus v zdrojovom jazyku. Má jeho grafický obraz v pamäti a pri počutí slova mu hneď nabieha do mentálnych mechanizmov zapojených do procesu komunikácie. Znalosť angličtiny mu umožňuje preberaný anglicizmus kedykoľvek bezchybne napísať. Z toho vyplýva aj pocit, že ho nepotrebuje poslovenčovať. Je však zrejmé, že vedieť napísať anglicizmy v originálnej pravopisnej podobe, teda nebyť akoby odkázaný na ich poslovenčovanie, ešte neznačí, že narábanie s anglicizmami v slovenskom texte bude vo všetkých ostatných ohľadoch bezproblémové. Nebude. Skôr naopak. Neadaptovaná podoba niekedy výrazne sťažuje prirodzený proces transmorfológizácie a derivačný vývoj slova. Aj keď mnohé problémy hovoriaci intuitívne vyriešia priamo vo verbálnej komunikácii, v režime písania textu sa viaceré problémy riešia reflexívne a objavujú sa otázky, na ktoré píšuci hľadajú odpovede. Musíme byť pripravení tieto otázky spracovať čo najprirodzenejším spôsobom. Nie štýlom, ktorý vychádza z našich vedecko-pracovných stereotypov, ale štýlom, ktorý vyhovuje používateľovi.

Pripomínam, že Oľga Orgoňová a Jana Bakošová (2005) pri hodnotení výsledkov relevantných častí ankety použili aj postojové kategórie „prestížnosť,

atraktívnosť“, o ktorých predpokladali, že môžu byť súčasťou vnímania anglicizmov mladšími respondentmi. Diana Svobodová (2009, s. 119) zhodnotila relevantnú otvorenosť českej populácie voči anglicizmom takto: „[V] Česku může sehrávat svou roli také skutečnost, že bilingvizmus je zde jednou z žádaných a obdivovaných dovedností, která stále ještě není (zejména ve spojitosti s vyšší vzdělaností) považována za samozřejmou, ale naopak má nobilitující (prestižní) funkci..., čímž je ovšem naopak automaticky snižován smysl pro hodnotu jazykových prostředků domácích.“

A napokon v rámci takto postojoivo vyprofilovaného záveru kapitoly o anglicizmoch uvidíme citát, ktorého autorky uvažujú o situácii vo Fínsku, teda o situácii v krajine, kde znalosť angličtiny, na rozdiel od Česka a Slovenska, za samozrejmosť považovaná je: „Pokiaľ jazyk dokáže asimilovať cudzí jazykový prvok, pohrať sa s ním a formovať ho podľa svojich vlastných štruktúrnych vzorcov, nehrozí žiadne nebezpečenstvo. Naopak, zmeny sú dôkazom normálneho vývoja jazykového kontaktu. Bolo by však znepokojujúce, keby fínski hovoriaci začali podceňovať postavenie jazyka, ktorým sa hovorí v ich vlastnej krajine, a namiesto toho začali preceňovať svoje zručnosti v angličtine“ (Moore – Varantola, 2005, s. 150).

4. Súhrn, závery a výhľady

4.1. Vzťah jazykovedcov a používateľov jazyka

Vo vzťahu jazykovedca k bežnému používateľovi možno v našich podmienkach rozoznať dva prístupy: **1. Jazykovedec vníma používateľa ako objekt pôsobenia nazvaného „zavádzanie spisovnej normy do praxe“** a seba vníma ako normotvorcu; **2. Jazykovedec vníma používateľa jazyka ako subjekt spisovno-jazykovej činnosti, teda ako normotvorcu**, a seba ako spolutvorcu, usmerňovateľa alebo „len“ ako poradcu.

Túto situáciu stvárnil s literárnou licenciou Ján Bosák v podobe schematickej skratky „spor normativistov a sociolingvistov“. Z hľadiska metodologicko-teoretických platforiem vyjadrených v príslušnej odbornej literatúre sa táto opozícia javí ako nezmieriteľná, ale pri porovnaní výsledkov konkrétnej lexikografickej práce vidíme, a je to pochopiteľné, že spracovanie vykazuje kontinuitu a že odlišnosti, hoci sa týkajú stoviek hesiel, nemajú na pozadí 150-tisícového heslára revolučný charakter. Aj tu je jasné, že šedivá je každá teória a večne je zelený strom života. Lexikografi tomu hovoria, že „materiál nepustí“.

V rámci vzťahu bežného používateľa k jazykovedcom registrujeme takéto názory: **1. Jazykovedci by mali byť strážcami jazykovej čistoty** a takisto strážcami ostrej hranice medzi spisovnými a nespisovnými jazykovými prostriedkami. A javí sa nám, že málo kritizujú zlú jazykovú kultúru vo verejnom priestore. **2. Jazykovedci vyhlasujú**, nevedno prečo, bežné slová za nespisovné a potom si **vymýšľajú nové slová** a trvajú, nevedno prečo, na tom, aby sme ich my ostatní používali; **3. Jazykovedci veľa vedia o jazyku** a my máme veľa otázok, na ktoré hľadáme odpoveď, a veľa problémov, ktoré potrebujeme vyriešiť, ale naša vzájomná komunikácia je akási obmedzená, ťažkopádna, málo efektívna. Dost' z toho, čo je prístupné na webových stránkach JÚLŠ, je **príliš zložité a odborné**. Priamy kontakt s expertmi je len cez ťažko dostupnú (obsadenú) telefonickú poradňu. **Internetová poradňa a onlajnové slovníky sú fajn, ale stále to nestačí**. Na internete si zakladáme fóra profesionálnych používateľov jazyka. Radíme si navzájom. Jazykovedci by sa mali nad sebou zamyslieť a viacej si všímať naše potreby.

Ako chceme my jazykovedci túto situáciu riešiť, povieme v bode 4.5. *Niekoľko poznámok o výhľadoch*.

4.2. Problém hľadania spisovnej normy

Vymedzovanie spisovnej normy v rámci vedeckých paradigiem bola a je určitá variácia na **antickú zásadu**, že pri posudzovaní jazykovej vhodnosti/správnosti treba brať do úvahy **úzus** (usus) a **dohodu vzdelancov** (consensus erudito-

rum). V štrukturalistickej paradigme, ktorá rátala s istým stupňom kodifikačného preskriptivizmu, sú váhy naklonené smerom k usmerňovaniu jazykovej praxe *vzdelanými používateľmi jazyka* (jazykovedcami a „dobrými autormi“ одобrenými jazykovedcami). V sociolingvistickom, resp. širšie ponímanom pragmaticko-komunikačnom prístupe hrá zase väčšiu úlohu *úzus*.

Pri **kritériách spisovnosti** ako dôležitého konceptu prítomného v kodifikačnom procese sa postoje jazykovedcov pohybovali v priestore vymedzenom tromi kritériami: 1) **vžitosťou** jazykového prostriedku (jeho pravidelným výskytom v reči), 2) jeho **funkčnosťou** a 3) **systémovosťou**.

Ak to povieme zjednodušene, tak odlišnosti v prístupe štrukturalistov a sociolingvistov by sa dali vysvetliť odlišnosťou v preferencii: ktoré z kritérií kto pokladá za najdôležitejšie. Funkcionalistické krídlo štrukturalizmu uprednostňovalo pochopiteľne *funkciu* a v jej mene sa uskutočňovala regulácia. Slovenský štrukturalizmus v jeho preskriptívnejšej podobe reguloval prax v mene *systému*. Sociolingvisti v opore na F. Daneša považovali za hlavné kritérium *normovosť* (čes. noremnost), čo je blízke staršiemu konceptu *vžitosti/zaužívanosti* jazykových prostriedkov. Treba poznamenať, že jediné **kvantifikovateľné**, a teda relatívne objektívne **kritérium** z menovaných troch je **kritérium vžitosť/normovosť**.

Za druhé najdôležitejšie kritérium sociolingvisti považovali Danešovo kritérium **adekvátnosť, primeranosť prostriedkov ich funkciám**. Ak sa používa len abstraktne (miera schopnosti plniť funkčné potreby spoločenstva) alebo v zmysle pomenovacej adekvátnosti, nie je veľmi spoľahlivým kritériom. Ak má mať *adekvátnosť* ako kritérium zmysel, je vhodné ju chápať v duchu Jána Horeckého a Františka Daneša ako **adekvátnosť jazykového prostriedku komunikačnej situácii**. Takto chápaná adekvátnosť je tiež **kvantifikovateľná**.

Jazykový **systém** je abstrakcia vyvodená z javových foriem jazykovej činnosti. **Systémovosť** ako príznak jazykového prostriedku a súčasne kritérium spisovnosti obsahuje v sebe dosť veľkú mieru subjektivity a vidno to najmä v situáciách hodnotenia prevzatých prostriedkov (v kontexte vývoja slovenčiny boli neuralgickým bodom najmä bohemizmy, ku ktorým sa pristupovalo štýlom „toto ešte áno, ale toto už nie“).

Spisovnosť by sme teda mohli definovať ako vlastnosť jazykového prostriedku, spočívajúcu v jeho **a) vžitosti** (aj) v komunikačných situáciách verejno-oficiálneho alebo verejno-polooficiálneho charakteru, v uznanej **b) adekvátnosti jazykového prostriedku** týmto **kunikačným situáciám** a v jeho štruktúrovanosti, ktorou sa spravidla včleňuje do hláskoslovnej, tvaroslovnej a derivačnej sústavy daného jazyka, teda v **c) systémovosti**.

Tu treba poznamenať, že takto sa kodifikovaná norma javí z **pohľadu reflexívneho metajazykového uvažovania** jazykovedca orientujúceho sa na „nor-

málnu sociolingvistickú situáciu“. Môže sa tak javiť aj z hľadiska reflexívnej, teda uvedomovanej časti jazykovej kompetencie bežného, normálneho používateľa, ktorý tvorí zložku sociokultúrne stratifikovanej komunity používateľov určitého národného jazyka (pozri ďalej).

Jav, ktorý komplementárne dopĺňa reflexívne jazykové uvažovanie, je **spontánne jazykové správanie**, v ktorého základe je jazykový cit (intuitívne zložky jazykovej kompetencie, ako napr. spontánne nadobudnuté jazykové návyky a hodnotové vnímanie jazykových štruktúr). Existencia „kolektívneho jazykového citu“ vedie k vzniku „používateľskej normy“, ktorú môžeme chápať úvarovo ako úzus (sústava štandardizovaných prostriedkov) aj ako hodnotový štandard (Dolník, 2010).

4.3. Sociokultúrna stratifikácia hráčov v silovom poli spisovného jazyka

Napriek tomu, že komunikačno-pragmatický prístup ráta so všetkými používateľmi daného jazyka, treba mať na zreteli, že ich váha v komunikačnom priestore spisovného jazyka nie je rovnaká. Tu sa možno do istej miery oprieť o podnetnú typológiu aktérov predloženú v 80. rokoch Ulrichom Ammonom. Vďaka existencii internetovej komunikácie sa medzitým objavili nové textové a hovorené formáty a noví aktéri na tomto poli, ktorých roly sa odlišujú od klasických.

Modeloví používatelia jazyka klasického typu, teda ľudia vystupujúci v tlačených aj elektronických médiách, majú dnes svojich internetových pendantov, tzv. **nezávislých influencerov**. Treba s nimi rátať a zaujímať sa o nich z jazykového hľadiska.

Ďalší hráč na poli spisovnosti sú **normové autority v oblasti platnej kodifikácie** (učitelia, korektori, redaktori). Aj tu treba povedať, že okrem klasických normových autorít sa na internete profiluje ich nová kategória. Ide o „**neoficiálnych mentorov**“ v otázkach jazykovej správnosti, ktorí touto témou oživujú svoje webové stránky venované spravidla životnému štýlu. Podmnožinou „mentorov“ sú tzv. copywriteri, autori marketingových a reklamných textov pre zákazníkov, ktorí lákajú zákazníkov na svoje stránky jazykovými testami – chytákmi. Ich obsah je spravidla prevzatý z testov vypracúvaných oficiálnymi normovými autoritami a modifikovaný. Copywriteri pokladajú dobré ovládanie materinského jazyka za imidžovú záležitosť.

Onlajnové **kodifikačné príručky** ako predstavitelia **kodifikačných autorít** sú v našom prostredí digitalizované verzie papierových slovníkov. Táto situácia predstavuje výzvu na zmenu dizajnu, do ktorého by sa premietli nielen výhody elektronického média, ale aj väčší rešpekt k potrebám používateľov.

Ďalší aktéri spisovnosti sú jazykoví **experti v úlohe jazykových poradcov pre verejnosť**. Sú v prvej línii vo vzťahu *jazykovedec – používateľ jazyka* a stále sa hľadajú najpriateľnejšie formy komunikácie v tejto „nárazníkovej zóne“. *Kodifikačné kaleidoskopy* – knižné výbery otázok a odpovedí spracovaných počas poradenskej činnosti v istom období sú u nás pomerne populárnym žánrom. Nedostatkom týchto publikácií je fakt, že aj keď sú určené bežnému používateľovi, spôsob informovania o probléme a dikcia výpovede sú vzdialené od jazyka bežných hovoriacich. Bližšie k prirodzenej hovorovosti majú krátke rozhlasové príspevky v relácii *Slovenčina na slovíčko*, ale problémom z nášho hľadiska je to, že majú podobu dialógu medzi jazykovedcom a rozhlasovým redaktorom. Nevidíme dôvod na takýto kľčovitý formát. Jazykovedec môže pútavo, presvedčivo a empaticky odkomunikovať celý krátky obsah sám. Zábavnú formu jazykovoporadenskej osvety ponúka séria krátkych animovaných filmov, kde vizuálne efekty majú prispieť k názornosti a lepšiemu vnímaniu obsahu. Aj tu by sa sprievodný komentár azda zaobišiel bez spojení typu „v lokáli singuláru“.

4.4. Zásady spracovania jazykového materiálu v Slovníku súčasného slovenského jazyka

1. Jazykový úzus zachytený v korpusoch predstavuje nepreberné množstvo praktických použití slov. Okrem typických použití tam nájdeme aj netypické a kreatívne. Možno sú to zárodky nových významov, možno len okaziónálne použitia tu a teraz. Takže sa vynára otázka, či by slovník mal anticipovať vznik nových významov na základe jedného-dvoch dokladov. **Nazdávame sa, že slovník by budúcu normu anticipovať nemal.** Slovník má reflektovať jestvujúcu jazykovú normu, a nie ponúkať prognózy vývoja. Jazykové zmeny považujeme za spontánne výsledky pôsobenia mechanizmu intuitívnej analógie v jazykovej komunikácii.

2. Frekvencia jazykového prostriedku (vžitosť) a jeho adekvátnosť v komunikačnej sfére sú hlavné kritériá pri posudzovaní spisovnosti alebo nespisovnosti, ale dôležité je aj kritérium tzv. **etnosignifikatívnej adekvátnosti** (napr. typ štruktúrovanosti príznačný pre slovenčinu a neprítomný v neadaptovanom prevzatom slove typu *interview* a iných).

3. Za prameň spisovnej normy považujeme verbálne správanie ľudí v tzv. spisovných situáciách. Pod spisovnými situáciami chápeme **písomnú a ústnu komunikáciu s príznačmi verejná oficiálna alebo verejná polooficiálna** (úrad, školstvo, zdravotníctvo, kultúra, médiá). Prostriedky, ktoré sa v tejto sfére pravidelne používajú (frekvenčné hľadisko), môžeme pokladať za **spisovnú**

normu. Uplatňujeme **široko chápanú spisovnosť s užším centrom**, v ktorom silnejšie pôsobí verejná oficiálnosť (napr. nepríznakové/neutrálne pomenovania, odborné pomenovania, knižné pomenovania), **širším centrom**, v ktorom registrujeme prítomnosť hovorovosti (napr. používanie kolokvializmov v médiách), **a perifériou** predstavujúcou slová používané aj v situáciách verejnej polooфициálnosti až neoficiálnosti príznačnej pre pracovnú a záujmovú sféru (napr. regionalizmy a profesionalizmy).

4. Súkromná a skupinová komunikácia sú sféry, v ktorých používanie **nespisovných lexikálnych prostriedkov** – slangizmov, subštandardných slov, vulgarizmov a nesprávnych slov – nie je spoločensky sankcionované. Sociolektizmy (rôzne druhy slangu, záujmového aj profesijného) zachytávame na základe vyššej frekvencie a rôznorodosti zdrojov výskytu, svedčiacich o ich vyššej rozšírenosti a známosti.

5. Teoretická morfológia ponúka **kritériá** (napr. v podobe súboru faktorov predložených Miloslavou Sokolovou) **na odlíšenie chyby od variantu**, čo je prevenciou prezentovania chyby ako neutrálneho jazykového prostriedku.

6. Prístup k **anglicizmom** sa tiež riadi kritériom frekvencie a komunikačnej sféry. Neologizmy anglického pôvodu **sú do značnej miery súčasťou záujmových, generačných a profesijných slangov**. Ich nízka frekvencia (v písaných textoch) a špecifickosť designátu je dôvodom na ich nezaraďenie do heslára všeobecného výkladového slovníka. Značná časť **anglicizmov, ktorú slovník zachytáva**, pomenúva objekty, javy a koncepty z oblasti športu, hudby, umenia, vedy, techniky, ekonomiky – majú **terminologický charakter**. **Neterminologická časť** anglicizmov pokrýva oblasť životného štýlu.

7. V prípade **anglicizmov s kompozitnou štruktúrou** (compounds) **vy-skytujúcich sa v jazykovej praxi vo viacerých pravopisných variantoch** rátame len s dvoma variantmi. Pri neadaptovaných kompozitách sa **uprednostňuje podoba písaná spolu**, teda jednoslovné pomenovanie. Ďalším variantom môže byť v prípade dostatočnej frekvencie podoba písaná oddelene, bez spojovníka.

8. Ak je viacnásobná variantnosť výsledkom adaptačného procesu generujúceho pomenovania v rozličnom stupni zdomácnenia s dominujúcou neadaptovanou podobou, bude druhým variantom **úplne zdomácnená podoba, teda nie ortografický hybrid**. Zdomácnená podoba môže byť v prípade vyššej frekvencie na prvom mieste alebo sa stať aj výlučnou.

9. Nebudeme zachytávať vývojové morfológické varianty, teda **nebudeme** pracovať s konceptom prediktability jazykových zmien a na jeho základe **uvádzať** tzv. **vývinovo progresívne morfológické varianty**. Nárast javov istého typu interpretujeme ako tendenciu. Jej rozsah a smer vývoja sa nedá predpovedať. Samozrejme, historici jazyka dokážu dynamiku určitej zmeny zrekonštruovať, ale tam už je celkom iná miera istoty.

10. **Nebudeme uplatňovať analogické vyrovnávanie tvarov** v slovtvorne usúvzťažnených slovách, napr. v predponových slovesách na základe ich nepredponových motivátov.

11. **Nebudeme upravovať slovtvorné varianty na základe dopredu schválených slovtvorných modelov.**

4.5. Niekoľko poznámok o výhl'adoch

Tvorcovia kodifikačných slovníkov a aj tvorcovia obsahu poradňovej agendy prešli na elektronické médium používané v onlajnovom režime a mali by tejto realite prispôbiť aj formát, aj obsah.

Dozrel čas na tvorbu **nového alternatívneho slovníka** inšpirovaného reálnymi potrebami reálnych používateľov. Akademické slovníky, vedecké aj vedecko-popularizačné, predstavujú obrovskú poznatkovú bázu, ktorú treba využiť na generovanie používateľmi žiadaných a používateľsky prívetivých onlajnových zdrojov. Predstava o dizajne sa postupne rodí (Jarošová, 2019).

Na základe analýzy materiálu listovej a internetovej poradne (Hrubaničová, 2020) sme si spresňovali predstavu o dizajne nového *Ortograficko-gramatického slovníka* (OGS), ktorý je v procese tvorby (na jeseň 2016 sme začali s tvorbou heslára), ale už je zverejnený na webovej stránke jazykovedného ústavu (<https://lex.juls.savba.sk/>). Základom je heslár SSSJ. OGS však obsahuje aj slová, ktoré sa v publikovaných zväzkoch SSSJ nenachádzajú, lebo sú alebo nové, alebo príliš úzko odborné. V ďalšej etape by mal byť heslár rozšírený o vybrané typy vlastných mien, ktoré robia problémy z hľadiska písania veľkých písmen alebo z hľadiska skloňovania. Štruktúra hesla nového slovníka je zatiaľ výsledkom redukcie dátových polí v heslách SSSJ. V tejto etape má lema uvedenú grafematickú podobu s prípadnými variantmi, ďalej gramatické údaje a v prípade potreby aj výslovnostné údaje. Obsahuje aj niektoré morfológické údaje navyše, ktoré sú motivované skúsenosťou z jazykovej poradne, alebo uvádza spresnené morfológické údaje motivované nárastom materiálu v korpusoch, a teda poskytuje spoľahlivejšiu informáciu o gramatickom správaní slov. Veľká pozornosť sa venovala najmä overovaniu variantnosti v korpuse s cieľom stanoviť jej hranicu

a odlíšiť variant od marginálnej odchýlky. Slovník je samostatným produktom a súčasne je základom heslára ďalších zväzkov SSSJ.

V ďalšej etape bude potrebné pripojiť k leme menného typu link na tabuľku s celou skloňovacou paradigmou. Pri slovese, ktoré má enormne veľkú potenciálnu paradigmu (slovenské imperfektívne sloveso má 193 potenciálnych tvarov a perfektívne sloveso 180), sa bude musieť pristúpiť k prakticky motivovanému riešeniu.

K slovám, ktoré sú z nejakého hľadiska príznakové, sa pripojí kvalifikátor. Homonymá budú vybavené krátkym výkladom a výklad sa vypracuje aj pre neologizmy, ktoré nie sú doteraz lexikograficky spracované.

Výhľady jazykovej poradne sformulovala Ingrid Hrubaničová (2020, s. 11 – 12) takto:

1. Internetová podoba poradne bude základnou podobou. 2. Materiál bude prechádzať pravidelným korigujúcim čítaním. 3. Odpovede sa budú aktualizovať, aby odrážali posun v skúmaní javu. 4. Poradňové heslá sa budú pravidelne dopĺňať o témy, ktoré ako problémové zachytili vo svojej práci jazykovedci.

K poradenskej a popularizačnej činnosti by sme pridali dve poznámky:

1. Zaujímavým formátom na dialóg medzi jazykovedcami a používateľmi bol *Deň materinského jazyka 2019* v Modrom salóne Slovenského národného divadla. Jazykovedci dostali možnosť rozhodnúť sa, čo chcú ľuďom v hľadisku povedať (scenár pripravila Ingrid Hrubaničová), a priestor sa nabil vzájomne vyžarovanou pozitívnou energiou (aj vďaka spoluúčinkujúcim umelcom). Mali sme vnímavých poslucháčov a poslucháči mali jazykovedcov, ktorí im chceli sprostredkovať zážitok z menej známych zákutí nášho spoločného materinského jazyka.

2. Pri poradenskej a popularizačnej činnosti nie sme odkázaní na rozhlas alebo televíziu. Na stránke ústavu môže byť blog so sériou krátkych a používateľsky prítiahlivých videoblogov. Ich autormi by nemuseli byť len pracovníci ústavu.⁴⁵

Niekoľko slov na záver. Carolin Müller-Spitzer so svojimi kolegynami zisťovala, ktoré vlastnosti onlajnových slovníkov používatelia najviac oceňujú, ktoré uprednostňujú. Na prvom mieste sa ocitla spoľahlivosť/hodnovernosť obsahu (reliability of content) a hneď za ňou jasnosť a prehľadnosť (clarity) (Müller-Spitzer – Kopenig – Töpel, 2012). Prvá najvyššie hodnotená vlastnosť sa teda týka kvality predkladaných dát a druhá sa týka spôsobu ich prezentácie. Onlajnový slovník je miesto, kde riešenie vzťahu týchto dvoch perspektív sa bude usku-

⁴⁵ Zaujímavý obsah ponúka webová stránka prestížneho výkladového slovníka *Macmillan*, ktorý v roku 2013 prvý verejne ohlásil definitívny odchod z papierového média na elektronické. Hlavný redaktor tohto slovníka Michael Rundell rozpráva o vybraných gramatických javoch v angličtine v sérii krátkych videí, v ktorých sa mu podarilo výborne spojiť pútavosť výkladu s obdivuhodne vystihnutou mierou stručnosti (<https://www.macmillandictionary.com/learn/real-grammar/>).

točňovať a už sa uskutočňuje inovačne vzhľadom na možnosti elektronického média.

Internet je informačné more s takmer nekonečným potenciálom. Preto tvorcovia a vydavatelia slovníkov konštatujú, že s väčšinou jazykových otázok, ktoré prináša každodenný život, sa ľudia obracajú na Google. A skoro vždy „nejakú odpoveď“ dostanú. Popri voľnom a nekonečnom výbere však používatelia internetu chcú mať v tom informačnom mori aj také umelé objekty, ako sú bóje a móla, ktoré pre nich znamenajú určitú orientačnú a stabilizačnú istotu. Takže kvalitná lexikografia má aj v tomto období perspektívu a čakajú ju ďalšie výzvy. Napríklad, ako vizuálne čo najlepšie usporiadať informáciu obsiahnutú v slovníku, aby v nej mohol pohodlne manévrovať aj používateľ smartfónu.

LITERATÚRA

ALVAROVÁ, Alexandra: Průmysl lži. Propaganda, konspirace a dezinformační válka. 2., rozšířené vyd. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton 2019. 312 s.

AMMON, Ulrich: On the social forces that determine what is standard in a language – with a look at the norms of non-standard language varieties. In: *The Bulletin suisse de linguistique appliquée* – revue de L'Association Suisse de Linguistique Appliquée (VALS-ASLA), 2015, tome 3, No spécial, s. 53 – 67.

ANDERSEN, Birger Enevold – NIELSEN, Sandro: Ten key issues in lexicography for the future. In: *Lexicography at a crossroads: Dictionaries and encyclopedias today, lexicographical tools tomorrow*. Eds. H. Bergenholtz – S. Nielsen – S. Tarp. Bern: Peter Lang 2009, s. 355 – 363.

ARHAR HOLDT, Špela – ČIBEJ, Jaka – ZWITER VITEZ, Ana: Value of language-related questions and comments in digital media for lexicographical user research. In: *International Journal of Lexicography*, 2017, vol. 30, no. 3, s. 285 – 308.

BARTEK, Henrich: O správnosti jazykovej. In: *Slovenská reč*, 1933, roč. 2, č. 1, s. 1 – 16.

BERGENHOLTZ, Henning – TARP, Sven: Two opposing theories. On H. E. Wiegand's recent discovery of lexicographic functions. In: *HERMES – Journal of Language and Communication in Business*, 2017, 16(31), s. 171 – 196. Dostupný na <https://tidsskrift.dk/her/article/view/25743> [cit. 18. 2. 2019].

BLANÁR, Vincent: Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava, Veda 1987. In: *Slovenská reč*, 1988, roč. 53, č. 3, s. 183 – 187.

BOSÁK, Ján: Hovorovosť ako dynamický faktor. In: *Slovenská reč*, 1984, roč. 49, č. 2, s. 65 – 73.

BOSÁK, Ján: Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému. In: *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 23. – 25. mája 1988*. Ed. J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 75 – 84.

BOSÁK, Ján: Skúmanie slovenčiny ako sociálno-komunikačného systému v slovenskom kontexte. In: *Slavica Slovaca*, 1993, roč. 28, s. 171 – 177.

BOSÁK, Ján: Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. In: *Sociolingvistická stratégia výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1*. Ed. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995a, s. 17 – 42.

BOSÁK, Ján: Hľadanie nových ciest v teórii spisovnej slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 24. Prednášky XXXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 1995b, s. 23 – 30.

BOSÁK, Ján: Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Sociolinguistica Slovaca 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 45 – 53.

BOSÁK, Ján, ed.: *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*. Bratislava: Veda 1999.

BÖHMEROVÁ, Ada: K problematike preberania anglických vlastných mien do slovenčiny.

Úvahy nad novým slovníkom. In: *Jazykovedný časopis*, 2007, roč. 58, č. 2, s. 117 – 132.

BRANKO, Pavel: *Úlety a istoty jazyka*. Dunajská Lužná: MILANIUM 2018.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava 1987. In: *Slavica Slovaca*, 1988, roč. 23, č. 3, s. 278 – 281.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Sociolingvistická orientácia výskumnej úlohy Slovenčina v súčasnej komunikácii. In: *Jazykovedný časopis*, 1989, roč. 40, č. 2, s. 111 – 122.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Diskusný príspevok. In: *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994*. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Veda 1995, s. 58.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vzťah internacionálnych a domácich slov v premenách času. In: *Jazykovedný časopis*, 2010, roč. 61, č. 2, s. 113 – 130.

BUZÁSSYOVÁ, Klára – JAROŠOVÁ, Alexandra, eds.: *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. [1. zv.] Bratislava: Veda 2006.

CIFRA, Štefan: Zápas o slovenčinu. In: *Literárny týždenník*, 2018, roč. 30, č. 33 – 34 (22. 12. 2018), s. 1 – 2.

CVRČEK, Václav: Spisovnosť a její zdroje. In: *Slovo a slovesnost*, 2006a, roč. 67, č. 1, s. 46 – 60.

CVRČEK, Václav: Meze správnosti – klasifikace jazykových „chyb“. In: *Slovo a smysl. Časopis pro mezioborová bohemistická studia*, 2006b, roč. 3, č. 6. Dostupný na <http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/167> [cit. 20. 06. 2020].

CZAMBEL, Samo: *Slovenský pravopis. Historicko-kritický nákres*. Budapešť: Tlačou Viktora Hornyánskeho. Nákladom vlastným 1890.

CZAMBEL, Samo: *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin: Kníhkupecko-nakladateľský spolok 1902.

ČERNÁ, Anna: Jazykové poradenství jako zdroj lingvistických dat. In: *Jazyk a jazykoveda v súvislostiach*. Eds. O. Orgoňová – A. Bohunická – G. Múcsková – K. Muziková – Z. Popovičová Sedláčková. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2017, s. 268 – 274.

DANEŠ, František: K dvěma základním otázkám kodifikace. In: *Naše řeč*, 1977, roč. 60, č. 1, s. 3 – 13.

DANEŠ, František: Pojem „spisovného jazyka“ v dnešných spoločenských podmínkách. In: *Dynamika súčasnej češtiny z hlediska lingvistické teorie a škol- ské praxe*. Eds. R. Brabcová – F. Štícha. Praha: Univerzita Karlova 1988, s. 21 – 28.

DANEŠ, František: Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In: *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Ed. J. Chloupek. Praha: Aca- demia 1979, s. 79 – 91.

DANEŠ, František: Situace češtiny: perspektiva i retrospektiva. In: *Spisov- ná čeština a jazyková kultura 1993. Sborník z olomoucké konference*, 23. – 27. 8. 1993. 2. díl. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1995, 23 – 31. [citované podľa vydania Daneš, František: *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum 2009].

DOKULIL, Miloš: K otázkám normy spisovného jazyka a její kodifikace. In: *Slovo a slovesnost*, 1952, roč. 13, č. 3 – 4, s. 135 – 139.

DOLNÍK, Juraj: Krátky slovník slovenského jazyka. In: *Jazykovedný časopis*, 1990, roč. 41, č. 1, s. 92 – 95.

DOLNÍK, Juraj: *Spisovná slovenčina a jej používatelia*. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 2000.

DOLNÍK, Juraj: Ohrozujú anglicizmy slovenčinu? In: *Studia Academica Slo- vaca*. 31. Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 2002, s. 31 – 41.

DOLNÍK, Juraj: *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: Veda 2010.

DOLNÍK, Juraj: *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: Veda 2017.

DOLNÍK, Juraj: *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: Veda 2018.

DOLNÍK, Juraj: Stratifikácia používateľov jazyka. In: *Jazykovedný časopis*, 2019, roč. 70, č. 3, s. 515 – 528.

DOLNÍK, Juraj: *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: Veda 2021.

DOVALIL, Vít: K úvahám o spisovném či standardním jazyku – pohled z poněkud širší perspektivy. In: *Slovo a slovesnost*, 2006, roč. 67, č. 1, s. 61 – 67.

ĐUROVIČ, L.: Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: *Sociolinguistica Slovaca* 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 111 – 117.

DVONČ, Ladislav: *Dynamika slovenskej morfológie*. Bratislava: Veda 1984.

FILIPEC, Josef: Nad novým jednosvazkovým slovníkem současné slovenštiny. In: *Naše řeč*, 1989, roč. 72, č. 1, s. 29 – 37.

FINDRA, Ján: Jazyková kultúra a kultúra aktuálneho textu. In: *Jazyková kul- túra na začiatku tretieho tisícročia. Zborník materiálov z vedeckej konferencie*

konanej 9. – 10. septembra 2004 v Bratislave. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 41 – 47.

FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004.

FURDÍK, Juraj: Integračné procesy pri lexikálnych prevzatiach. In: Jazykovedný časopis, 1994, roč. 45, č. 2, s. 95 – 102.

GARABÍK, Radovan: Word Embedding Based on Large-Scale Web Corpora as a Powerful Lexicographic Tool. In: Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2020, roč. 46, č. 2, s. 603 – 618.

GERŽOVÁ, Jana – HRUBANIČOVÁ, Ingrid: Kľúčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia. Gramatická a sémantická charakteristika. Bratislava: Kruh súčasného umenia PROFIL – Vysoká škola výtvarných umení 1998.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Poučenia a zaujímavosti o slovenčine zo staršej i novej slovnej zásoby. Bratislava: Veda 2009.

HANKS, Patrick: Lexical Analysis. Norms and Exploitations. The MIT Press 2013.

HAVRÁNEK, Bohuslav: Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In: Spisovná čeština a jazyková kultura. Eds. B. Havránek – M. Weingart. Praha: Melantrich 1932, s. 32 – 84.

HAVRÁNEK, Bohuslav – WEINGART, Miloš, eds.: Spisovná čeština a jazyková kultura. Praha: Melantrich 1932.

HOLMER, Luise – HULT, Ann-Kristin – SKÖLDBERG, Emma: Spell checking on the fly? On the use of a Swedish dictionary app. In: Electronic lexicography in the 21st century: Linking lexical data in the digital age. Proceedings of the eLex 2015 conference, 11. – 13. august 2015, Herstmonceux Castle, United Kingdom. Eds. I. Kosem – M. Jakubíček – J. Kallas – S. Krek. Ljubljana: Trojina – Institute for Applied Slovene Studies 2015, s. 356 – 371. Dostupný na https://elex.link/elex2015/proceedings/eLex_2015_23_Holmer+Hult+Skoldberg.pdf [cit. 18. 02. 2019].

HORÁK, Gejza: Posudok Slovníka slovenského jazyka. In: Slovenská reč, 1966, roč. 31, č. 1, s. 14 – 19 (v spolupráci s kolektívom oddelenia gramatiky a štylistiky Ústavu slovenského jazyka SAV).

HORÁK, Gejza, ed.: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971.

HORÁLEK, Karel – HORECKÝ, Ján: Dnešní situace a úkoly naší jazykovědy. In: O marxistickú jazykovedu v ČSSR. Zborník referátov zo seminára 17. mája 1973 v Prahe. Ed. J. Horecký. Bratislava: Veda 1974, s. 11 – 47.

HORECKÝ, Ján: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Ed. J. Kačala. Bratislava: Veda 1979, s. 13 – 22.

HORECKÝ, Ján: Spoločnosť a jazyk. Bratislava: Veda 1982.

HORECKÝ, Ján: Cudzie výrazy v slovenskom texte. In: Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 10, s. 289 – 293.

HORECKÝ, Ján: Kultivovanie slovenčiny. Princípy a kritériá. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2001.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989.

HRUBANIČOVÁ, Ingrid: Typy otázok a odpovedí v listovej a internetovej jazykovej poradni Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v r. 2005 – 2017 a z nich vyplývajúce možné inovácie v poradenskej činnosti. In: Jazykové problémy, ktorých riešenie sa ťažko hľadá. Ed. S. Duchková. Bratislava: Veda 2020, s. 9 – 35.

CHLOUPEK, Jan: Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1986. Dostupný na <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/103868> [cit. 22. 08. 2022].

CHOCHOLOVÁ, Bronislava: Morfológická adaptácia anglicizmov v slovenčine. In: Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika). Na počesť Alexandry Jarošovej. Eds. K. Buzássyová – B. Chocholová – N. Janočková. Bratislava: Veda 2012, s. 254 – 262.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária: Batola, batoliť sa, batolivý. In: Slovenská reč, 1968, roč. 33, č. 6, s. 384 – 386.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – ŠALING, Samo – MANÍKOVÁ, Zuzana: Slovenčina bez chýb. Bratislava: Vydavateľstvo SAMO 2014.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Problematika lexikálnej variantnosti a spôsoby jej lexikografického zachytenia. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 98 – 134.

JAROŠOVÁ, Alexandra. Lexikálna norma a výkladový slovník. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, 2010, s. 180 – 208.

JAROŠOVÁ, Alexandra. Prípomy -ák a -ár v kontexte lexikálnej variantnosti. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Eds. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2011a, s. 294 – 307.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Anglicizmy ako problém textu a postojov (powerpointová prezentácia). In: 7. konferencia Slovenskej terminologickej siete, 21. 10. 2011b, Bratislava. Konferenčné príspevky. Dostupný na <https://slideum.com/doc/5147400/anglicizmy-ako-probl%C3%A9m-textu-a-postojov> [cit. 20. 6. 2022].

JAROŠOVÁ, Alexandra: Kritika slovenských slovníkov a koncept normy. In: Ukrainska i slovjanska tlumačna ta perekladna leksikografija: Leonidovi Sidoroviču Palamarčukovi. Ed. I. S. Gnaťuk. Kijiv: KMM 2012, s. 149 – 154.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Slovo v slovníku z pohľadu času a normy. Bratislava: Veda 2015.

JAROŠOVÁ, Alexandra. Online dictionary content and the user needs: The Slovak case. In: Skase, 2019, roč. 16, č. 3, s. 2 – 19.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Komunikačné sféry a sociálne siete alebo súkromnosť vo verejnom priestore. (v tlači.)

JAROŠOVÁ, Alexandra, ed.: Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. [3. zv.] Bratislava: Veda 2015.

JAROŠOVÁ, Alexandra, ed.: Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn. [4. zv.] Bratislava: Veda 2021.

JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára, eds.: Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.] Bratislava: Veda 2011.

JASLOVSKÝ, Marian: Slang náš každodenný. In: SME.SK (12. júla 2008). Dostupný na <https://www.sme.sk/c/3972133/slang-nas-kazdodenny.html> [cit. 20. 06. 2020].

JESENSKÁ, Petra: Jazyková situácia na Slovensku v kontexte EÚ s ohľadom na anglicizmy v slovenskej dennej tlači. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela – Fakulta humanitných vied 2007.

JESENSKÁ, Petra: Interdisciplinárne aspekty obohacovania registra hovorového štýlu slovenčiny prostredníctvom anglicizmov. Banská Bystrica: Belianum 2014.

KAČALA, Ján: Teória a prax v jazykovej kultúre. In: Kultúra slova, 1971, roč. 5, č. 3, s. 65 – 67.

KAČALA, Ján: Jazykovopolitický kontext pojmu spisovný jazyk. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. apríla 1985. Ed. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied 1986, s. 44 – 49.

KAČALA, Ján – PISÁRČIKOVÁ, Mária – POVAŽAJ, Matej, eds.: Krátky slovník slovenského jazyka. 4., dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Veda 2003.

KAČALA, Ján – POVAŽAJ, Matej – PISÁRČIKOVÁ, Mária, eds.: Krátky slovník slovenského jazyka. 5., doplnený a upravený vyd. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2020.

KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry a nárečí. (Slovensko-český slovník a český ukazovateľ.) S praktickou mluvniciou československou. Banská Bystrica: Slovenská grafia 1924.

KARČOVÁ, Agáta – MAJCHRÁKOVÁ, Daniela: Distribúcia koncoviek -mi, -ami v tvaroch maskulínnych substantív zakončených na konsonantické skupiny. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 155 – 175.

KATRENIÁKOVÁ, Zdena: Anglicizmy v slovenčine z hľadiska didaktickej komunikácie. Banská Bystrica: Metodické centrum 2002.

KESSELOVÁ, Jana – IMRICHOVÁ, Mária – OLOŠTIAK, Martin, eds.: Registre jazyka a jazykovedy. I – II. Na počesť Daniely Slančovej. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014.

KOPECKÁ, Martina: Kodifikačné tendencie v Pravidlách slovenského pravopisu z rokov 1931 – 2003. Bratislava: Veda 2019.

KOČIŠ, František: Hranice spisovného jazyka. In: Slovenská reč, 1986, roč. 51, č. 3, s. 169 – 179.

KOŘENSKÝ, Jan: Internacionalizace současných slovanských jazyků. In: Jazykovedný časopis, 2003, roč. 54, č. 1 – 2, s. 7 – 11.

KRALČÁK, Ľubomír, ed.: Hovorená podoba jazyka v médiách. Zborník materiálov z konferencie konanej v Nitre 11. – 12. septembra 2007. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 2008.

KYSELOVÁ, Miroslava: Deklinačná oscilácia v genitíve singuláru neživotných maskulín. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. III. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2011, s. 250 – 256.

KRÁL, Ábel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník. 3. vyd. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2016.

LEVICKÁ, Jana – VIESTOVÁ, Katarína, eds.: Aktuálne otázky terminológie marketingu: zborník z medzinárodnej konferencie. Bratislava: Slovenský národný korpus – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2014.

LEW, Robert: Space restrictions in paper and electronic dictionaries and their implications for the design of production dictionaries. In: Issues in Modern Lexicography. Eds. P. Bański – B. Wójtowicz. München: Lincom Europa (v tlači). Dostupný na http://wa.amu.edu.pl/~rlew/pub/Lew_space_restrictions_in_paper_and_electronic_dictionaries.pdf [cit. 18. 02. 2019].

MACKEY, Wiliam Francis: The Description of Bilingualism. In: Reading in the Sociology of Language. Ed. J. A. Fishman. The Hague: Mouton 1968, s. 569. [Citované podľa HRBÁČEK, Josef: Citátové výrazy a jiné periferní lexikální prvky cizího původu v slovní zásobě češtiny. In: Slovo a slovesnost, 1971, roč. 32, č. 1, s. 26 – 34.]

MAJCHRÁKOVÁ, Daniela: Distribúcia koncoviek -a, -u v genitíve singuláru substantív vzoru dub. In: Varia XVI. Zborník príspevkov zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov, Časť-Papiernička 8. – 10. 11. 2006. Ed. G. Múcsková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009, s. 321 – 332.

MARTINCOVÁ, Olga a kol.: Pravidla českého pravopisu. Praha: Pansofia 1993.

MASÁR, Ivan: Ohrdené slovenské slovo. In: Literárny (dvoj)tyždenník, 2004, roč. 17, č. 16 – 17 (5. mája 2004), s. 5.

MATHESIUS, Vilém: O požadavku stability ve spisovném jazyce. In: Spisovná čeština a jazyková kultura. Eds. B. Havránek – M. Weingart. Praha: Melantrich 1932, s. 14 – 31.

MIHÁLIK, Vojtech: Nad závažným dielom. In: Slovenské pohľady, 1988, roč. 104, č. 6, s. 43 – 55.

MISLOVIČOVÁ, Sibyla – DONOVALOVÁ, Jana: Webová jazyková poradňa funguje päť rokov. In: Kultúra slova, 2018, roč. 52, č. 2, s. 73 – 79.

MISLOVIČOVÁ, Sibyla – VANČOVÁ, Iveta, eds.: Spytovali ste sa. Bratislava: Veda 2017.

MISLOVIČOVÁ, Sibyla – VANČOVÁ, Iveta, eds.: Rozličnosti o slovenčine. Bratislava: Veda 2019.

MISLOVIČOVÁ, Sibyla a kol.: Slovenčina na každý deň. Bratislava: Veda 2020.

MISTRÍK, Jozef, ed.: Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Obzor 1993.

MOORE, Kate – VARANTOLA, Krista: Anglo-Finnish Contacts: Collisions and Collusions. In: In and Out of English: For Better, For Worse? Eds. G. Anderman – M. Rogers. Clevedon: Multilingual Matters Ltd 2005, s. 133 – 152.

MÚCSKOVÁ, Gabriela: Takmer zabudnutá diskusia o jazyku a jazykovede. In: Pri zelenom stole: NAŠA REČ. Návraty k takmer zabudnutej diskusii. Eds. G. Múcsková – J. Vrábľová. Bratislava: Univerzita Komenského 2014a, s. 7 – 20.

MÚCSKOVÁ, Gabriela: Vedomá aktualizácia nárečovej variety vo verejných komunikátoch. In: Registre jazyka a jazykovedy. I. Na počesť Daniely Slančovej. Eds. J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014b, s. 181 – 189.

MÜLLER-SPITZER, Carolin – KOPLÉNIG, Alexander – TÖPEL, Antje: Online dictionary use: Key findings from an empirical research project. In: Electronic Lexicography. Eds. S. Granger – M. Paquot. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 425 – 457.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: Internacionálne v novej adjektívnej lexike v slovenčine. In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Bratislava: Veda 1999, s. 100 – 115.

NEBESKÁ, Iva: Spisovná čeština. In: Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky Masarykovy univerzity 2017. Dostupný na <https://www.czechency.org/> [cit. 20. 06. 2020].

NEKVAPIL, Jiří: Language Cultivation in Developed Contexts. In: The handbook of educational linguistics. Eds. B. Spolsky – F. M. Hult. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 2008, s. 251 – 265.

OHRÁDKA, Matúš: Externality sociálnych médií a ich dopad na humanitu človeka. In: Culturologica Slovaca, 2021, č. 1. Dostupný na http://www.culturologicaslovaca.ff.ukf.sk/images/No6_1_2021/CS6_1_2021.pdf [cit. 22. 08. 2022].

OLOŠTIAK, Martin: Jazykovoštruktúrny a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (adaptácia anglických proprií v slovenčine). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.

OLOŠTIAK, Martin: O názoroch na preberanie cudzích lexikálnych jednotiek do slovenčiny. In: Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. septembra 2004 v Bratislave. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 87 – 95.

OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011.

OLOŠTIAK, Martin: Poznámky ku koncepcii interlingválnej demotivácie. In: Jazykoveda v pohybe. Ed. A. Bohunická. Bratislava: Univerzita Komenského 2012, s. 148 – 157.

OLOŠTIAK, Martin: Slovtvorba, slovnodruhové prechody, preberanie a skracovanie lexém. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2017. Dostupný na <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak11> [cit. 22. 08. 2022].

OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina: Kapitoly z lexikológie (lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013.

OLOŠTIAK, Martin – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.

OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Analogistický a anomalistický princíp pri kodifikáciách substantívnej deklinácie – metodologické východiská. In: 5. študentská vedecká konferencia. Zborník príspevkov. Eds. G. Harčariková – M. Chovanec – J. Sipko. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2010, s. 651 – 668. Dostupný na <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Chovanec1/subor/53.pdf>.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Sociolingvistický vs. „normativistický“ pohľad na jazyk. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 54 – 60.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Výskum hovorenej podoby slovenčiny po 40 rokoch. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6. – 9. októbra 1965. Sociolinguistica Slovaca 6. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 9 – 17.

ORAVEC, Ján: Rozhraničenie prípon -a/-u v genitíve sg. vzoru dub. In: Slovenská reč, 1970, roč. 35, č. 3, s. 161 – 169.

ORGOŇOVÁ, Oľga: Galicizmy v slovenčine. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 1998.

ORGOŇOVÁ, Oľga: Lingvokulturné dimenze slangu slovenské mládeže 20 let po. In: Středoevropský areál ve vnitřních souvislostech (česko-slovensko-ma-

ďarské reflexe). Ed. I. Pospíšil – J. Šaur. Brno: Masarykova univerzita 2010, s. 19 – 27.

ORGOŇOVÁ, Oľga – BAKOŠOVÁ, Jana: Adaptácia neologizmov ako jeden z aspektov ich včleňovania do systému slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 34. Prednášky XLI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Mlacek – M. Vojtech. Bratislava: Stimul 2005, s. 65 – 102.

ORGOŇOVÁ, Oľga – SEDLÁČKOVÁ, Zuzana: Coolový pोकec o slangu teenagerov. In: *Slovo – Tvorba – Dynamickosť*. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 151 – 162.

PALKOVIČ, Juraj [Jiří]: *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch mit Befügung der Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und redensarten*. I. (A – N). Prag: Thomas Bulka. II. (O – Ž). Pressburg: Belnayischen erben 1820 – 1821.

PANOCO VÁ, Renáta: Attitudes towards anglicisms in contemporary standard Slovak. In: *International Journal of Lexicography*, 2020, roč. 33, č. 2, s. 187 – 202.

PAULINY, Eugen: Namiesto úvodu o slovenskom purizme. In: *Slovo a tvar*, 1947, roč. 1, s. 1 – 3.

PAULINY, Eugen: Úvodné slovo. In: *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6. – 9. októbra 1965*. Sociolinguistica Slovaca 6. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 18 – 23.

PAULINY, Eugen: Oponentská správa o Slovníku slovenského jazyka. In: *Slovenská reč*, 1966, roč. 31, č. 1, s. 7 – 13.

PAULINY, Eugen: Ako socialistická výstavba Slovenska ovplyvňuje podobu spisovného jazyka. In: *Studia Academica Slovaca*. 8. Prednášky XV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1979, s. 289 – 301.

PAULINY, Eugen: Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000.

PECIAR, Štefan: Jazykový purizmus a apretorská prax. In: *Slovenská reč*, 1950, roč. 15, č. 9 – 10, s. 257 – 273.

PECIAR, Štefan: Úvodom. In: *Slovenská reč*, 1951, roč. 16, č. 1, s. 1 – 5.

PECIAR, Štefan: Čo a ako ďalej v diskusii o rozvíjaní slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. *Kultúrny život*, 1954, roč. 9, č. 45, s. 11 – 12.

PECIAR, Štefan: Zisťovanie a kodifikácia normy. In: *Slovenská reč*, 1955, roč. 20, č. 4, s. 240 – 250.

PECIAR, Štefan a kol.: *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1953.

PECIAR, Štefan, ed.: *Slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968.

PETRÁČKOVÁ, Věra – KRAUS, Jiří, eds.: Akademický slovník cizích slov. I. A – K, II. L – Ž. Praha: Academia 1995.

PETRÁČKOVÁ, Věra – KRAUS, Jiří, eds.: Slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. [Preklad a úprava: Ľ. Balážová, J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná].

PISÁRČIKOVÁ, Mária: Štyridsaťročná rozhlasová Jazyková poradňa. Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 9, s. 257 – 259.

PISÁRČIKOVÁ, Mária a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988.

POVAŽAJ, Matej: O norme a kodifikácii. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 126 – 133.

POVAŽAJ, Matej, ed.: Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013.

RUSINKOVÁ, Jaroslava: Dynamické tendencie v pravopise prirodzenej slovenčiny. In: Jazykovedný časopis, 2019, roč. 70, č. 3, s. 529 – 544.

RUSINKOVÁ, Jaroslava: Spisovná slovenčina ako prirodzený jazyk (Na pozadí jazykových postojov). Jazykovedné štúdie XXXVI. Bratislava: Veda 2020.

RUŽIČKA, Jozef: Tézy o slovenčine. In: Slovenská reč, 1967a, roč. 32, č. 3, s. 129 – 134.

RUŽIČKA, Jozef: Problémy jazykovej kultúry. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Ed. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967b, s. 9 – 22.

RUŽIČKA, Jozef: Základné črty rozvoja spisovnej slovenčiny v XX. storočí. In: Studia Academica Slovaca. 2. Prednášky IX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1973, s. 301 – 314.

RUŽIČKA, Jozef, ed.: Morfológia slovenského jazyka. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966.

SABOL, Ján: Variantnosť skloňovacích typov podstatných mien v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1980, roč. 45, č. 2, s. 65 – 71.

SALÖ, Linus: Languages and Linguistic Exchanges in Swedish Academia. Practices, Processes, and Globalizing Markets. Dissertation in Bilingualism. Stockholm: Stockholm Universitet 2016.

SEDLÁČKOVÁ, Zuzana: Lingvokultúrne východiská k interpretácii súčasného slangu slovenskej mládeže. In: Slovenská reč, 2012, roč. 77, č. 1 – 2, s. 12 – 30.

SLANČOVÁ, Daniela: Anketový prieskum postojov k jazyku. In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 1, s. 3 – 19.

SLANČOVÁ, Dana – SOKOLOVÁ, Miloslava: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 23. Prednášky XXX. letného semi-

nára slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania 1994, s. 225 – 240.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Eds. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 132 – 143.

SLANČOVÁ, Daniela – ZAJACOVÁ, Stanislava: Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 6. – 7. 9. 2007 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2007, s. 153 – 163.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Vymedzenie konjugačných tried, vzorov, podvzorov a ich variantov v slovenčine. In: Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika). Na počesť Alexandry Jarošovej. Eds. K. Buzássyová – B. Chocholová – N. Janočková. Bratislava: Veda 2012, s. 149 – 158.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Konjugačný systém slovenčiny trochu inak. In: Veda bez bariér. Eds. I. Bónová – I. Hajdučeková – L. Jasinská. Košice: Šafárik Press 2019, s. 56 – 59.

STOFFA, Ján: Pomlčka a spojovník v terminológii. In: Actual problems of modern education in 21st century. Aktuálne problémy moderného vzdelávania v 21. storočí. Ed. V. Stoffová. Komárno: Univerzita J. Selyeho 2012, s. 212 – 221.

SUDOR, Karol: Sibyla Mislovičová: Slová neni a sranda spisovnými nebudú. Selfie asi áno. In: Denník N (1. júla 2015). Dostupný na <https://dennikn.sk/174423/> [cit. 31. 08. 2022].

SVOBODOVÁ, Diana: Internacionalizace současné české slovní zásoby. Spisy Ostravské univerzity 127. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity 2007.

SVOBODOVÁ, Diana: Aspekty hodnocení cizojazyčných přejímek: mezi módností a standardem. Ostrava: Ostravská univerzita 2009.

SVOBODOVÁ, Diana: K výzkumu faktorů ovlivňujících recepci a adaptaci cizojazyčných lexikálních přejímek. In: Registre jazyka a jazykovedy. II. Na počesť Daniely Slančovej. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014, s. 270 – 275.

SVOBODOVÁ, Diana – BAŇKO, Mirosław: Vztah formálních a sémantických aspektů lexikálních přejímek v procesu adaptace. In: Bohemica Olomucensia. Časopis pro bohemistická a mezioborová studia, 2016, roč. 8, č. 3 – Linguistica, s. 51 – 60.

SVOBODOVÁ, Jana a kol.: Fenomén spisovnosti v súčasnej českej jazykovej situácii. Ostrava: Ostravská univerzita 2011.

SVOBODOVÁ, Jana: Jak se vede spisovně češtině? In: *Registre jazyka a jazykovedy. I. Na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014, s. 173 – 180.

SVOBODOVÁ, Jana – KULDANOVÁ, Pavlína: Slovo o mluveném slově v českých médiích. In: *Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity*, 2008, roč. 14, s. 10 – 16.

ŠKVARENINOVÁ, Oľga: Vplyv médií na globalizáciu slovenského jazyka. In: *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca 8. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch konanej 21. – 22. 5. 2014 v Bratislave*. Eds.: J. Wacharczyková – L. Satinská – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2015, s. 33 – 41.

ŠTÚR, Ľudovít [Ludevít]: Nářečja slovenskua alebo potreba písanja v tomto nářečí. Prešporok: K. F. Wigand 1846.

ŠVAGROVSKÝ, Štefan: Jazykovedný odkaz Henricha Barteka. In: *Slovenská reč*, 1992, roč. 57, č. 4, s. 201 – 207.

TARP, Sven: Theoretical challenges in the transition from lexicographical p-works to e-tools. In: *Electronic lexicography*. Eds. S. Granger – M. Paquot. Oxford: Oxford University Press 2012, s. 107 – 118.

TIBERIUS, Carole – MÜLLER-SPITZER, Carolin: Introduction. In: *Research into dictionary use/ Wörterbuchbenutzungsforschung: 5. Arbeitsbericht des wissenschaftlichen Netzwerks „Internetlexikografie“*. (OPAL. Online publizierte Arbeiten zur Linguistik 2). Eds. C. Tiberius – C. Müller-Spitzer. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache 2015, s. 3. – 5. Dostupný na <https://pub.ids-mannheim.de//laufend/opal/pdf/opal15-2.pdf> [cit. 18. 02. 2020].

TRNKA, Bohumil: Jazykozpyt a myšlenková štruktúra doby. In: *Slovo a slovesnosť*, 1948, roč. 10, č. 2, s. 73 – 80.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila: O čo sa zaujímajú ti, kto posilajú dopisy, faxy a e-maily jazykovej poradne?. In: *Naše reč*, 1999, roč. 82, č. 5, s. 225 – 236.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila: Jazyková poradňa v meníci se komunikační situaci u nás In: *Sociologický časopis*, 2002, roč. 38, č. 4, s. 443 – 455.

VAGASKÁ, Denisa: Dynamizačné tendencie v slangovej slovnej zásobe. In: *Registre jazyka a jazykovedy. I. Na počesť Daniely Slančovej*. Eds. J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014, s. 213 – 220.

VANČOVÁ, Iveta: Šuštiak, šuštiaky, šuštiakovina. In: *Kultúra slova*, 2019, roč. 53, č. 5, s. 289 – 292.

VÁŽNÝ, Václav, ed.: Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Praha: Štátne nakladateľstvo v Prahe 1931.

WACHTARCZYKOVÁ, Jana: Internacionalizácia jazykového systému ako synergetický jav. In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 147 – 156.

ZBÍNOVÁ, Monika: Prečo vlastne máme chcieť písať bez chýb? In: Milujeme slovenčinu (15. 10. 2012). Dostupný na <http://www.milujemeslovincinu.sk/nazory/preco-vlastne-mame-chciet-pisat-bez-chyb/> [cit. 18. 02. 2020].

ZUMRÍK, Miroslav: Filozofické aspekty korpusovej lingvistiky. Bratislava: Veda 2020.

ŽIGO, Pavol: Variantnosť v retrospektíve. In: Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika). Na počesť Alexandry Jarošovej. Eds. K. Buzássyová – B. Chocholová – N. Janočková. Bratislava: Veda 2012, s. 27 – 40.

ŽIGO, Pavol: Dispozičná skúsenosť a súčasná stratégia výskumu jazyka. In: Jazykovedný časopis, 2018, roč. 69, č. 1, s. 111 – 120.

Internetové zdroje

Inter-Active Terminology for Europe – IATE (terminologická databáza Európskej únie). Dostupný na <http://iate.europa.eu> [cit. 22. 08. 2020].

Jazyková poradňa Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky. Dostupný na <https://ujc.avcr.cz/jazykova-poradna/jak-jazykova-poradna-funguje.html> [cit. 20. 08. 2022]

Dotazy z jazykové poradny Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky. Dostupný na <https://dotazy.ujc.cas.cz/> [cit. 22. 08. 2022].

Jazyková poradňa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. Dostupný na <http://jazykovaporadna.sme.sk/> [cit. 22. 08. 2020].

Macmillan Dictionary. Real Grammar. Dostupný na <https://www.macmillandictionary.com/learn/real-grammar/> [cit. 20. 08. 2022].

Milujeme slovenčinu (webová stránka slovenčínarov s vlastným jazykovým poradenstvom). Dostupný na <http://www.milujemeslovincinu.sk/> [cit. 22. 08. 2020].

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky – Kodifikačné príručky. Dostupný na https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2019/12/kodifikovana-podoba-vyhlasenie-2021_.pdf [cit. 22. 08. 2022].

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky – Kodifikovaná podoba štátneho jazyka. Dostupný na <https://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk-narodnostne-mensiny-a-zahranicni-slovaci/statny-jazyk/kodifikovana-podoba-statneho-jazyka/> [cit. 22. 08. 2022].

Na slovíčko Slováci (diskusné fórum o slovenčine v každodennej praxi a archív vybraných príspevkov z jazykovoporadenskej relácie Slovenčina na slovíčko). Dostupný na <https://www.porada.sk/t167527-na-slovicko-slovaci.html> [cit. 20. 06. 2020].

Omnia Slovaca III Maior. (18.01) (interný korpus). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018. Dostupný na <http://ske.juls.savba.sk/bonito/index.html> [20. 06. 2020].

Omnia Slovaca IV Maior Beta. (22.01) (interný korpus). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018. Dostupný na <http://ske.juls.savba.sk/bonito/index.html> [20. 06. 2022].

OneLook (vyhľadávanie v anglických výkladových slovníkoch). Dostupný na <https://www.onelook.com> [cit. 22. 08. 2022].

Ortograficko-gramatický slovník (online). Dostupný na <http://lex.juls.savba.sk/> [cit. 22. 08. 2020].

Piata správa Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry o aktuálnom stave používania štátneho jazyka na Slovensku (za obdobie od 1. 10. 2017 do 30. 9. 2019). Dostupný na <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/dokumenty-352.html> [cit. 22. 08. 2020].

Programové návrhy a požiadavky Kongresu slovenských spisovateľov s medzinárodnou účasťou. In: Literárny týždenník, roč. 19, č. 31 – 32 (28. 9. 2016), s. 2 a 3. Dostupný na <https://www.spolok-slovenskych-spisovatelov.sk/kongres-slovenskych-spisovatelov-2016/programove-navrhy-a-poziadavky-kongresu/> [cit. 22. 08. 2020].

Sémantická podobnosť slov (vyhľadávač významových vzťahov slov). Dostupný na <https://www.juls.savba.sk/semä/> [cit. 22. 08. 2020].

Slovenčina na slovíčko (archív jazykovoporadenských rozhlasových príspevkov). Dostupný na <https://slovensko.rtvs.sk/relacie/slovincina-na-slovicko> [cit. 22. 08. 2020].

Slovenčina na slovíčko. Jazykové dobrodružstvo (archív jazykovoporadenských televíznych príspevkov v podobe animovaných filmov). Dostupný na <https://www.rtvs.sk/televizia/archiv/14728/196810> [cit. 22. 08. 2020].

Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2020. Dostupný na <http://korpus.juls.savba.sk> [cit. 20. 06. 2020].

Slovník neologizmov [Neologismenwörterbuch] na slovníkovom portáli OWID [Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch], ktorého zriaďovateľom je Leibnizov ústav nemeckého jazyka [Leibniz-Institut für Deutsche Sprache]. Dostupný na <https://www.owid.de/docs/neo/start.jsp> [cit. 22. 08. 2020].

Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Dostupný na <https://slovník.juls.savba.sk/> [cit. 20. 08. 2022].

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 15. novembra 1995 o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Dostupný na <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/zakon-o-statnom-jazyku-c2.html> [cit. 22. 08. 2020].

ALEXANDRA JAROŠOVÁ

**POUŽÍVATELIA JAZYKA,
JAZYKOVEDCI A KODIFIKÁCIA**

Prvé vydanie. Z tlačových podkladov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., vydala a vytlačila Veda, vydavateľstvo SAV, Centrum spoločných činností SAV, Dúbravská cesta 5820/9, 841 04 Bratislava, v roku 2022 ako svoju 4 667. publikáciu. 124 strán.

www.veda.sav.sk

ISBN 978-80-224-1985-7